

**Дрогобицький державний педагогічний університет
Ім. Івана Франка**

На правах рукопису

Медвідь Оксана Василівна

УДК 947.04 (Укр) “1896 – 1944”

**ВІЙСЬКОВО – ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ДМИТРА ПАЛІЄВА**

20.02.22 – військова історія

**Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

**Науковий керівник –
Литвин Микола Романович,
доктор історичних наук, професор**

Дрогобич – 2003

Зміст

Вступ.....	3 стр.
Розділ I. Історіографія та джерела.....	8 стр.
Розділ II. Участь у визвольних змаганнях 1914-1920 рр.....	17 стр.
Розділ III. Громадсько-політична діяльність у міжвоєнний період.....	46 стр.
Розділ IV. Військово-організаційна діяльність у роки Другої світової війни.....	99 стр.
Розділ V. Науково-мемуарні студії та редакційно-видавнича діяльність.....	134 стр.
Висновки.....	161 стр.
Список використаних джерел і літератури.....	164 стр.

ВСТУП

Актуальність теми. Визвольні змагання українського народу першої половини ХХ ст. висунули з середовища національно свідомої інтелігенції тисячі відомих громадсько-політичних і військових діячів, яких революція 1917-1920 рр., а згодом національно-визвольна боротьба міжвоєнного часу і рух Опору 40-х років поставили в епіцентр державотворчих битв за незалежність і соборність України.

Однак довгі десятиліття тоталітарний режим в СРСР намагався ліквідувати в суспільній свідомості історичну пам'ять, прагнучи спотворити образ українських державотворців новітньої доби – Михайла Грушевського, Симона Петлюри, Павла Скоропадського, Євгена Петрушевича та ін. Особливо ж затушовувалися життєвий шлях та політична біографія діячів праворадикального табору національно-визвольного руху, яких трактовано “буржуазними націоналістами”, що були нібито заангажовані західними спецслужбами. До них традиційно відносилися Євген Коновалець, Андрій Мельник, Степан Бандера, а також Дмитро Паліїв (1896-1944) – старшина легіону Українських січових стрільців і Галицької армії, а наприкінці 30-х років ХХ ст. фундатор і лідер праворадикального Фронту національної єдності у Західній Україні. На жаль, столітній ювілей цього відомого військово-політичного діяча новітньої української доби у 1996 р. пройшов непомітно і в Україні, і в діаспорі, де відійшли у минуле більшість його соратників. Не упорядковано його творчу спадщину – історично-мемуарні нариси про ЗУНР і українсько-польську війну 1918-1919 рр., посольські виступи міжвоєнного часу, родинний епістолярій (цю роботу, щоправда, заініціювала у 70-і роки ХХ ст. в Канаді його дочка, Христина Паліїв-

Турченко, а також історик Наталія Пазуняк). Все це і спонукало дисертантку узагальнити військово-політичну діяльність і суспільно-політичні ідеали одного з найхаризматичніших представників західноукраїнського політикуму 20-40-х років ХХ ст.

Необхідність розширення етнополітичних уяв щодо геополітичних реалій Центрально-Східної Європи напередодні та в час двох світових воєн, потреба ґрунтовного переосмислення процесів трансформації українського національно-визвольного руху 30-х років і загалом боротьби за державне самовизначення і соборність українських земель у ХХ ст. підтверджують наукову і суспільно-практичну значимість вказаного міждисциплінарного дослідження.

Зв'язок з планами наукових досліджень. Дисертація виконана у відповідності з науково-дослідними програмами з новітньої історії України, що розробляють кафедра новітньої історії України Львівського національного університету ім. Івана Франка і кафедра історії України Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.

Об'єкт дослідження – військово-організаційна, громадсько-політична і наукова діяльність Дмитра Палієва.

Предмет дослідження – українські військові формації та громадсько-політичні структури першої половини ХХ ст., з якими була пов'язана його діяльність та історико-мемуарна спадщина.

Хронологічні межі праці охоплюють головно першу половину ХХ ст., на яку припадає життєвий шлях Д.Палієва (1896 -1944).

Виходячи з наукового і суспільно-політичного значення становлення української військової біографістики, враховуючи недостатній рівень вивчення життєдіяльності національної військово-

політичної еліти, авторка поставила за мету комплексно та об'єктивно дослідити діяльність військово-політичного діяча ЗУНР і Фронту національної єдності Дмитра Палієва, визначити його місце і роль в українському національно-визвольному русі першої половини ХХ ст.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань:

- простежити процес формування ідейно-політичних поглядів Д.Палієва на фоні соціально-економічного і політичного життя Східної Галичини початку ХХ ст.;
- висвітлити участь у формуванні та бойових діях легіону Українських січових стрільців у роки Першої світової війни;
- дослідити роль у підготовці та проведенні Листопадової національно-демократичної революції 1918 р.;
- розкрити участь у діяльності Українського національно-демократичного об'єднання і формуванні праворадикального табору національно-визвольного руху в Західній Україні в міжвоєнний період;
- відтворити участь в русі Опору 40-х років, зокрема у формуванні дивізії "Галичина" і Української національної армії;
- проаналізувати науково-мемуарні студії з військово-політичної історії України першої половини ХХ ст.;
- показати необхідність вивчення політичного досвіду та творчого доробку Д.Палієва для становлення багатопартійності й загалом громадянського суспільства в незалежній державі, удосконалення військово-патріотичного вишколу в сучасних Збройних силах України;

- окреслити недостатньо опрацьовані військово-політичні події, явища та процеси, які потребують подальшого наукового дослідження.

Методологічною основою роботи є застосування історичного і логічного методів пізнання суспільних процесів. На підставі синтезу історичного, порівняльно-політичного, соціологічного і проблемно-хронологічного методів дослідження авторка прагнула здійснити об'єктивний аналіз військових подій та політичних процесів у західному регіоні України 20-40-х років ХХ ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному спеціальному дослідженні військово-організаційної та громадсько-політичної діяльності діяча ЗУНР, а згодом УНДО і Фронту національної єдності, яка проведена вперше в українській історіографії.

Особистий внесок в розробку проблеми полягає в тому, що дисертантка узагальнила військово-організаційну діяльність Д.Палієва щодо формування легіону Українських січових стрільців, Галицької армії та Української національної армії, дослідила його роль у формуванні та керівництві праворадикальним табором національно-визвольного руху 30-х років ХХ ст., проаналізувала його військово-історичну спадщину, що розпорошена у різних малочисельних часописах.

Практичне значення отриманих результатів зумовлене з'ясуванням стану дослідження військово-історичної думки в Україні та діаспорі, мотивів та особливостей еволюції поглядів військовиків різної політичної орієнтації на характер державно-соборного процесу в Україні першої половини ХХ ст.

Результати дослідження можуть бути використані при написанні

наукових праць і навчально-методичних посібників з новітньої історії України, Польщі, Росії та Німеччини, Збройних сил України ХХ ст.

Основні положення та висновки дисертації апробовані в трьох публікаціях у фахових виданнях, міжнародній науковій конференції “Український національно-визвольний рух 20-50-х років ХХ ст.” (Дрогобич, 2002), засіданнях кафедри новітньої історії України Львівського національного університету ім. Івана Франка та кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.

Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (548 найменувань). Всього - 192... сторінки.

РОЗДІЛ І.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

В історіографічному масиві Українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. дуже мало спеціальних праць, які присвячені військовим діячам національних військових формувань – легіону Українських січових стрільців (1914-1918), Галицькій армії (1918-1920), а також Українській національній армії (1944), ідея формування якої так і не була сповна реалізована наприкінці Другої світової війни.

Радянська історіографія, ігноруючи аспекти національно-державного самовизначення українців, розглядала революційні процеси в Україні, зокрема і на західних землях, як складову більшовицької революції в Росії, а уряди УНР і ЗУНР як контрреволюційні режими. Відповідно висвітлювалися їхні військово-політичні діячі та загалом зовнішня і внутрішня політика. Зрозуміло, що політичний супротивник – “буржуазний націоналіст” висвітлювався у радянських виданнях виключно у темних барвах або ж був безликим. Втім, радянська цензура допускала епізодичні згадки лише про окремих діячів, скажімо, Михайла Грушевського, Юрія Тютюнника, Гриця Коссака, які в силу певних суб’єктивних обставин у 20-і роки переїхали в УРСР. Суспільно-політичні цілі УВО-ОУН, Фронту національної єдності, як, зрештою, політичні обставини формування української дивізії “Галичина” і Української національної армії представлялися як “сепаратні”, “антинародні”, що суперечать ідеям пролетарського інтернаціоналізму і дружбі народів СРСР, більшість з яких на собі сповна відчули принади комуністичних денационалізацій та депортацій.

І чи не найбільший вклад у військову біографістику внесли представники військово-політичної еміграції УНР-ЗУНР у міжвоєнний період. Опинившись в результаті поразки Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. за межами Батьківщини, насамперед в Польщі, Румунії, Болгарії, Чехословаччині, Німеччині, Франції, Канаді та США, широкий загал високоосвідчених військовиків зумів самоорганізуватися й створити низку комбатантських товариств і заснувати власні військово-історичні видання – “За державність”, “Табір”, “Український скиталець” (загалом близько 70). Відомий діаспорний історик та історіограф, ветеран УГА Лев Шанковський відзначав, що саме вони фактично заснували українську військово-історичну науку [535]¹.

Найбільше конкретно-історичної інформації про фронтові дороги Д.Палієва у складі легіону УСС і Галицької армії, його участь у Листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. містять військово-історичні нариси й мемуарно-аналітичні публікації діячів ЗУНР, генералів, старшин і стрільців легіону УСС та Галицької армії, почасти Армії УНР. Чільне місце серед них належить розвідкам Осипа Думіна “Нарис історії українсько-польської війни 1918-1919” (Львів, 1933), “Українські Січові Стрільці 1914-1920” (Львів, 1935) та “Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918” (Львів, 1936), колективній роботі (серед її авторів були Іван Крип'якевич і Богдан Гнатевич) “Історія українського війська (Львів, 1936), головнокомандувача УГА Михайла Омеляновича-Павленка “Українсько-польська війна” (Прага, 1929), Олекси Кузьми

¹ Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії // Український історик.-1970.-№ 4.-С.67-71).

“Листопадові дні 1918 р.” (Львів, 1931), Мирона Заклинського “Дмитро Вітовський” (Львів, 1936) та ін. Характерним для усіх зазначених праць є детальний опис військово-політичних подій, достатня об’єктивність характеристики загальної геополітичної ситуації західноукраїнських земель напередодні Першої світової війни та час Української революції 1917-1920 рр., хоча інколи відчувається упереджене ставлення авторів до оцінки окремих подій або постатей (зокрема, вкладу Д.Палієва у підготовку і проведення збройного повстання у Львові в ході Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. на західноукраїнських землях). Щоправда, цим авторам бракує архівної бази, внаслідок чого досліднику доводиться критично сприймати подану інформацію щодо подачі подій та участі в них окремих військовиків, порівнювати оцінки та факти різних авторів.

Як відомо, після приєднання у 1939 р. західноукраїнських земель до СРСР видання праць з проблем визвольних змагань фактично було припинено, а наявна література знищена або захована у недоступні широкому загалу спецфонди, зокрема Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України і Наукової бібліотеки Національного університету ім. Івана Франка. Партійні та репресивні органи вели рішучу боротьбу з проявами української національної думки, розгорнувши репресії проти колишніх військово-політичних діячів, місцевої інтелігенції. Це змусило значну частину галицької еліти емігрувати на Захід, зокрема Великобританію, Францію, США, Канаду і навіть Австралію. У роки Другої світової війни до них приєдналася нова хвиля інтелігенції, вояків УПА та Дивізії “Галичина”. Тож у 40-80-х рр. в діаспорі з’являється низка праць про військово-політичну діяльність Дмитра Палієва. Зокрема, Степан Волинець у нарисі “Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські

громадські і політичні діячі” (Вінніпег, 1965) викладає найважливіші віхи біографії Дмитра Палієва. Окремі маловідомі сюжети його життєвого шляху знаходимо також у працях Миколи Лагодівського “Дмитро Іванович Паліїв” (Лондон, 1949), Петра Мірчука “Нарис історії українських націоналістів”(1968), Миколи Шлемкевича “Політик-воїн: (Пам’яті Дмитра Паліїва) (1964), Івана Кедрина “Життя. Події. Люди: Спомини і коментарі” (Нью-Йорк, 1976) та “Дмитро Паліїв, спроба характеристики” (Нью-Йорк, 1986), Миколи Гуцуляка “Перший Листопад 1918 року на Західних землях України. Зі спогадами і життєписами членів Комітету виконавців Листопадового чину” (Нью-Йорк, 1973). Однак у більшості з цих невеликих за обсягом робіт майже не висвітлено юнацький період життя Д.Палієва, формування та еволюцію світогляду. Не були у полі наукового аналізу його посольські виступи у сеймі міжвоєнної Польщі. Дещо поверхово, без врахування цілого спектру національно-визвольного руху, висвітлена його участь у формуванні дивізії “Галичина” і Української національної армії у 1943-1944 рр.

Особливо плідну роботу по вшануванні пам’яті Д.Палієва проводить Братство колишніх вояків 1-ої УД УНА (Українська Дивізія Української Національної Армії), засноване 29 квітня 1950 р. у Мюнхені. 1950 р. воно розпочало видавати двомісячний часопис “Вісті Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА”, а з 1961 р. у Нью-Йорку почав виходити щоквартальний журнал під назвою “Вісті Комбатанта”. За час свого існування два пресові органи Братства вмістили близько тисячі науково-популярних нарисів і спогадів про 1-шу УД УНА та інші українські військові формування, що діяли у різні періоди історії. За сприяння Головної Управи Братства також видано кілька десятків збірників спогадів та мемуарів колишніх вояків української дивізії.

Про участь Д.Палієва у творенні та діяльності Дивізії писали його побратими Василь Верига “Дмитро Паліїв – воїн і патріот (1896-1944)” (Вісті Комбатанта, 1968) і “Слідами батьків: Нариси історії 30 полку дивізії “Галичина” – 1-ої дивізії Української Національної Армії” (Львів, 2002), Павло Грицак “Вежі і кулемети (Спогади з Дивізії і більшовицького полону)” (Мюнхен, 1959), Василь Забродський “Світлої пам’яті сотник Дмитро Паліїв” (Філадельфія, 1959), Роман Крохмалюк “Заграва на Сході: Спогади і документи з праць у військовій управі “Галичина” в 1943-1945 роках” (Торонто – Нью-Йорк, 1978), Ісидор Нагаєвський “Спогади польового духовника” (Торонто, 1985). Зокрема, уже згаданий Василь Верига (Торонто) продовжує збирати матеріал про дивізійних побратимів і допомагає упорядкувати великий родинний архів Христині Паліїв-Турченко (дочці Д.Палієва).

Сучасна історіографія проблеми започаткована утвердженням незалежності України. З’явилися перші узагальнюючі праці з історії визвольних змагань першої чверті ХХ ст., Українського січового стрілецтва та Галицької армії, в яких показано участь Д.Палієва в політичному і громадсько-культурному житті Галичини першої половини ХХ ст. Насамперед відзначимо праці Миколи Литвина і Кіма Науменка “Історія галицького стрілецтва” (Львів, 1990; 1991), “Українські Січові Стрільці” (Київ, 1992), “Історія ЗУНР” (Львів, 1995), Володимира Гордієнка “Українські Січові Стрільці” і “Українська Галицька Армія” (Львів, 1991), Олександра Шишки “Слідами листопадових боїв” (Львів, 1993), Миколи Кугутяка “Галичина: сторінки історії” (Івано-Франківськ, 1993), Степана Макарчука “Українська республіка галичан” (Львів, 1997), Миколи Литвина “Українсько-польська війна 1918-1919 рр.” (Львів, 1998) та ін.

Зі спеціальних наукових робіт, присвячених політичній діяльності Д.Палієва у 30-і роки, насамперед виділимо статті професора Львівського національного університету ім. І.Франка Михайла Швагуляка, в яких аналізуються передумови розколу праворадикального табору і створення відкрито опозиційного до Польської держави Фронту національної єдності [538; 539; 540]². Ця дискусійна проблематика була також у полі наукових зацікавлень дисертантки [526; 527]³.

З найновіших робіт насамперед виділимо праці львівського науковця Андрія Боляновського. Зокрема, у його монографії “Дивізія “Галичина”. Історія” (Львів, 2000), аналізується вишкільно-організаційна діяльність Д.Палієва на посаді сотника і дорадника командира цієї дивізії, чимало уваги приділено його бойовим побратимам – Павлу Шандруку, Миколі Крату, отцю Василю Лабі та ін. У книзі того ж автора “Українські військові формування в Збройних силах Німеччини (1939-1945)” (Львів, 2003) подано коротку біографічну довідку про Д.Палієва (на основі статті Володимира охарактеризовано плани його однодумців щодо формування

² Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період // Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 405-427; Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919-1939 рр.) // Сучасність. – 1994. – № 2. – С.77-82; Швагуляк М. Пацифікація: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1993.

³ Медвідь О. Політика Фронту національної єдності напередодні Другої світової війни // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич: Каменярь, 2002. – С. 362-370; Медвідь О. Теоретичні постулати та методи партійно-політичної роботи Фронту національної єдності (1933-1939 рр.) // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. – Вип.9.– Дрогобич: Каменярь, 2002. – С.182-192.

Кубійовича “Дмитро Паліїв” // Вісті Комбатанта.-1985.- 4.- С.61-65), Української національної армії у 1944-1945 рр.

Критично проаналізовано також публікації польських істориків (Рішарда Тожецького, Міхала Кімецького та ін.), які висвітлюють польсько-українські стосунки 20-40-х років ХХ ст.[544; 547; 548]⁴.

Археографічна база дослідження включає неопубліковані та опубліковані джерела – офіційні матеріали Ради Державних Секретарів і Національної Ради ЗУНР, командування легіону УСС, Галицької армії та дивізії “Галичина”, матеріали українських громадсько-політичних структур міжвоєнного періоду, насамперед УВО, ОУН, УНДО, Фронту національної єдності, а також приватний епістолярій.

Значна частина вказаних матеріалів зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного архіву органів державної влади і управління України у Києві, відділах періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України, Центральної наукової бібліотеки ім. В.Вернадського НАН України, музейних колекціях Львова та діаспори.

Епістолярій родини нині зберігається і упорядковується дочкою Христиною Паліїв-Турченко у Канаді. Частиною цього унікального сімейного архіву (світлина, посольські виступи, кореспонденції у малотиражних виданнях еміграції, спомини побратимів, які знаходяться в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України) також скористалася дисертантка. Нині виявлено 386

⁴ Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwowe i Wshodna Galicje 1918-1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. – Warczawa: Wojskowy Instytut Historucznu, 1997. – 286 s; Torzecki R. Kwestia ukrainzka w Polsce w latach 1923-1929. – Krakow, 1989. – 468 s.; Zurawski P. Sprawa ukrainska na konferencji pokojowej w Paruzu w roku 1919. – Warszawa, 1995. – 128 s.

публікацій авторства Д. Палієва. Зрозуміло, що пошук його опублікованих праць ще триває.

Критично використано, як уже зазначалося, спомини учасників та очевидців українських визвольних змагань першої половини ХХ ст.[441; 453; 454; 456; 460; 473; 475; 478]⁵.

Конкретно-історичний матеріал про діяльність Д.Палієва містить також періодика видавництва “Червона Калина”, насамперед місячник “Літопис Червоної Калини” (Львів, 1929-1939) та річник “Історичний календар-альманах Червоної Калини” (Львів, 1929-1939). Ці видання уже були предметом спеціального археографічного аналізу бібліографів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України.

Не забуті тематичні збірники документів, енциклопедичні та довідкові видання, які містять конкретно-історичну інформацію про досліджувану епоху[29; 40; 41; 44; 45]⁶.

Широке використання надбань історичної науки та джерельної

⁵ Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід. Спогади. – Львів, 1998. – 371 с.; Коновалець Є. Причинки до історії ролі Січових стрільців в Українській революції // Розбудова нації (Прага). – 1928. – Ч. 1-6; Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. – Прага, 1928; Кубійович М. Мемуари. Роздуми. Вибрані твори Т.П. – Париж-Львів, 2000; Кук В. Степан Бандера (1909-1999). – Івано-Франківськ, 1999; Ріпецький Я. Листопад 1918 р. Листопадовий зрив, українські Січові Стрільці, полковник Дмитро Вітовський в кривому дзеркалі споминів Лонгіна Цегельського. – Нью-Йорк-Детройт, 1961; Цегельський Л. Від легенди до правди. Спомини про події в Україні, звязані з Першим Листопадом 1918 року – Нью-Йорк-Філадельфія: Булава, 1960; Шанковський Лев. Визвольні змагання 1917-1920-1926 рр. // Вісті (Мюнхен). – 1966. – Ч. 121.

⁶ Косик В. Україна в другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1998. – Т. 2; От пакта Молотова-Риббентропа до договору о базах. Док. и мат. – Таллин: Периодика, 1990; ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955. Зб.док. – Б.м., 1995; Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Зб. док. і мат. / За ред. Я. Дашкевича і В. Кука. – К., 2001; Українська суспільно-

бази на нових концептуальних засадах робить можливим неупереджено висвітлити праворадикальне крило національно-визвольного руху першої половини ХХ ст., яскравим представником якого був відомий військовик УСС-УГА, фундатор УВО, УНДО, Фронту національної єдності Дмитро Паліїв. Дисертаційне дослідження також дозволяє глибше проаналізувати польсько-українське військово-політичне 20-40-і роки ХХ ст.

РОЗДІЛ II. УЧАСТЬ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1914-1920 РР.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. національно-визвольний рух у Східній Галичині набув нової якості – услід за численними громадсько-культурними і парамілітарними товариствами (“Просвіта”, “Сокіл”, “Січ” та ін.) з’явилися перші українські політичні партії, які перебрали лідерство цього руху у греко-католицького священництва. Власне Греко-католицька церква та її послі у Галицькому сеймі у 60-90-х роках ХІХ століття були ініціатором більшості національно-патріотичних ініціатив галицьких українців. Отож не дивно, що в родинях греко-католицьких парохів виховалося десятки відомих українських політиків і військовиків кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Серед них був і Дмитро Паліїв – відомий військово-політичний діяч Визвольних змагань 20-40-х рр. ХХ ст.

Хлопець народився 17 травня 1896 р. в селі Перевозець Калуського повіту на Прикарпатті. Батько – отець Іван Паліїв – був парохом у Звенигородці, згодом у селах Кутищі, Перевізіці. Патріотично налаштований отець Іван присвячував багато часу освітництву селян, організував для них кооперативну молочарню, постійно старався піднести господарський рівень села. Національно-культурні традиції хлопцю прищеплювала матір. Багато часу юнак проводив на лоні природи серед своїх ровесників, де почув не одну легенду про козаків, Довбуша та карпатських опришків [12] ⁷.

До гімназії ходив у Станіславові, де рівень викладання був не дуже високий, тож згодом батькам довелося перевести Дмитра до гімназії в Перемишлі. Це була типова гуманітарна гімназія передвоєнного часу, зі строгими вимогами. Саме там Дмитро вступив до самоосвітнього таємного гуртка, а згодом “Пласту”, був активним учасником футбольної дружини гімназійного спортивного кружка “Сянова Чайка”. У старших класах познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою Ступницькою, донькою священника з Клокович, що вчилася в Українському жіночому інституті. Разом із юнкою обговорював галицькі новини, події міжнародного життя [12] ⁸.

28 червня 1914 р. старовинними вулицями Львова під звук сокільських оркестрів пройшов до Українського городу (нині околиця Стрийського парку) багатотисячний похід “Соколів”, “Січей” і “Пласту”. Як згадував вояк Легіону УСС Іван Коцур, серед учасників цього походу на честь століття Шевченка у сотні Василя Дідушка крокував гімназист Дмитро Паліїв [520, 23] ⁹.

Саме в цей день, 28 червня 1914 р. в столиці Сербії – Сараєво підступно загинув австрійський престолонаслідник Фердинанд і його дружина Софія. А вже через місяць почалася Перша світова війна, яка втягнула у кривавий вир 49 держав. 28 липня Австро-Угорщина оголосила війну Сербії, 5 серпня – Росія Австрії. Того літа юнак закінчив 7-ий клас гімназії і приїхав у рідне село до батьків на літні канікули. “В ніч з 30 на 31 липня принесено до Перевізця мобілізаційні карти... – згадував Дмитро Паліїв. – Заздрим оком дивився я на моїх двох братів та фірмана й пастуха, що готувалися в дорогу. Батько пішов ранком відправити Службу Божу, певно на інтенцію щасливого повороту з війни, а мати випроваджувала у дорогу. Так суєтилися в неоднім тільки Перевізці” [380, 86]¹⁰. Власне у ті дні розпочалася мобілізація до австрійської армії десятків тисяч українців з Галичини, Буковини і Закарпаття.

Війна загострила і активізувала на міжнародній арені українське питання і змусила політиків шукати нові підходи і аргументи до консолідації національно-патріотичних сил. 2 серпня 1914 р. у Львові утворено міжпартійну Головну Українську Раду. Її Маніфест від 3 серпня закликав український народ “стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя найшло свободу розвитку... Побіда Австро-Угорської Монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше виб’є година визволення України... Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України”. [45, 212]¹¹

Тоді ж для організації українського війська ГУР утворила із політиків та українських військовиків Українську боеву управу. До неї увійшли представники стрілецької секції Українського січового союзу, львівських організацій Січових стрільців та Сокола-батька у Львові. Бойова управа звернулася до уряду Австрії з проханням дозволити сформувати легіон Українських січових стрільців. (Національні формації також творили поляки, чехи та інші народи монархії). Невдовзі згода була отримана.

Зрозуміло, що галицька молодь гаряче відгукнулася на заклик творити національні збройні сили. У серпні до легіону зголосилося майже 28 тисяч юнаків і дівчат. “Повна свідомість нашої активності в світовій війні, свідомість жити або загинути, стягнула тисячі нас молодих до боротьби за самостійну Україну” – згодом напише Василь Дідушок [506, 223-224]¹². Такої ж думки був Дмитро Паліїв.

До січових лав зголосилася, головним чином, “інтелігентська середньошкільна та високошкільна молодь” і “квіт галицької української інтелігенції, між ними і деякі активні суспільно-політичні діячі”, - зазначав історик українського стрілецтва Осип Думін [445, 120

] ¹³, бойовий побратим Д.Палієва.

Сімнадцятилітній Дмитро також відгукнувся на заклик Бойової Управи. Нелегко було йому звертатися за дозволом до батьків, ті саме відправили двох старших синів на війну. Та збагнувши запал та рішучість сина, батько дав свій дозвіл, а мати поблагословила його вступ до легіону Українських Січових Стрільців. Отримавши благословення батьків, Дмитро вирушив до Калуша, де збиралися добровольці з цього прикарпатського повіту [73, 2] ¹⁴.

З перших днів війни прикарпатські землі стали ареною великих битв армій Росії і Австро-Угорщини. Уже в серпні 1914 р. російські війська вступили у Тернопіль, Бучач, Чортків і розгорнули наступ на Львів, який захопили 3 вересня. У зв'язку з цим добровольців евакуювали залізницею до Стрия, де їх мали остаточно відібрати до легіону [445, 120] ¹⁵.

Як вже згадувалося, до українського легіону зголосилося в Галичині 28 тисяч добровольців, яких вистачило б для формування двох повнокровних піхотних дивізій, але офіційний Відень обмежив його кількістю 2 тисячі. Зрозуміло, що це викликало велике обурення з боку молоді й загалом української громадськості. “Всі або ніхто!” – висунули поборовці вимогу. Та попередню квоту збільшили всього на 500 чоловік [520, 12-13] ¹⁶. Цісарська влада поставилася до створення Легіону УСС з підозрою. Тому австрійці передали для легіону тисячу гвинтівок системи Верндля, які ще у 1880 р. зняли з озброєння. Це були важкі однозарядні кріси, причому без ремнів, і стрільці мали прив'язувати до них мотузки [520, 12-13] ¹⁷.

У ті дні Дмитра Палієва прийняли до сотні Василя Дідушка. Отже, як зазначає Д.Паліїв в одному зі своїх спогадів, “поневоленому народові навіть право віддавати своє життя – треба виборювати” [380, 86] ¹⁸. А вже 3 вересня 1914 р. на привокзальній площі у Стрию відбулося урочисте прийняття присяги. Більшість січовиків виступили проти традиційного тексту. І лише після погрози австрійського командування припинити постачання легіону погодилися, але вимагали виключити слова про вірність монархії Габсбургів і заявили, що під її цісарськими штандартами будуть боротися за волю України.

Тоді ж прийшла звістка про те, що російська армія зайняла Львів. Легіон УСС переведено на Закарпаття, у села Страбич і Горонда (нині околиця Мукачева). Сумно представлявся тоді вигляд УСС – еліти українського народу. Подерта військова одежа мадярського покрою та старе взуття. Не краще виглядали й українські старшини. Але молоді стрільці пильно та з великим запалом проводили вишкіл, вивчали воєнні традиції княжих часів та запорізького козацтва [520, 12-13] ¹⁹.

Та недовго в УСС тривав перепочинок. Російська армія у серпні-вересні зайняла практично всю Галичину (окрім Перемиської фортеці) й загрожувала Мадярщині. Генерал Гофман 10 вересня віддав наказ про введення легіону УСС у бойові дії в Карпатах. Першою покинула Горонду сотня Василя Дідушка і з нею на фронт пішов Дмитро Паліїв. У нерівних боях, де переважала царська армія, впало десятки невинних людей. Вихід сотні на фронт 10 вересня 1914 р. Д.Паліїв описує так: “У гонведських мундирах (сині з нашитими жовтими френзлями) ...вийшла сотня Дідушка у довгу мандрівку, з якої не повернулась і половина. Ми у Верецьких і Ракочі...на самій границі Закарпаття й Галичини. Живемо як правдиві вояки. Дістали кріси системи Верндля (на один стріл) і щодня фасуємо по пів літри руму. В житті руму не пив, а тут по пів літри денно... За кілька днів стрільці лежали в розстрільній і відбивали наступ москалів. Команданти хот ходили серед куль і вчили стрільців, як відбивати замок у Манліхермі (австрійська рушниця на 5 стрілів), купленім за рум у мадярських сполченців. Перша лекція стріляння відбувалась, на жаль, у розстрільній” [380, 86]²⁰.

Саме в австрійській групі полковника Шперберга сотня у бою на Верецькому перевалі втратила 63-ох бійців [520, 21]²¹. Власне тоді австрійське командування нарешті зрозуміло повне безглуздя вживання невишколеного вояцтва в бою й відтягнуло сотні УСС до Чинадієва для реорганізації. У жовтні 1914 р. реформовані та вишколені сотні знову передислоковано на фронт у Карпати. Їм довелося брати участь в загальному наступі на Стрий, Миколаїв та Львів. В листопаді стрільці вели жорстокі оборонні бої проти нового російського наступу. 3-5 листопада сотні В.Дідушка, К.Гутковського, Р.Дудинського, С.Горука, З.Носковського відстояли свої позиції в районі Синьовидного, завдавши противникові значних втрат [520, 21]²².

У листопаді 1914 р. продовжено реорганізацію легіону УСС. Тепер він складався з двох куренів – Степана Шухевича і Сеня Горука. Тоді Дмитро Паліїв перейшов до сотні Дмитра Вітовського (до війни педагог, уродженець с. Медуха під Галичем), яка воювала під командою досвідченого С.Шухевича. Звідти стрільця Д.Палієва відправили на вишкіл до школи запасу в Єгендорфі (Моравія), яку він закінчив у ранзі підхорунжого. Тоді вперше звела доля його з Мироном Тарнавським, майбутнім генералом, командувачем 100-тисячної Галицької армії. Про нього висловлюється молодий підстаршина дуже похвально, зокрема про батьківське ставлення до стрільців. Водночас Д.Паліїв прихильно характеризує населення Закарпаття, що добре відносилось до молодого стрілецтва і намагалося завжди допомогти у побуті. Навіть тоді, коли “прийшов час покидати цю землю, селяни просили, чи не могли б вони ще побути серед них на Закарпатті.

Стрільці, вдячні їм за прихильне ставлення до “рідного війська”, вели серед селян просвітницьку роботу [12]²³.

Потім були кровопролитні бої стрілецтва під Семиківцями, на горі Лисоні під Бережанами на Тернопільщині. Власне на Лисоні УСС втратили 700 вояків. 29 вересня 1916 р. полк стрільців, що стояв у Потуторах на Бережанщині, після короткого бою був майже повністю взятий у російський полон. Залишилося лише 150 стрільців. Взагалі, як зазначав Дмитро Паліїв, “на горі Лисоні і в Потуторах УСС-и втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли. По цих боях не стало найактивніших і найвідважніших” [118, 24]²⁴. Російським бранцем несподівано став і Д.Паліїв.

Так фактично загинув полк, що ще влітку 1916 р. мав 1665 стрільців і старшин. У липні 1917 р. цей полк знову зведено до куреня. Недавні полонені стали 1917 р. основою формації Січових Стрільців у Києві як Кіш УСС, де служив у другій половині 1916 р. і в першій половині 1917 р. Д.Паліїв. Молодий штабіст займався нецікавою, але потрібною виснажливою канцелярською роботою [12]²⁵. Однак з великим зацікавленням спостерігав за своїми командирами – Євгеном Коновальцем, Романом Дашкевичем та ін. У ті весняні дні 1917 р. він вітав відставку російського царату і створення у Києві широкопредставницького органу – Центральної Ради на чолі з Михайлом Грушевським (його Д.Паліїв знав як авторитетного історика і лідера довоєнного НТШ).

У ті революційні дні він знову повернувся до легіону УСС. Після бою під Конюхами улітку 1917 р. почалася німецько-австрійська офензива проти російської армії, що почала українізуватися і була вже в стадії розкладу. В ході цієї операції було звільнено всю Галичину від російської військової адміністрації. Стрільці стояли деякий час над Збручем, згодом переведено їх до Залісся, куди з вишколу прийшов також курінь під проводом отамана М.Тарнавського, що в ньому знову служив і підхорунжий Дмитро Паліїв [520, 24]²⁶.

Як уже згадувалося, у цей час у Росії відбулася Лютнева буржуазно-демократична революція. На початку березня 1917 р. революційна хвиля охопила Київ. Утворилася Центральна Рада, яка взяла курс на відродження державної незалежності України. Її діяльність активізувала національно-визвольний рух і на західноукраїнських землях. В грудні 1917 р. в полку УСС, що був на постой в Гуштині, з ініціативи Д.Вітовського відбулася нарада старшин, на якій обговорювалася ситуація і плани на майбутнє. Дослідники стрілецтва, львівські історики М.Литвин і К.Науменко з’ясували, що підхорунжий, студент філософії Дмитро Паліїв виступив за негайний і повний розрив з Австро-Угорщиною, оскільки вона має намір віддати

Галичину полякам. Поручник І.Цьокан зазначав, що УСС опинилися проти українського фронту і не повинні воювати проти братів-наддніпрянців. Він закликав не брати участі у бойових діях і зачекати до з'ясування міжнародної обстановки, до більш вигідної геополітичної ситуації. Останню пропозицію підтримав виважений військовик і політик Д.Вітовський. Він говорив про те, що слід зберегти і посилити легіон УСС, який незабаром буде потрібний для вирішення завдань національного і державного відродження краю. На нараді створено таємну організацію українських старшин, представник якої Д.Паліїв виїхав до Відня на переговори з галицькими послами австрійського парламенту та діячами українських партій [520, 50]²⁷.

На початку жовтня 1918 року усі формування УСС (фронтові частини, Вишкіл, Кіш) перевели на Буковину. Ще у серпні 1918 р. Народний Комітет Української національно-демократичної партії утворив політичну комісію в складі Івана Кивелюка, Степана Барана, Василя Панейка, Володимира Бачинського, Льонгіна Цегельського з метою вирішення питань про необхідність утворення української таємної організації. В результаті у вересні у Львові створено таємну старшинську організацію – Військовий Комітет – у складі поручника І. Рудницького, четарів О.Каравана, Л.Огоновського, хорунжих І.Ватрана, М.Бараника, студента В.Полянського. Згодом до них приєдналися поручник Т.Мартинець, поручник Герасимович. 12 жовтня до комітету увійшли делегати від Українських Січових Стрільців: четар доктор В. Старосольський, сотник доктор Н.Гірняк і підхорунжий Дмитро Паліїв [520, 52]²⁸.

12 жовтня 1918 р. відбулося засідання Військового комітету, про яке Дмитро Паліїв згадував: “На засідання йшов я в переконанні, що ЦВК працює, як правдивий штаб, перед яким таке велетенське завдання. Яке ж було моє здивування, коли я почув теоретичні балачки про потребу праці, а від членів довідався, що вони зайняті цілими днями у своїх військових частинах і тільки вечером можуть сходитися на спільні засідання. Я зголосився з пропозицією, що виготовлю на найближче засідання проект праці Ц.В.К., на що всі радо погодились. 14 жовтня ми знову зійшлися на засідання в помешканні чет. Л. Огоновського. Мій організаційний проект прийнято. Вирішено приступити до фактичної організації тих військових частин у Львові, в яких були українці, а край поділено на округи і вирішено для кожної округи створити Окружну команду. Рівночасно з тим треба було шукати зв'язків з усіма полками й кадрами з українською більшістю, розкиненими на всіх фронтах і всіх краях Австрії, Угорщини, в Україні і в Польщі” [118, 25]²⁹.

Певна плановість й цілеспрямованість в роботі ЦВК з'являється тільки 14 жовтня. На цьому засіданні вирішено запросити на посаду організаційного референта Комітету політика і письменника, автора знаменитої повісті “Роксолана” Осипа Назарука. Та він від пропозиції відмовився. ЦВК змушений був і реалізацію плану доручити 15 жовтня 1918 р. Д.Палієву. До Першолистопадового Чину залишалось 16 днів. За ці дні Центральним Військовим Комітетом і особисто Дмитром Палієвим була проведена нелегка військово-організаційна робота, яка у житті українського народу започаткувала початок нової революції [440, 113]³⁰.

Комітет приступив до організації збройного виступу, щоб революційним шляхом взяти владу із рук австро-польської адміністрації в Галичині і Буковині та організувати незалежне національно-політичне життя на своїх етнографічних землях. “Організацією міста Львова займався цілий наш комітет, – зазначав Д. Палієв. – Полягала вона, передусім, на приєднанні для справи революції українських військових частин, що стояли постоем у Львові, а даліше на зорганізуванні українського населення Львова, себто робітників, міщан, залізничників, поштовців, приватних урядовців, студентів для допомоги військові” [118, 26]³¹. Зрозуміло, що така організаторська та пропагандистська робота вимагала від Д.Палієва великої самовідданості та самопожертви.

З цією метою створили політичну комісію в складі І.Кивелюка, В.Охримовича, С.Томашівського, С.Барана, В.Панейка, М.Лозинського, О.Назарука. У результаті діяльності ЦВК у Львові мобілізовано такий військовий потенціал: 600 стрільців з 15 піхотного полку, 500 стрільців у 19-у полку стрільців, 450 стрільців у 41-у супровідному курені, 800 стрільців у 50-у вартовому курені, 150 стрільців у військовій поліції, 90 стрільців у курені 30-го піхотного полку, 30 відсотків штатного персоналу жандармерії. У цілому під проводом ЦВК були готовими виступити у Львові 60 старшин і 2400 стрільців [485 а, 6]³². На жаль, готувалися до протидії й польські політики.

З 16 жовтня в кожному повіті за вказівками ЦВК приступлено до творення Окружних військових команд. Ця робота здійснена в Перемишлі, Самборі, Стрию, Станиславові, Коломиї, Тернополі, Золочеві, Рава-Руській, Чернівцях, де стояли 45-й піхотний полк (в Перемишлі), 9-й піхотний полк (в Журавцях), 77-й піхотний полк (в Ярославлі), 20-й і 95-й піхотні полки (в Станіславі), 24-й і 36-й піхотні полки (в Коломиї) і 35-й піхотний полк (в Золочеві). В інших повітах утворено громадські комітети [485 а, 7]³³.

Врешті-решт 18-19 жовтня 1918 р. широкопредставницька контитуанта у Львові за участю політиків, послів і представників

церкви сформувала Українську Національну Раду на чолі з адвокатом Євгеном Петрушевичем. 19 жовтня УНР опублікувала “Прокламацію Української Національної Ради”, в якій Східна Галичина і Північна Буковина проголошені одноцільною українською територією, що уконституїювалася як Українська держава. Шостий пункт цієї “Прокламації” застерігав: “Теперішньому австро-угорському міністрові заграничних справ гр. Бурянові відмовляється права переправляти іменем тієї української території”. Львівський дослідник С.А.Макарчук так оцінив цю новацію: “Об’єктивно зважаючи загальну політичну платформу Української Парламентської Репрезентації станом на 19 жовтня, варто зазначити, що цей пункт став наслідком внутрішнього тиску соціал-демократів і студентства, а також Легіону УСС, який перебував на Буковині. За словами поручника В.Старосольського, “настрій стрілецтва, старшин і мужви супроти рішення з 18 і 19. Х був просто бунтарський. Усі домагалися проголошення з’єднання з Великою Україною”. Резолюції з цією вимогою приймалися на зборах сотень і пересилалися до Головної Національної Ради [521, 45]³⁴.

Більшість дослідників вважають, що Військовий комітет, а особливо поручник Володимир Старосольський і підхорунжий Дмитро Паліїв, відіграли помітну роль в підготовці Листопадового Чину. Зокрема, Д.Паліїв, як організаційний референт Військового комітету підготував розгорнутий стратегічний план організації взяття влади по цілій Східній Галичині. Як зв’язковий комісаріату виконував його доручення серед УСС сотник д-р Никифор Гірняк. 30 жовтня 1918 року Військовий комітет провів засідання, на якому були присутні 20 старшин і член Національної Ради Іван Кивелюк. До Львова виїхав з Чернівець сотник Дмитро Вітовський і делегат Національної Ради д-р Василь Панейко [457, 47]³⁵.

А вже на спільній нараді членів Національної Ради і Військового комітету, що відбулася в другій половині дня 31 жовтня у Народному домі, Д.Вітовський від імені комітету переконав своєю промовою парламентарів К.Левицького, Л.Цегельського та інших політиків, насамперед поважних послів сейму, в необхідності виступити в ніч з 31 жовтня на 1 листопада і взяти владу в свої руки. А напередодні, 30 жовтня, Д.Паліїв провів таємну нараду з учнями старших класів гімназій, членами “Пласту”. 80 гімназистів виконували розвідувальні завдання Військового комітету у четвер 31 жовтня 1918 року, а звіти про виконання здавали Д.Паліїву о 18 годині в пластовому офісі [508, 190]³⁶.

Д.Паліїв від імені Центрального Військового Комітету доручив Миколі Чубатому (у 1917 р. закінчив студії історії на філософському факультеті докторатом, а в 1918 р. студіював право, готуючись до

габілітації на доцента слов'янського права) організувати розвідку з українських студентів Львівського університету і виконувати кур'єрську службу. М.Чубатий встановив, що польські бойовики з розпущеного на початку 1918 р. австрійською владою польського легіону, збираються в школі Сінкевича недалеко верхньої частини вулиці Листопадової (тепер Є.Коновальця). Небезпечним також був польський Дім техніків та Академічний дім, будинки польських залізничників біля головного двірця. “В часі Листопадової Ночі важливо було не тільки слідкувати, що діється по згаданих небезпечних місцях, – згадував М.Чубатий, – але також, що діється по поліційних станціях, які були розкидані по цілїм Львові. Важливим також було по півночі Першого Листопада слідкувати, що діється біля військових касарень, які мали бути опановані нашими частинами о 4-й годині досвіта” [477, 40]³⁷. Такої ж думки був Д. Паліїв [54, 237]³⁸.

Отже, 31 жовтня о 20-й годині Д.Вітовський розпочав у Народному Домі (зал “Руської бесіди”) нараду за участю 40 українських старшин австрійських старшин. Командири доповіли про кількісний та якісний стан вояків, яких залучено до збройної акції у Львові та повітах. І тут з'ясувалося, що у повстанні можна буде розраховувати лише на 1400 стрільців і 60 старшин. Д.Вітовський вигукнув: “Та ж нема з ким починати! Ми пропали!” Але за кілька хвилин він погасив усі сумніви: “Наша честь вимагає, щоби ми перші взяли владу в краї, хоч би навіть прийшлося зараз її втратити. Зрештою, в край виїхали вже з наказами кур'єри, а в Перемишлі вже навіть зачалося.” Відтак учасники наради отримали конкретні завдання. Як писав у спогадах І.Рудницький, наказом Д.Вітовського 15-й полк піхоти був перейменований на 1-й галицький полк піхоти імені князя Льва, а його командиром призначено поручника Мирослава Микитку. Відразу ж полк отримав завдання: двом сотням (47 стрільців) на чолі з четарем – артилеристом Ю.Полянським захопити Головний двірець, поручникові С.Козаку (50 стрільців) – казарму Фердинанда, четарю В. Баб'яку (50 стрільців) – Головну пошту, хорунжому І.Сендецькому (30 стрільців) – намісництва, поручникові М.Микитці (100 вояків) – казарми на Курковій (нині вул. М.Лисенка). Призначений командиром 19-го полку стрільців четар В.Караван отримав завдання зайняти казарми по вул. Петра і Павла (І.Мечнікова), уланські казарми на Личакові, Зелену і Личаківську рогачки, оволодіти станцією на Підзамче і виділити 30 стрільців для охорони Народного Дому. Поручника Т.Мартинця призначено командиром супровідного куреню 41-го полку піхоти. Його 450 вояків стали резервом Д.Вітовського для непередбачених критичних ситуацій. Сотник В.Черський на чолі 50-го вартового куреня мав зайняти Цитадель, взяти під охорону в'язницю на

Батерія (корпус Львівської політехніки на вулиці князя Романа), військові склади на вул. Підвальной, Городецькій, Янівській (Т. Шевченка). Нарешті, призначеному командантом поліції і жандармерії четарю Л.Огоновському випало взяти під охорону казарми цісарської жандармерії й організувати патрулювання центральних вулиць [539, 55-76]³⁹.

Д.Паліїв передбачав, що здійснити всі заплановані заходи в ту ніч не вдасться через катастрофічну нестачу вояків. Легіон УСС, як відомо, зупинився у Чернівцях. Тому чимало важливих стратегічних об'єктів випали з-під контролю, а для захоплення Головного двірця, Цитаделі, Кадетської школи, військових складів на Янівській, летовища на Левандівці та інших призначено нечисленні відділи. Збройним виступом керував створений наказом полковника Вітовського штаб, до якого увійшли отаман Сень Горук, поручники Петро Бубела, Богдан Гнатевич, Ілько Цьокан, четарі Олекса Іванчук і Дмитро Паліїв [518, 39]⁴⁰.

Коли на ратушевій вежі Львова пробіла четверта година, українські військові сили прийшли в рух. Д. Паліїв радів, коли до штабу прибували чергові кур'єри, доповідаючи про становище й виконані заходи. Поручник І.Цьокан відвідав австро-угорські курені й домігся засвідчень командантів про їх нейтралітет. Надійшло письмове повідомлення від хорунжого І.Сендецького, який на чолі 75 стрільців і старшин 15-го полку піхоти захопив намісництво й інтернував графа Кароля фон Гуйна. Особливо відзначився поручник Т.Мартинець. На чолі невеликої групи українських вояків він захопив казарму супровідного куреня 41-го полку піхоти на вул. Зиблікевича (нині І. Франка), навпроти церкви сестер Василіянок, роззброїв його командування та стрільців-неукраїнців. Водночас сотня четаря Г.Труха з того ж таки куреня оволоділа будинком австрійської військової команди та інтернувала коменданта Львова генерала Пфаффера. Четар Л.Огоновський зайняв казарму поліції на Казимирівській, де перебувало близько 200 жовнірів і підофіцерів, роззброїв неукраїнців, а силами сотні українців взяв під контроль центральні вулиці Львова. Енергійно діяла група українських вояків 19-го полку стрільців на чолі з хорунжим В.Михайлівським. Близько сотні поляків роззброєно та ізольовано у казармі. Українці отримали нові однострої, зброю та набой і о четвертій годині ранку впорядкованими сотнями (близько 400 стрільців) відбули до призначених об'єктів. Варто зазначити, що деморалізоване розпадом Австро-Угорщини командування частин Львівської залоги навіть не спробувало чинити опір. Зокрема, командир 15-го полку піхоти полковник Мальчевський на зустрічі з четарем М. Коновальцем (брат Є.Коновальця) заявив, що визнає "факт перебрання

влади українським військом” і попросив відіслати його до Української Національної Ради. О 7-й годині ранку пролунало: “Львів наш!”. Над міською ратушею замайорів синьо-жовтий прапор [518, 40]⁴¹.

Радісна звістка про збройний виступ у Львові та перехід влади до Української Національної Ради швидко облетіла Східну Галичину, Буковину та Закарпаття. Вже під вечір 1 листопада до Львова надійшли десятки повідомлень про успіх акції на місцях, які, до того ж, здебільшого відбулися безкровно (окрім Перемишля). Найшвидше їх здійснено там, де ядром повстання виступали Окружні військові команди та українські військові частини і підрозділи, якими керували енергійні організатори, насамперед досвідчені українські старшини. Серед них, зрозуміло, був Дмитро Паліїв. Так, доктор Михайло Гуцуляк згодом зауважить: “Віддаючи справедливість і правду історії, мушу тут ствердити, як наочний свідок вечора 31 жовтня 1918 р., що фактичним конструктором-архітектором Листопадового Чину був ніхто інший, як Дмитро Паліїв. Я смію ствердити, що якби не він, то хто знає чи Листопадовий Чин був би відбувся, а якщо так, то чи був би вдався” [443, 198]⁴².

Після Листопадового перевороту Дмитро Паліїв радо увійшов до штабу західноукраїнських збройних сил, що у середині листопада трансформувалися у Галицьку Армію, одну з кращих європейських армій того часу. Лише після форсування Збруча і договору з армією генерала Денікіна (17 листопада 1919 р.) вона прийняла назву Українська Галицька Армія (УГА) [47; 54; 93; 141]⁴³. І лише криваві бої у Львові та Перемишлі, захоплення поляками Засяння змусили Українську Національну Раду у перші дні листопада 1918 року звернутись до колишніх українських старшин і стрільців австрійської армії із закликом добровільно поповнити лави захисників щойноутвореної держави. 5 листопада Національна Рада оприлюднила знаменитий заклик “Під оружжя!” У ньому зазначалося, що агресивній Польщі необхідно протиставити “передовсім своє військо, національну армію”. Однак, замість оголошення мобілізації, до війська знову закликались добровольці: “Кому тільки доля Рідного Краю лежить на серці, кому не байдуже щастя дітей і внуків, хто не хоче панщини, але бажає собі справедливого ладу без хлопа і пана, хто не хоче жити більше в неволі, темності і убожестві, бути визискуваним і поштуркованим, той зараз як стій прийде до українського війська” [443, 200]⁴⁴. Незважаючи на зусилля перших командувачів Д.Вітовського, Г. Коссака, Г. Стефаніва стягнути військові сили, 21 листопада 1918 р. їх чисельність становила 3305 старшин і стрільців, з них близько 2000 осіб мав полк УСС і 1300 склали вояки-добровольці [518, 108]⁴⁵.

Кардинальні заходи військового будівництва започаткував Державний секретаріат військових справ на чолі з полковником Д. Вітовським, створений 9 листопада 1918 р. Його першим розпорядженням від 13 листопада нарешті проголошено часткову мобілізацію здатних до служби чоловіків 1883-1900 року народження, демобілізованих з австро-угорської армії [443, 87]⁴⁶. Начальна Команда Галицької Армії (до 8 листопада – Українська Генеральна Команда) була вищим органом керівництва збройних сил ЗУНР. Вона мала чітко визначену функцію – керувати бойовими діями армії у ході війни. Зрозуміло, що на початку свого існування НКГА мала невелику кількість старшин і спрощену структуру. Крім головного команданта і його заступника – начальника штабу отамана УСС Сеня Горука, до її складу увійшли референти: артилерійський, муніципальний, зв'язку, розвідки, харчування, санітарний, польової жандармерії, самохідний, обозний, поповнень і пресовий. Ці посади обійняли молоді галицькі старшини Іван Рудницький, Василь Панчак, Дмитро Паліїв, Петро Бубела та інші [518, 124-125]⁴⁷.

Будучи ад'ютантом полковника Д.Вітовського, Д.Паліїв приймав іноземних посланців (французьких, британських, американських), яким він влаштовував побачення з військовим міністром. 1 січня 1919 р. Д. Паліїва піднесено до чину четаря (лейтенанта) УГА [440, 67]⁴⁸. Харизматичний Дмитро Паліїв виявляв і свою власну ініціативу, зокрема, проводив конференції Окружних військових командантів (початок лютого 1919 р.) для узгодження дії команд і військових вишколів підлеглих військ і запасу. Він мав великий досвід у праці з окружними командантами ще з часу підготовки Листопадового Зриву. Наслідки конференції були позитивні: активізовано запілля української армії, що протистояла полякам на трьохсоткілометровому фронті від Белза до Турки [541, 80]⁴⁹.

Як відомо, 21 березня 1919 р. в Угорщині відбулася комуністична революція, полум'я якої, за задумом Кремля, мало поширитися і на Прикарпаття. У цій непростій геополітичній ситуації Д.Паліїв розумів, що нові обставини вимагають негайного примирення між польською і українською стороною. І це, на його думку, могла вирішити Найвища Рада в Парижі, в іншому випадку уряд ЗУНР був би змушений дозволити перехід Червоної Армії через Галичину на допомогу комуністичній Угорщині. Але врешті-решт В. Ленін (Ульянов) вирішив боротися проти Добровольчої армії генерала Денікіна в інтересах комуністичної Росії. Відтак галицький уряд активізував західноєвропейський вектор своєї дипломатії. Власне для зміцнення взаємин з Антантою полковник Д.Вітовський виїхав до Парижу з ад'ютантом Чучманом. Полковник конче хотів мати при собі четаря Д.

Паліїва, якому, однак, обов'язки не дозволили тоді виїхати за кордон. Утім, ця обставина врятувала Дмитра Паліїва від смерті. Літак, в якому поверталися з Парижу Вітовський і Чучман, 8 липня 1919 р. несподівано розбився біля Ратібору на Шлеську [64; 119; 469, 47]⁵⁰. Бойових побратимів поховали на Центральному цвинтарі Берліна (2002 р. перепоховано на Личаківському цвинтарі у Львові).

У цей час четар Дмитро Паліїв перейшов до команди II корпусу Галицької армії. Протягом усієї українсько-польської війни корпус (близько 7 тис. осіб) облягав серпом 15-тисячний гарнізон Львова, у зв'язку з чим отримав назву осадного. Він був сформований у січні 1919 р. на базі бойових груп “Схід”, “Старе село” і “Наварія”. Його командиром призначено підполковника (з 1 лютого 1919 р. – полковника) Мирона Тарнавського. За плечима цього досвідченого 49-літнього військовика була служба в австрійській армії, російський фронт Першої світової війни, де командував 16-м піхотним полком, служба в Легіоні УСС 1917 р. Як уже згадувалося, його незмінним ад'ютантом був четар УСС Дмитро Паліїв [518, 143]⁵¹.

Власне після невдалого закінчення Чортківської операції влітку 1919 р. диктатор ЗО УНР Євген Петрушевич звільнив генерала-наддніпрянца О.Грекова зі становища Начального Вождя Галицької Армії і призначив на цей пост вольового М.Тарнавського. Цю посаду він займав до 5 листопада 1919 р. Впродовж чотирьох місяців Д.Паліїв, як ад'ютант Начального Вождя, був свідком трагічного відступу Галицької армії та її блискучого серпневого наступу на Київ. Як відомо , 15 липня 1919 р. Директорія УНР і Диктатор Євген Петрушевич підписали постанову про влиття Галицької Армії до Армії УНР. Того ж дня Начальна Команда, Диктатор і весь уряд ЗО УНР переїхали до Кам'янця-Подільського. Але й це об'єднання не внесло суттєвих змін в загальну військово-стратегічну ситуацію українських армій, які змушені були воювати одразу на кілька фронтів [156]⁵².

2 і 4 серпня 1919 р. в Кам'янці відбулася нарада вищого командного складу обох армій, на якій обговорювався напрямок стратегічного походу об'єднаних українських армій. Студенти Українського таємного університету у Львові пригадують, як на семінарі української воєнної історії запрошений лектор – четар Дмитро Паліїв розказував у 1923 р. про похід об'єднаних військ на Київ і про те , що коли штабовці обох Армій були за похід на Одесу, отаман Симон Петлюра і представники уряду УНР, а також полковник Василь Тютюнник – тоді начальник штабу дієвої армії УНР – були за похід на Київ [19, 113]⁵³.

2 серпня 1919 р. розпочався похід об'єднаних армій з метою звільнення української столиці. В нелегких боях здобуто Фастів, Білу

Церкву. І нарешті 30 серпня українське військо вибило більшовиків із Києва. Відбулася урочиста зустріч галицького стрілецтва з С. Петлюрою. 31 серпня Добрармія Денікіна розпочала атаку околиць Києва і витіснила українське козацтво із столиці. Упродовж вересня 1919 р. українська армія протистояла на Поділлі червоноармійським частинам і Добрармії генерала Денікіна. Але в другій половині жовтня галицьке стрілецтво охопила епідемія плямистого тифу.

Чи міг бути вихід з цього завороженого “чотирикутника смерті”? Дмитро Паліїв, який з генералом М.Тарнавським брав участь у всіх державних нарадах, що скликалися з метою знайти цей вихід, твердить, що його не було. Тодішня українська еліта, наддніпрянська й галицька, не зуміла консолідувати український народ до збройної боротьби за державність і соборність. “З вини обох урядів, – із сумом згадував Д. Паліїв, – обі Армії існували як суверенні, а боротьба між обома урядами переносилася на армії. Через те не було психологічних умов для злиття обох армій і координації їх дій” [308, 9]⁵⁴. З цією думкою важко не погодитися.

У цій трагічній ситуації М.Тарнавський спробував діяти самостійно. 1 листопада 1919 року галицька делегація на чолі з отаманом О. Лисняком зустрілася з денікінським генералом Слащовим. Галичани висловили протест проти масового розстрілу полонених стрільців у Гайсині на Поділлі, запропонували обмін полоненими і укладення перемир'я. Слащов дав згоду, але тільки на переговори з УГА. Від залишків Дієвої армії С.Петлюри він вимагав повної капітуляції [520, 37]⁵⁵. Результати цієї зустрічі обговорено 2 листопада на нараді у Жмеринці, де Дмитро Паліїв був речником Начальної Команди ГА і генерала М.Тарнавського, бо останній не міг на цю нараду прибути. На ній говорилося, що вести бойові дії – значить повністю погубити звалену тифом, роздягнуту й роззуту, голодну армію. Але С.Петлюра відмовився від компромісів. За цих непевних обставин генерал М.Тарнавський 6 листопада підписав договір, згідно з яким Галицька армія приєднувалася до військ Денікіна і виводилася у глибокий тил на лікування і перепочинок. Уряду ЗУНР пропонувалось виїхати до Одеси, однак більшість галицьких урядовців і парламентарів подалися до більш спокійного Відня [528, 313]⁵⁶.

С.Петлюра розцінив дії М.Тарнавського як державну зраду і віддав його під воєнний суд за “неавторизовані переговори з генералом Денікіним”, які згодом провів і сам Є.Петрушевич [485 а, 9]⁵⁷. Д.Паліїв був вірний генералу і під час судового процесу генерала М.Тарнавського. Переговори з Добрармією він оцінював як тактичний, а не політичний крок назустріч антибільшовицькій опозиції в Росії. І все ж, під тиском громадськості генерала М.Тарнавського виправдали [485

а, 9]⁵⁸.

За договір УГА з Добрармією генерала Денікіна Д.Паліїв усю відповідальність покладав на плечі Диктатора Є.Петрушевича. Він також звинуватив його за те, що несподівано виїхав за кордон (через Румунію до Чехії та Австрії), не залишивши при Армії свого заступника і ніяких політичних директив [209, 15]⁵⁹.

У цих складних обставинах Д.Паліїв знову не розгубився. Він скликав політичну раду, де виступив з рефератом: “Ми опинилися без політичного проводу... Начальна команда опинилася в руках Ціріца, чужого для українських справ. Він цілковито підчинився команді Добровольчої армії. Мусимо змагати до створення заступництва неприступного політичного проводу і його зробити відповідальним за долю УГА” [209, 15]⁶⁰. Відтак учасники наради створили “Колегію п’яти”, що паралельно стала, немов другою Начальною командою. До неї увійшли: отаман Степан Шухевич, отаман Омелян Лисняк, сотник Іван Мелешій, сотник Лука Турчин і четар Дмитро Паліїв. Згодом до них приєдналися отаман Юліан Шепарович і поручник Василь Чайківський. Секретарем Колегії обрали авторитетного Д.Палієва [485 а, 9; 209, 16]⁶¹.

Впродовж кількох тижнів Колегія розбудувала свій апарат по всіх галицьких частинах. Бригадні колегії об’єднували трьох старшин, до куренів і полків призначено “мужів довір’я”. Першою справою, що повинна була вирішити Колегія, був демарш Наддніпрянської армії із заходу на схід через район розташування УГА між Вінницею і залізничною станцією Попельня. Внаслідок переходу Галицької Армії на бік Добрармії генерала Денікіна, дивізії Наддніпрянської Армії, знесилені тифом, відступали у глибокий тил в районі Проскурова, Староконстантинова і Хмельника [308, 7-9]⁶².

Власне у цій справі прибув до Вінниці делегат генерала М. Омеляновича-Павленка амбітний полковник Андрій Долуд (брав участь у боях під Львовом восени 1918 р.; похований у Бразилії). Відбулася непроста розмова з представниками Начальної Колегії. Врешті-решт було вирішено пропустити Армію УНР через розташування Галицької Армії. Оскільки наддніпрянські дивізії мали переходити залізничну станцію Жмеринка - Київ уже найближчої ночі, то Начальна Колегія повинна була попередити частини I Галицького корпусу, який охороняв залізничну лінію в районі її переходу Армією УНР. Начальна Колегія вислала до постю Команди цього корпусу двох старшин (через контроль денікінцями телефону і телеграфу ці засоби зв’язку не можна було використати). Зв’язківці прибули вчасно і частини Армії УНР вночі вільно перейшли залізничний шлях. Ця операція Наддніпрянської Армії під проводом генерала М.Омеляновича

-Павленка отримала назву I Зимовий похід Армії УНР, тривала п'ять місяців (до 6 травня 1920 року) й була дуже успішна. Однак успіхи козацтва не були використані проводом ні політично, ні стратегічно [485 а, 9]⁶³.

Другою важливою справою, що вирішувала Начальна Колегія, була справа відновлення єдності з Армією УНР під проводом однієї команди однодумців. За допомогою Української Крайової Ради в Хмельнику, яку очолював Іван Макух, знову нав'язано контакт з наддніпрянським командуванням. 23 грудня 1919 р. делегати Начальної Колегії отаман Лисняк і четар Паліїв, та делегати командування Армії УНР полковники Н. Никонів і О.Вишнівський, четар Веремієнко і четар Макаренко підписали “Умову між уповноваженими представниками Придніпрянської і Придністрянської армій”. За цією умовою УГА підпорядковувалася єдиному українському урядові й одному Начальному Командантові – генералу М.Омелянвич-Павленкові [308, 10]⁶⁴.

Отже, сталося те, що було мрією цілої Армії від початку її існування. На другий день на нараді в Літині за участю прем'єра Ісаака Мазепи, членів уряду УНР, представників обох армій і делегатів наддніпрянських партій ухвалено до відома умову, що стала платформою відновлення Української Народної Республіки на теренах, зайнятих Галицькою Армією [308, 10]⁶⁵.

Коли ж довелося вести переговори з Червоною Армією (її повстанськими частинами), то і це відповідальне завдання доручили Дмитрові Паліїву. Від імені вдаваного підпільного більшовицького комітету УГА Д.Паліїв намагався не допустити більшовицького перевороту. Але коли побачив, що ніякі аргументи не в силі переконати більшовиків, то встав і різко заявив: “Панове! Повідомляю вас, що УГА підписала вчора договір з Армією генерала Павленка і станула на платформі Української Народної Республіки. Завтра наступить врочисте проголошення влади УНР у Вінниці. Супроти цього УГА не тільки не допоможе вам у перевороті, але кожну вашу спробу здусить силою. Тому я вам раджу сьогодні ніччю нічого не починати” [209, 12]⁶⁶.

Однак, несподіваний червоноармійський наступ на Вінницю, захоплення Калинівки, віддаленої тільки 59 км від Вінниці, зробили неможливим провести врочисте відновлення влади УНР. Д.Паліїв, хворий на тиф, намовив тоді створити показний “ревком”, що дало змогу вивести усіх хворих на тиф стрільців з червоного оточення [209, 12]⁶⁷.

Відтак, 29-30 грудня бойові побратими – отаман Лисняк і четар Паліїв з відділом кіннотників виїхали в напрямку осідку Начальної

Команди, але до неї Дмитро не доїхав. Він уже тиждень хворів на плямистий тиф і залишився в Шпикові. Власне туди над'їхала лічниця четвертої бригади, де ним заопікувався професор Гайдучок Роль четаря Дмитра Палієва в цьому воєнному періоді закінчилася [209, 12]⁶⁸

Знесилена Галицька Армія тоді розпочала свій трагічний марш на південь України. Лише в середині січня 1920 року її бригади досягли Бірзули (північ Одеси), де розмістився її штаб. Зрозуміло, що на той час армія мала жалюгідний вигляд [520, 42]⁶⁹.

Перемир'я з Добрармією генерала Денікіна закінчило воєнну історію УГА. Хоч сама армія існувала ще п'ять місяців після перемир'я – вона вже не вела збройної боротьби проти ворогів України. За домовленістю із Прагою, галицькі бригади інтерновано у таборах і робітничих командах Чехословаччини (Йозефів, Німецьке Яблонне, Ліберці, Ужгород, Чоп та ін.). Д.Палієв вирішив все ж таки повертатися у рідний край, який був окупований Польщею [504, 223]⁷⁰.

Як бачимо, визвольні змагання 1914-1920 рр. стали для Д.Палієва школою не лише військового вишколу, але й політичної боротьби за незалежність і соборність України. Спілкування із соціалістичними провідниками УНР довело йому безперспективність соціалістичних лозунгів і необхідність збройної боротьби за державно-національне самовизначення українців по обидва береги Збруча.

РОЗДІЛ III.

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Після поразки у війні 1918-1919 рр., всупереч своїй волі й внаслідок воєнних дій, західні українці опинилися у складі Другої Речі Посполитої, яка в їхніх очах постала як окупаційна влада. Неприязне відношення краян до неї підкріплювалося дискримінаційною щодо українців державною національною політикою. Оцінюючи польсько-українські стосунки у міжвоєнний період, польський політолог та історик Юзеф Левандовський стверджував, що національна політика офіційної Варшави належить до тих сторінок історії, які найважче захищати [515, 15]⁷¹. Подібну оцінку неодноразово висловлював і Дмитро Паліїв [61; 102; 105; 125; 127; 134]⁷².

Отже, після окупації території УНР-ЗУНР перед західноукраїнськими політиками постала непроста дилема: або визнати нову польську владу і будувати своє національно-культурне життя в межах чужої їм держави, або ж продовжувати жертвну і нерівну боротьбу в нових політичних умовах. Зрозуміло, що політичні партії Західної України вирішували її по-різному. Частина українських політиків пішли в підпілля для організації подальшої збройної боротьби, інші – заявили про свою лояльність до відродженої Польської держави і намагалися домогтися від уряду культурно-освітніх і господарських поступок для українців. Ліві сили прагнули возз'єднання з УРСР [137]⁷³. І чи не найбільша частина партій, залишаючись в опозиції до Варшави, перейшла до легальної політичної роботи і зосередилась на парламентській діяльності [134; 182]⁷⁴.

Д.Паліїв обрав перший, найнебезпечніший, шлях боротьби й невдовзі став одним із чільних діячів праворадикального табору національно-визвольного руху.

Після поразки визвольних змагань 1914-1920 рр. старшина УГА Дмитро Паліїв повернувся до рідної Галичини, оселився у Львові, де в Українському таємному університеті студіював право. 1920 р. вступив до Української Військової Організації (УВО), а згодом очолив політичну реферантуру її проводу. У другій половині вересня 1921 року Д.Палієва уже обрали до Начальної Команди УВО, яку очолював Євген Коновалець. У серпні 1921 р. керівники українських організацій та установ опублікували відозву про проведення збірки на допомогу українській шкільній молоді. Під зверненням поряд із такими відомими громадськими діячами, як Володимир Охримович, Михайло Галущинський, Василь Щурат, поставили свої підписи представники

молоді, вчорашні військовики – Михайло Матчак, Дмитро Паліїв, Ярослав Чиж [537, 405]⁷⁵. Це був перший публічний політичний виступ Дмитра Паліїва після поразки Українських Визвольних змагань.

Активним він був і в студентському середовищі. Наприкінці квітня 1921 р. польська адміністрація заборонила діяльність нещодавно відродженого Українського Студентського Союзу (УСС), що вимушено перейшов у підпілля. Молодий політик допомагав розбудовувати його організаційну мережу, створюючи філії та секції у містах, містечках і навіть селах, скрізь, де тільки були українські студенти [451,131]⁷⁶. Невдовзі Д.Паліїв, змінивши на посту Я.Чижа, доклав чимало зусиль до перетворення союзу на динамічну і масову організацію краю. За його ініціативою та особистою участю відроджувався молодіжний спортивний та парамілітарний рухи.

Восени 1921 р. відновило свою діяльність спортивне товариство “Україна”. Його головою обрали енергійного Дмитра Паліїва, який розглядав залучення юнацтва до спорту в контексті загальнонаціональних завдань визволення та державотворення [56, 156]⁷⁷. З цього приводу він писав: “Суперництво за місце на землі, за державу і за могутність своєї держави – ту прикмету витворити в нації – це головне завдання спорту... Якщо у нашої молоді визвольницькі змагання живі, а не паперові, хай вона це докаже й на спорті”[56, 156]⁷⁸ Організаційна і політична діяльність товариства проводилася під егідою Української військової організації. Її вплив у молодіжному середовищі, зокрема серед студентства, помітно зростав. Провід УВО високо цінував організаторські здібності Д.Палієва, його активність і наполегливість [537, 407]⁷⁹.

Зрозуміло, що польська влада переслідувала діячів УВО. 25 вересня 1921 р. член організації Степан Федак вчинив замах на голову Польської держави Юзефа Пілсудського, який приїхав до Львова з візитом. Однак, постріли С.Федака влучили у Львівського воєводу В. Грабовського. Відтак поліція спішно зосередила свою увагу на молодіжних організаціях, які були в опозиції до Польщі. Тоді ж разом з іншими студентськими лідерами до в’язниці вперше потрапив і Д. Паліїв [498, 73]⁸⁰.

Судовий процес над С.Федаком і його товаришами, який тривав від 17 вересня до 18 листопада 1922 року, набрав великого суспільного розголосу в краї та за кордоном. Бо це була перша масова розправа над українським підпіллям у відродженій Польській державі. На лаві підсудних опинилося 13 молодих патріотів. Більшість з них не визнала своєї причетності до організації замаху. Їхні виступи в суді носили характер гнівних звинувачень на адресу Польщі та її окупаційної політики на українських землях. Дмитро Паліїв принципово відмовився

визнати право польського суду розглядати його справу, оскільки вважав себе громадянином Західно-Української Народної Республіки, що підкоряється урядові в еміграції. Відтак суд виніс суворий вирок: С. Федака засудили на 6 років, Д.Палієва та інших підсудних – від 2,5 до 1 ,5 року ув'язнення [440, 300]⁸¹.

Навесні 1923 року Д.Паліїв нарешті вийшов на волю. В цей час українське суспільство переживало нову хвилю потрясінь у зв'язку з рішенням Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р., що визнала приналежність Галичини до Польської держави. Для українського суспільно-політичного руху розпочався період пошуку нових політичних орієнтирів та концепцій розвитку. На зміну міжпартійного порозуміння у період ЗУНР прийшли політичний роздріб і морально-психологічна невпевненість. Перед лідерами національно-визвольного руху постали проблеми стосунків з польською державою, оцінки процесів у Радянській Україні та зовнішньополітичної орієнтації, ідейної, політичної і територіальної єдності українського визвольного руху. Власне 1923 р. надії на допомогу з боку держав Антанти у відбудові української державності остаточно розвіялись. Розпочався перегляд програм українських політичних партій. Д.Паліїв опинився в епіцентрі політичних дискусій, став одним із провідників структурної перебудови політичних сил [450, 13]⁸².

Д.Паліїв уважно спостерігав за політикою найчисельнішої партії національно-демократичного табору – Української народно-трудової партії (УНТП), яка стояла на ліберально-центристській платформі й відображала інтереси більшості українського населення краю. Правове визнання Східної

Галичини за Польщею значно похитнуло авторитет Є.Петрушевича в українському суспільстві. Водночас були підірвані моральні та матеріальні основи УНТП [461,25]⁸³. Під керівництвом В.Бачинського, А.Говиковича та В.Охримовича в партії зміцнилась опозиція пропольського спрямування. Виходячи із тогочасних реалій, ця група заявила про недоцільність дотримання попередньої політичної програми УНТП, яка “не відображає інтересів українського народу”, і оголосила про свою автономістичну орієнтацію [461,25]⁸⁴.

Зміна політичної тактики УНТП дістала відображення на з'їзді партії 21 травня 1923 р., на якому була прийнята т.зв. автономістична ухвала “Визнання польської державності та боротьба за допомогою легальних засобів за територіальну автономію” [53, 55]⁸⁵. Перед українськими політиками були поставлені два основних завдання: на майбутнє і на поточний момент. Перспективною, головною метою українського національно-визвольного руху була боротьба за

об'єднання всіх українських земель і створення незалежної соборної держави. “Тимчасові” завдання визначали політику на найближчий час: досягти угоди з Польською державою і отримати територіальну автономію. Вимога територіальної автономії стала свого роду контрпропозицією до запропонованої Варшавою автономії [532, 6]⁸⁶. Незважаючи на неминучі труднощі в боротьбі за права поневоленого народу, українські політики вірили в можливість досягнення в майбутньому (за допомогою Польщі) головної мети та здійснення прометеїстської ідеї, яку підтримували польські соціалісти і пілсудчики. Але загалом українська суспільність Галичини не поділяла подібних поглядів. Усілякі угодовські наміри, в тому числі і щодо територіальної автономії, вона сприймала як зраду національних інтересів.

Розпочалась гостра боротьба між партійцями- “автономістами” та угрупованням, яке дотримувалося концепцій Є.Петрушевича і було противником будь-яких угод з польським урядом. Протилежність політичних поглядів призвела до розколу УНТП на два табори: правницю, що стояла на платформі нової програми і очолювала партію, і лівницю – групу “незалежників” під керівництвом Є.Евина, яка підпорядковувалася закордонному центру Є.Петрушевича та виступала проти автономії українських земель у складі Польщі [511, 98]⁸⁷.

Важливим у боротьбі між обома напрямками стало те, що автономістську резолюцію не підтримали ні в урядових колах, ні серед польського суспільства. Поразка угодовської політики трудовиків відвернула від неї українців. Все це зміцнювало позицію неприєднаного становища “незалежників” і сприяло розвитку націоналістичного підпілля [535, 407]⁸⁸.

Крім того, в УНТП з'явилась група, яка виступала як проти радянофільських настроїв петрушевичівців, так і проти угодовської політики. Це були в основному діячі, котрі останніми роками повернулись з еміграції (головно Чехословаччини) і вступили в УНТП. Вони гуртувалися навколо двотижневика “Заграва”, що почав виходити у Львові у квітні 1923 р. Його головним редактором став наддніпрянець Дмитро Донцов. Д.Паліїв працював поруч співредактором. У “Заграві” він набув журналістської практики, яку використовував у політичній пропаганді. Журнал опублікував низку його статей на різні болючі теми, зокрема про національне виховання українців польської армії, роль фізичного виховання молоді для національної справи. Навколо редакції “Заграви” сформувалася політична група, яка у 1923 р. оформилася під назвою “Українська партія національної роботи”, а для його членів “Українська партія національної революції”. Головою партії було обрано 35-річного адвоката із Ковеля, посла до сейму

Самійла Підгірського, секретарем – Дмитра Донцова. Д.Паліїв увійшов до складу проводу, а згодом обійняв пост секретаря УПНР [10, Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 8]⁸⁹.

Головною метою УПНР мала стати боротьба за визволення українських земель від соціалізму і політичного панування іноземців. Для досягнення таких цілей у програмі партії ставилося завдання виховання нового покоління, вільного від рабської психології, угодиництва і сентименталізму, для якого гасло боротьби й ідеал сили “буде єдиним дороговказом, внутрішня дисципліна і моральне загартування – єдиним наказом, народ – єдиним культом, безкомпромісність – єдиною тактикою” [10, Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 10]⁹⁰. За найближчу мету УПНР поставила взяти під контроль всю економіку, працювати над піднесенням культурного рівня народу, захистом інтересів робітників і селян, перетворенням церкви на важливий чинник національного визволення. Відкидаючи можливість мирного розв’язання міжнародних конфліктів, партія мала опиратися лише на власні сили [10, Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 10]⁹¹.

Через півроку після виходу першого числа “Заграви”, восени 1923 р., Д.Паліїв заснував ще один часопис національно-патріотичного спрямування – газету “Новий час”. У його першій редакційній статті говорилося про незмінність змагань до творення власної державності. Нове видання мало сприяти організаційній праці серед широких верств як одній із найважливіших передумов майбутнього державотворення. “Ми мусимо нарешті зрозуміти, – писав автор, – що організація нас самих, широка і глибока, аж до самих найдальших сільських хатин, се перше услів’я нашої кращої долі, се фундамент, на яким можна буде доперва подумати ставити свій будинок” [537, 407]⁹².

А втім, УПНР не відіграла помітної ролі в громадсько-політичному житті. Єдиним організованим осередком, що виступав під її “дахом”, залишалася група “Заграви”. Фактичним її лідером був Д. Паліїв, позиції якого, особливо після відходу від справ організації амбітного наддніпрянця Д.Донцова, помітно зміцніли. “Заграва” підтримувала тісні зв’язки з бойовим підпіллям й була, до певної міри, легальною прибудовою УВО [532, 125]⁹³.

Рішення Ради послів Антанти 1923 р. знову спонукало краян до роздумів над майбутньою платформою національно-політичних сил. Частина українських політиків вірила у неминучу перемогу радянської Росії над Польщею, яка б завершилася включенням західноукраїнських земель до УРСР. Важливу роль в цьому відіграла політика “українізації”, яку проводило в той час радянське керівництво. До того ж в УРСР повернулися голова Центральної Ради і президент УНР Михайло Грушевський, командувач Галицької армії Гриць Коссак і

тисячі галицьких старшин і стрільців. Прорадянські тенденції на деякий час захопили й Дмитра Палієва. Це підтверджують, зокрема, публікації “Нового часу” протягом 1924 р. [58]⁹⁴. Як свідчать деякі джерела, Д.Паліїв брав участь у переговорах з представниками радянської України. З цією метою він у 1924 р. разом із крайовим комендантом УВО Ярославом Індишевським виїжджав до Харкова, але безуспішно [440, 285]⁹⁵. Втім, згодом Паліїв таки переконався, що радянський режим є найнебезпечнішим ворогом національно-державних змагань українців [87; 117; 193; 218]⁹⁶.

Однак, співпраця з УВО теж тривала недовго. Коли Начальна Команда, зокрема її краєві лідери, почали організовувати саботажні й терористичні акти, до яких втягали патріотичну, але недосвідчену шкільну молодь, він запротестував проти тієї тактики, вважаючи, що молодь повинна вчитися, якщо вона має бути корисною у праці для рідного народу. Це привело до початку конфлікту між верхівкою УВО і Палієвим, який остаточно закінчився відходом останнього з піпільної організації на знак протесту проти застосованого у той час терору проти деяких українських патріотів з підпілля. Дмитро Паліїв виступив проти таких акцій, вважаючи, що УВО повинна вести боротьбу проти окупантів, а не проти співвітчизників, навіть якщо вони й не є прихильниками революційно-підпільної боротьби [10, Оп. 1. – Спр. 123 . – Арк. 9]⁹⁷.

Відзначимо і те, що після рішення Ради послів від 14 березня 1923 р. внутрішні протиріччя в Українській народно-трудої партії теж загострилися. У травні того ж року до керівництва прийшла група на чолі з В.Охримовичем, яка розпочала кардинальні зміни у політиці партії. 21 травня 1923 р. було прийнято резолюцію про автономію українських земель. 30 червня Народний комітет висловив недовіру екзильному урядові Є.Петрушевича у Відні та розірвав із ним відносини. Партія поволі розпадалася. Частина її членів, у тому числі й Д.Паліїв, перейшла до новоствореної “Заграви”. Майже повністю залишила УНТП радикально налаштована молодь [440, 289]⁹⁸. На хвилі протесту проти різкої зміни політики партії виникла так звана Незалежна група, до якої увійшли о.Л.Куницький, о.О.Стефанович, Ф. Совин, А.Малецький, В.Щурат та ін. Однією з центральних постатей цієї групи був другий голова Держсекретаріату ЗУНР адвокат Сидір Голубович. Під кінець 1923 р. ці люди обійняли провід УНТП. Вони скасували так звану автономістську резолюцію та намагалися відновити зв’язки з Є.Петрушевичем [440, 291]⁹⁹.

Проте, вже у 1925 р. відбулися значні зміни в українському політичному житті краю. Вперше після майже дворічного періоду поділів і гострих суперечок у політичному середовищі були зроблені

рішучі кроки до консолідації. Її початком стало ідейне та організаційне зближення різних політичних груп на базі дотеперішньої Української народно-трудової партії. На початку 1925 р. народилась ідея про об'єднання Незалежної групи з колом “Заграви”. Ініціатива в цій справі належала Д.Палієву. За якийсь час до них приєдналася група “Діла” та українські сеймові послы від Волині. На спільному конгресі УНТП, УПНР, Національної групи Української парламентної репрезентації (УПР) і групи “Діла”, що проходив 11 липня 1925 р. у Львові, було ухвалено об'єднати всі ці сили в одну партію під назвою Українське національно-демократичне об'єднання. На з'їзді обрано Центральний комітет УНДО, до якого увійшов і Д.Палієв. Нова партія прийняла основні програмні положення платформи УНТП [538, 408]¹⁰⁰.

19-20 листопада 1926 р. відбувся черговий з'їзд УНДО, який знову переглянув програму партії. Однак, він виявив суперечності між двома течіями – прибічниками Є.Петрушевича, що гуртувалися навколо тижневика “Рада”, і правоцентристською групою, в якій домінували члени ЦК і “загравісти”. Перемогу здобула друга група, яка домоглася прийняття програмних положень, що суттєво змінювали первісну політичну платформу. Так було вилучено вислів про українське закордонне представництво, змінено позицію щодо радянської України, дещо пом'якшено негативне ставлення до польської влади [8, Оп.1.-Спр.517.-Арк.3]¹⁰¹. Таким чином Є.Петрушевич з його прорадянською орієнтацією був усунений від впливу на політику УНДО. Однак з'їзд не привів до консолідації партії, в якій виразно окреслилися три напрями. Врешті “петрушевичівці” в 1927 р. вийшли з УНДО та утворили власну політичну організацію — Українську партію праці (УПП). Внаслідок цих організаційних подій в УНДО зміцнилися впливи колишніх “загравістів”, які виступали під гаслом “опори на власні сили”. Вони гуртувалися навколо “Нового часу”, який редагував Д.Палієв. Позиції партії в українському суспільстві значно зміцніли. Її члени обіймали керівні посади у більшості українських фінансово-господарських і культурно-освітніх товариств, активізували працю в молодіжному середовищі. Партійні осередки УНДО з'явилися на Волині [27; 440, 290]¹⁰².

У 1928 році УНДО вперше взяло участь у виборах до вищих законодавчих органів Польщі. Гостра критика національної політики польської влади на українських землях забезпечила УНДО значну підтримку українського населення: 23 представники партії здобули посольські мандати, 9 стали сенаторами. Послом до сейму в Коломийській окрузі був обраний Дмитро Палієв [6, Оп.1.-Спр.840.-Арк.1]¹⁰³.

Парламентська тактика УНДО продовжувала передвиборчу лінію партії, до чого значною мірою спричинилася група Д.Паліїва.

Український клуб виступав у сеймі з гнучкими політичними заявами, які поєднували тези про незмінність українських державницьких цілей із критичними заувагами про становище західноукраїнських земель під Польщею. На засіданні 29 березня 1928 р. голова українського клубу Д. Левицький оголосив декларацію, в якій підкреслювалося: український народ не визнає жодних трактатів і міжнародних актів, за якими передали західні українські землі до Польщі, і тому прагнутиме відтворити на них незалежну Українську державу [6, Оп. 1.-Спр.840.- Арк.5]¹⁰⁴.

У сеймовій промові під час генеральної бюджетної дискусії 31 січня 1929 р. Д.Паліїв гнівно полемізував із польськими істориками та політиками, які доводили “історичні права” Польщі на Галичину і трактували український самостійницький рух як витвір зовнішніх чинників. Заперечивши твердження про те, що галицькі українці вороже ставляться до поляків, він заявив: “Ми не є ворогами польської держави, але тільки ворогами тієї помилки історії, якою є Польща в нинішніх кордонах” [13]¹⁰⁵.

Сеймові виступи Д.Палієва були завжди гострополітичними, бо підіймали важливі проблеми національно-культурного життя західних українців. Зокрема, у виступі 15 червня 1929 р. він взяв участь у дискусії щодо заборонених термінів “Західна Україна” і “українець”: “Посол д-р Західний вжив терміну “Західна Україна” для окреслення українських земель, які тепер належать до Польщі. Потверджую і маю честь потвердити в імені Українського Клубу, що цього і тільки цього терміну ми вживаємо, і цей термін не означає Наддніпрянську Україну, яка тепер належить до Союзу Соціалістичних Республік, а саме Західну Україну, це значить ті українські землі, які Польща прилучила до себе, незважаючи на їх волю і волю всього українського народу. І ми ніколи не дамо вирвати цього означення, і та цілість завжди становитиме для нас Західну Україну, яка має стремління сполучатися із Східною Україною, щоб обстоювати з нею одну цілість” [13]¹⁰⁶. Зрозуміло, що такі виступи викликали гнів Бельведеру.

31 січня він знову критикує офіційну Варшаву за обмеження національно-культурних прав українців Галичини і Волині. Особливій критиці піддано політику уряду П.Грабського, а згодом і правління Ю. Пілсудського: “Але сьогодні Польща є для українців тим, чим була для Польщі Росія, Австрія і Німеччина. Ви, панове, повернулися до перестарілої теорії, що зазнала краху: нема українського народу. Кажете: є племена, етнічні групи, є гуцули, волиняки, поляни і т.д., майже, що повіт, то інший народ. Пише санація в тих своїх артикулах (

точках), старости це кажуть, і п. віце-воєвода в Тернополі сказав на зборах війтів, що України не було, нема і не буде, що ви собі вибийте з голови ту Україну, бо немає українського народу. Але без сумніву, п. Стронський посувається задалеко, коли твердить, що ще в XIII і XIV століттях Східна Галичина й інші українські землі були територією, на якій жили два народи: польський і український, а український вже тоді становив меншість. Для потвердження (аргументації) цього твердження напевно не вистарчить навіть доказів вашої Академії Наук в Кракові” [13]¹⁰⁷.

У цьому ж виступі він також доводить українську праєтнічність Надсяння: “Тепер стало модним згадувати про Червенські городи, що один чи другий Болеслав зайняв їх і прилучив до Польщі. А чим же є ті Червенські Городи? Перестудіюйте, панове, краще, ніж ви це робите, джерела своїх істориків, хоча б проф. Семковича, який доказує, що Червенські Городи – це територія, розміщена між Бугом і Вепром, територія на етнічних наших землях. Він (Стронський) твердить також, що Східна Галичина приналежна до Польщі вже 6 століть. В наші часи доказувати свої права такими аргументами дуже ризиковано. Ніхто і ніщо не заперечить, що ми втратили нашу державність в XIV ст., але ми посідали її впродовж століть там, де тепер є наша етнографічна територія. Виводити право Польщі до наших територій на підставі таких історичних аргументів, є, як я вже сказав, дуже ризиковане. Ми втратили тоді (ті терени) в боротьбі, натомість Ви, панове, втратили Шлеск не в боротьбі, а Казимир Великий подарував його чехам, а сьогодні, коли вибила ваша година, Шлеск повернувся до вас, і так само до нас, до українського народу повернеться те, що вже було приналежне нашій державі. Прошу Панів (панове), чи не знаменитий аргумент дає п. Стронський в руки німцям, напр. Щодо ревіндикації їх прав щодо Шлеска? Врешті останній аргумент п. Стронського: ми нічого не забрали від Росії – границі з 1772 року. Ви забуваєте, панове, тільки про одно, що ви навіть не межуєте вже з Росією. Бо історія, саме та історія, на яку покликаються п. Стронський і п. Левенгера викинула на поверхню землі два народи – український і білоруський. Деякі з панів це бачать: “Але все ж проблема самостійної України існує, якщо не як актуальне питання міжнародної політики, то як справа, яка не перестає займати уми публічної opinio” [13]¹⁰⁸. Вказаний виступ засвідчує, що Д.Палієв був добре знайомий із історичними розвідками М.Грушевського, С.Томашівського, І.Крип’якевича. У згаданому виступі Д.Палієв критикує національну політику Речі Посполитої, її експансіоністську політику на Сході. Закінчується промова гостро патріотичними аргументами: “Історія повчає нас, що немає такої сили, яка могла б здавити остаточно народ, що має незломну волю до

власного буття” [13]¹⁰⁹.

Того ж дня Паліїв ще раз виступив із критикою освітньої та церковно-релігійної політики Бельведера: “Чи толерантністю є закриття двох з половиною тисяч українських шкіл і перетворення їх на польські чи утраквістичні? Чи толерантно це, що на Волині, де згідно з Вашою статистикою, проживає 1060000 українців і 160 000 поляків, в польських школах навчалось 75 000 дітей, в утраквістичних 40 000, а в українських 551 дитина? Чи толерантність можна вважати те, що на Поліссі, де проживає 650 000 українців, а 69 000 поляків, згідно з Вашою статистикою, в польських школах вчиться 82 000 дітей, в утраквістичних 124 дитини, а в українських 548 дітей? Чи толерантністю є нищення української преси таким чином, що напр. У львівському тижневику “Свобода” конфіскуються ті статті, які ще тиждень перед тим не були сконфісковані? Я маю тут відбитку статті колеги посла Хруцького, сконфіскованої в часописі “Новий Час”. Задля характеристики роздам її Вам, панове, щоб Ви мали уяву, що у нас конфіскують. Чи є нарешті толерантністю конфіската друку жалоби до Ліги Націй в справі шкільництва, що була видрукована згідно з ругуляміном (правильником) Ради Ліги, ухваленим, як на іронію, на внесок польського делегата?” [13]¹¹⁰.

Також він підіймав питання про переслідування греко-католицької і православної церков: “Чи можна назвати толерантність закриття 400 чи 500 церков на Волині і Холмщині? Чи толерантність є карання людей гривною за спів народного гімну “Не пора”? Чи толерантністю є допущення владою безкарного нищення впродовж трьох днів українського майна в пам’ятних днях листопада? Чи є врешті толерантністю такий дрібний, але характерний випадок – покарання гривною в сумі 10 золотих чоловіка, який зібрав на весіллі на українських інвалдів суму 8-10 золотих; це на тих українських інвалдів, яким ви відмовляєте інвалідських виплат. Толерантністю називаєте хіба те, що не женете нас на Сибір, але це не Ваша заслуга. Сибіру не маєте. Тільки в’язниці всі повні політичних в’язнів. Пан передсідник Домбський говорив сьогодні про царську Росію. Ви, як політичні в’язні, мали там статус політичних в’язнів, натомість в Польщі трактують політичних в’язнів як звичайних злочинців, тому що, згідно з законом, між ними немає ніякої різниці. В безконечність можна ставити питання, знов і знов, і давати приклад Вашої толерантності” [13]¹¹¹.

У виступі 4 лютого 1930 р. Д.Паліїв взяв участь в сеймовому обговоренні проблеми еміграції і справ воєнних інвалдів, зокрема УСС і УГА. Він підкреслив необхідність ліквідації соціально-економічного підґрунтя виїзду сотень тисяч знедолених за океан: “Пан референт

представив справу еміграції дуже побіжно, і на основі його повідомлення, здавалося б, що в еміграційній політиці панує синдикат, який, напевно, причиниться до найідеальнішого функціонування тієї ділянки. На жаль, я не поділяю погляду пана референта; вже на Бюджетовій Комісії я твердив, що те, що діється в еміграційній політиці, це відверта торгівля живим товаром, підтримувана державою. Я поставив на Бюджетовій Комісії внесок, щоб вибрати спеціальну комісію, яка б перевірила всі справи, зв'язані з еміграцією, бо там дійсно відбуваються страшні речі. Пан референт навіть не згадав у своїм справозданні про еміграцію до Перу. Говорено про Анголу, Бразилію, Канаду, Палестину, США, але про те, що найважливіше, про еміграцію до Перу, що рекрутується передовсім з волиняків, в якій, по суті, відбувається торгівля живим товаром, пан референт, на жаль, не згадав. Так, бо там більше як два роки не витримає наша людина, а держава це толерує. Мій внесок, не був це внесок демонстраційний, – щоб призначити хоча 20,000 (золот.) на поборювання агітації за виїзд до Перу, – відкинено, а натомість підвищено квоту на рекрутування еміграції. Маю враження, що поборення агітації є важливішою від рекрутування, бо кінечність еміграції і так більша, внаслідок відомих нам відносин і не потрібно так дуже намовляти людей на еміграцію. Тому Український Клуб знову рекомендує вибрати спеціальну комісію, яка перевірила б справу еміграції і зв'язану з тим справу корабельних ліній, упревілейовання їх і т.д.” [13]¹¹².

У справі допомоги інвалідам УСС-УГА він зауважив: “Друга справа, це справа інвалідів. Вчора п. Чапинський уболівав тут на цьому місці, що Бюджетова Комісія відкинула деякі внески і згадав про 1 мільйон на український університет. Пригадую Вам, що я поставив внесок на Бюджетовій Комісії, щоб допомогти українським інвалідам, сиротам і іншим, до чого зобов'язане Міністерство Суспільної Опіки. Мушу ствердити, що з Міністерства Суспільної Опіки по сьогодні ні гроша не видано на українські цілі. На жаль, ці внески зустрілися з єдинодумною відмовою. Голосували за ними лише народні меншини, а навіть лівоцентричний, навіть клуб п. голови Чапинського голосував проти. Щоб сиротам допомогти, на те є закон, і не лише закон, але й обов'язок Міністерства. Тільки таким способом можна розв'язати це. З глобальної суми, призначеної для всіх, навіть як би ви, пане После, стали міністром, сумніваюся, чи вони б що-небудь дістали, якщо не буде виразно сказано, на які цілі це призначено” [13]¹¹³. Він турбувався й про упорядкування українських воєнних меморіалів.

Ще гострішим був його виступ 14 березня 1930 р.: “Політика Польщі ХХ ст. основана на ідеології ревіндекації. Цю ідеологію дав Польщі народовий табір з його ідеологом Дмовським. І границі

Держави, і колонізація земель, і ревіндикація Церкви, і полонізація шкільництва, - все це спирається на ідеології ревіндикації. Але однак щось змінилося. Найнаглядніше виступає це в сфері колонізації. Згідно з приписами тих ідеологів, колонізація мала стати тим вирішальним ударом для непольських земель у межах Польщі, тим шляхом, який веде по непрякій лінії до остаточного переродження непольських земель у польські землі. Були всі підстави думати, що це вдасться. Але однак, так ідейно, як і життєво в практиці – колонізація зазнала краху. Не тому, що не було для того зусиль з польського боку; ідеологія колонізації зазнала краху внаслідок нових обставин, які є не лише неподібні до відносин 17 чи 18 століття, але їх виразним запереченням. Ідеологи колонізації одночасно з ідеологами ревіндикації не брали до уваги факту, що немає вже дикого поля, яке можна колонізувати, натомість є хтось, хто вріс у землю так міцно, що ніякими зусиллями не здолати викоринити його звідти, забули, що той хтось, то вже народ з усіма атрибутами його окреслення (терміну), а саме здобутків народних державних, суспільних і релігійних. Однак, хоча ідейно колонізація провалилася, та ідея живе і то не лише серед ендеків, але і серед усіх поляків. В цьому розумінні Уряд може гордитися і з гордістю заявити, що він є емінацією всього польського народу.” [13]¹¹⁴. Подібні думки він постійно висловлював на сторінках українських часописів [191; 193 ; 212]¹¹⁵

Того ж дня він розкритикував політику польської колонізації західноукраїнського терену: “Внесені проекти нових законів щодо осадництва є найкращим доказом того. Історія нічого не навчила. Певні своєї сили, Панове, йдете шляхом, що нічого доброго не ворожить. Помайові уряди – це уряди декламаторів. Не можна творити громадян різних категорій – декларують вони, і тут же в комісіях і всюди інше панове з санації, а водночас санаційні уряди вносять закони про осадництво, ліквідують українські школи, руйнують самоуправу й ведуть відносно українських земель політику колоніальну. Говориться про вщеплення в українське населення польського патріотизму, забуваючи про фізичний закон, що два предмети не можуть поміститися на одному місці [13]¹¹⁶.

Він осудив також фізичні розправи над українськими патріотами, зокрема у Рівному у березні того ж року: “Окрім б. Посла Серветника, заарештовано ще 172 особи, з них більше як 30 побито; між іншим арештовано 5 учнів. Ви кажете, панове, що це неправда, говорите завжди те саме. Дійсно, як ви кажете, що не можна узагальнювати поодинокі факти. Коли ж говоримо загально, то ви кажете: дайте факти. Це характерно для польської політики Міністерства Внутрішніх Справ у відношенні до українського народу. Маю враження, що цей останній

акт рівенської трагедії найточніше засвідчує цю політику, яку заініціював сучасний Міністр Внутрішніх Справ п. Юзевський і нахваляється, що Волинь є тепер раєм на землі, що відносини там дуже поправилися”[13]¹¹⁷.

Не побоявся він надіслати критику й в адрес Міністра Освіти: “П. Мініст Червінський, як також п. Міністр Притор, як і весь цей уряд, не є кращим для нас, як попередній, ані гірший, бо панове Міністри лише продовжують систему, ідеологічну основу якої дав п. Станіслав Грабський, і яка веде в висновку до повної ліквідації всього, що українське, а при тому у Міністерстві Освіти – до знищення українського шкільництва. Зійшло до мінімуму число українських шкіл у Східній Галичині, а на Волині є п’ять українських шкіл” [13]¹¹⁸.

Торкнувся також Д.Паліїв розгулу атеїстичної пропаганди в УРСР: “Для поляків з правої сторони Палати замало ще тих церков дотепер зруйнованих; вони допомагають ревіндикації ще частини т.зв. зграбованих костелів. Прошу панів, костели зграбовані, - до них ви не маєте права. До них має право унія, а унія вже відповідала словами митрополита Шептицького, як він на це дивиться. Сьогодні, коли в Советах шаліє фактична буря, і коли там винищують все, що має релігійний характер. Але якщо там шаліє ця буря, то в той же час і тут руйнують церкви, так само і тут є замкнені церкви. Я можу, панове, вам подати цифри, це вже не ревіндикація, це вже не переміни церков на костели; це є вже руйнування церков так, як і там. Останнім часом трапився випадок, що замкнено церкву саме на польсько-більшевицькій границі. В Острозі стоїть закрита церква як символ того, що Польща належить ще до сходу: підіть на свої західні границі, то там нігде не знайдете церкви” [13]¹¹⁹.

Роль групи Д.Паліїва в партійних справах ще більше зросла після III-го Народного з’їзду, який проходив у Львові в грудні 1928 р. Власне тоді з Центрального комітету усунули прибічників так званої “реальної політики”(В.Охримович, А.Говикович). До керівних органів партії увійшли люди, що стояли близько до “Нового часу”. Найбільший вплив на партійну політику мав у той час “тандем” Д.Левицький – Д. Паліїв. Хоча співпраця цих двох непересічних особистостей не була безхмарною (Д.Паліїв не схвалював деяких слабостей колеги, зокрема його любов до чарки). З цього приводу на початку 1930 р. між ними виник особистий конфлікт. Дмитро Паліїв на засіданні ексекутиви УНДО в березні цього ж року вимагав надати Д.Левицькому відпустку, погрожуючи у противному разі скласти посольський мандат. Д. Левицький пообіцяв протягом найближчих місяців відійти від великої політики, але провід партії не підтримав такого рішення [464, 311]¹²⁰.

Під кінець 20-х років деякі чільні діячі УНДО, зокрема Михайло Галушинський, Остап Луцький, Василь Мудрий, вважали дотеперішню політику партії безперспективною і дедалі рішуче домагалися порозуміння з правлячими колами. Вони засудили терористичні та експропріаційні акції УВО та виступали проти мовчазного схвалення їх з боку керівництва УНДО. У зв'язку з нападом бойовиків УВО в березні 1929 р. на листоношу у Львові з метою конфіскації грошей редактор газети “Діло” В.Мудрий виступив на засіданні ЦК УНДО з пропозицією, щоб керівництво партії публічно засудило подібні акції. Більшість присутніх на засіданні висловила свою принципову солідарність з позицією В.Мудрого, але ухвалила не афішувати це рішення публічно. На основі цього факту відділ національних меншин Міністерства внутрішніх справ Польщі зробив висновок про сильні впливи в ЦК УНДО наближеної до УВО групи Д.Паліїва [6, Оп.1.-Спр. 840.-Арк.12]¹²¹.

Водночас окреслилися зміни у взаєминах Д.Паліїва з так званим революційним націоналізмом. У Галичині та серед української еміграції в Європі виник ряд молодіжних націоналістичних організацій, які прагнули боротися за самостійну соборну Українську державу. Головна команда УВО ініціювала згуртування всіх націоналістичних груп та їх організаційне об'єднання у підпіллі. У 1927-1928 рр. з їх чільними діячами велися переговори, результатом яких стала І конференція в Берліні (листопад 1927 р.), де було обрано тимчасовий Провід українських націоналістів (ПУН) [441, 217]¹²².

Більшість учасників переговорного процесу зійшлися на думці, що УВО повинно стати бойовим підрозділом майбутнього об'єднання. Націоналістичні організації критично ставилися до легальної політики, вважаючи українські партії занадто угодовськими щодо окупації держави. ІІ конференція українських націоналістів, що відбулась у Празі 8-9 квітня 1928 р., прийняла з цього приводу навіть спеціальне рішення: “ПУН у своїй діяльності відмежовується від усіх українських політичних партій і груп та не вступає з ними в співпрацю. Всі організації українських націоналістів на українських землях і на чужині мають також стати на цей шлях” [464, 334]¹²³.

Значне націоналістичне крило (Члени колишньої “Заграви”, УВО і Союзу української націоналістичної молоді) тісно пов'язували УНДО з націоналістичними організаціями. В ситуаційних звітах польських органів безпеки ця частина УНДО фігурувала як щось єдине ціле, для означення якого часто вживали термін “фашисти” [539, 78]¹²⁴. Позиція цієї групи та ставлення до неї в націоналістичних організаціях могли багато заважати у формуванні нового політично-ідеологічного об'єднання. До того ж деякі діячі націоналістичної групи в УНДО

займали високі пости в УВО. Це стосувалося передусім Д.Палієва” [539, 79]¹²⁵.

Євген Коновалець не хотів ускладнень напередодні створення ОУН та не поспішав із домаганнями про розрив Д.Палієва і деяких інших прихильників націоналістичного світогляду з УНДО, залишаючи “розв’язку природному бігові подій”. Керівництво УНДО й надалі підтримувало контакти з УВО. Д.Палієв до обрання його послом Польського сейму, тобто до весни 1928 р., залишався політичним референтом крайової комендатури УВО. Навіть і згодом він виконував доручення організації. Так, під час своїх поїздок до “вільного” міста Гданська Палієв, використовуючи посольську недоторканість, допомагав транспортувати у край зброю [464, 340]¹²⁶.

Провід українських націоналістів намагався співпрацювати із УНДО в зовнішньополітичній ділянці. ПУН підтримав перший виступ Української парламентарної репрезентації (УПР) на Конференції Міжпарламентарної унії в Берліні в 1928 р. На ній УПР була представлена делегацією, до якої увійшли Д.Левицький, Д.Палієв, о. Л. Куницький. Українські парламентарі склали заяву, в якій окреслили трагічний стан поневоленого народу. На додаток до заяви розповсюджено англomовну брошуру “Українська справа – проблема миру”, яку спеціально видав ПУН [441, 224]¹²⁷.

А втім, між ПУН та УНДО окреслилися розбіжності у внутрішньополітичній ділянці. Провідники УНДО не заперечували проти існування УВО, але не погоджувалися на творення окремої політичної організації націоналістичного спрямування, що, на їх думку, розпорошувало національно-політичні сили та знову провокувало міжпартійну ворожнечу. Націоналістичні провідники вважали політику УНДО перешкодою для розгортання революційного націоналістичного руху [539, 79]¹²⁸.

Дмитро Палієв опинився на межі між двома політичними середовищами: з одного боку – ліберально-демократичне УНДО, в якому очолювана ним націоналістична група на зламі 20-30-х років наштовхнулася на сильний опір “поміркованих” елементів і поступово втрачала вплив на партійну політику, а з іншого – радикальний націоналізм, що в пошуках організаційних форм та ідейно-політичних підстав власного розвитку змусив своїх прибічників робити вибір між двома силовими полями українського організованого громадянства. Цей процес пришвидшила економічна криза і масова репресивна операція уряду Польщі проти українського населення Галичини восени 1930 р., що стала могутнім каталізатором суспільного руху. В ніч з 9 на 10 вересня проведено арешти групи визначних українських діячів. У числі перших ув’язнили Д.Палієва. Польська служба безпеки давно

стежила за його політичною діяльністю. Таємний меморандум Міністерства юстиції прокуророві при апеляційному суді у Львові від 5 листопада 1928 р. вказував на зростання у краї “національних антагонізмів” і “антидержавних тенденцій”. На підтвердження наводилися фрагменти з гострополітичних промов Д.Палієва на вічах у різних місцевостях, де він закликав до активізації боротьби за свою незалежну соборну державу. Міністерство стверджувало, що така діяльність послів становить “серйозну небезпеку і вимагає здійснення якнайефективніших кроків для протидії їй” [6, Оп.1.-Спр.840.-Арк.14]¹²⁹

Міністерство внутрішніх справ навіть склало список депутатів-опозиціонерів та сформулювало звинувачення проти кожного з них. У цьому списку Ю.Піلسудський власноручно позначив тих, хто мав бути заарештований і замкнений до нової в’язниці у Бресті. Звинувачення базувалися на публічній діяльності ув’язнених. Д.Палієву, зокрема, ставили у провину численні антидержавні промови у 1928 р. У листопаді 1930 р. Палієв разом з іншими чотирма послами був перевезений із Бреста до карно-слідчої тюрми у Львові. Тут над кожним із них відбувся окремий судовий процес.

Суд над Д.Палієвим (проходив у червні 1932 р.) вирізнявся з-поміж інших з огляду на тягар оскаржень та особливу поведінку підсудного, що був сповнений великої гідності та почуття відповідальності за справу, яку представляв. Свої зізнання в суді Д. Палієв використав для викладення власного політичного кредо. Відповідаючи на звинувачення в “державній зраді”, він заявив: “По своїм поглядам я націоналіст. Стою на становищі, що кожна нація має право сама собою порядкувати й у своїй власній державі доходити до найвищих щаблів збірного розвитку. Це боже право, що впливає із засади рівності людей і народів, увійшло після світової війни в кодекс людських прав. Опіраючись саме на цьому праві, численні недержавні народи стали суверенними. На цій самій підставі українська нація також прагнула до природного розвитку і створення власної держави. Але українській нації не пощастило. Вона не змогла вдержати власної держави; улягаючи в боротьбі, вона стала тереном експансії сусідніх націй, які й розділили українську територію поміж себе. Від того часу я увійшов думками, інтенціями в конфлікт з існуючим станом. Для мене було очевидним, що українська нація опинилася в аномальному становищі. Бо нація без власної держави не може нормально розвиватися, ані нормально жити. Було два виходи для мене й мені подібних. Признати цей аномальний стан за нормальний і асимілюватися з чужими державностями, а вслід за тим і нацією – російською, польською, румунською і чеською, або прагнути до того,

щоби українська нація свою державу створила, а вслід за тим, ту націю підготовляти в тому напрямку, щоби вона була здібна свою державу створити і вдержати.

Маючи до вибору тільки ці дві можливості, бо інших немає, я без ніяких застережень вибрав другу. Бо вважаю, що кожний, хто вибирає першу можливість, поповнює етично куди тяжчий злочин, як злочин державної зради” [6, Оп.1.-Спр.840.-Арк.105]¹³⁰.

Яскрава і пристрасна промова Д.Палієва вразила всіх присутніх. Навіть прокурор Ліпш змушений був визнати високі морально-політичні критерії його поведінки. Він також відзначив, що, порівняно із виступом Д.Палієва, промови інших підсудних виглядали “як невинні балачки для дітей” [440, 291]¹³¹. Дмитра Палієва засудили до трьох років ув’язнення, включно із терміном слідства.

Судовий процес над Д.Палієвим, його мужня поведінка викликали широкий резонанс української громадськості в краї та за кордоном. Є.Онацький в листі до Є.Коновальця 26 червня 1932 р. писав: “...Процес Палієва був одним із тих не багатьох політичних процесів, що роблять українській нації честь, а не сором” [464, 313]¹³². Найвищий суд Польщі взяв до уваги апеляцію адвокатів і скоротив термін ув’язнення до півтора року. В січні 1933 р. Д.Палієв вийшов на свободу, але 5 лютого був знову ув’язнений до початку липня того ж року [464, 317]¹³³.

Зрозуміло, що неодноразові судові переслідування та ув’язнення надовго відлучали Д.Палієва від активної участі в суспільно-політичних справах. Тим часом у політичному житті краю відбувалися значні зміни, які торкалися передусім УНДО. Репресії польських органів безпеки проти керівництва партії, арешти речників непримиримої опозиції сприяли переходу її проводу в ряди “поміркованих” діячів, які домагалися перегляду дотеперішньої політики. Їх наміри відобразила серія редакційних статей у “Ділі” (21 листопада – 3 грудня 1930 р.). Їх автор талановитий публіцист Іван Кедрин-Рудницький відстоював необхідність переходу Української парламентської репрезентації на ґрунт “реальної політики” [440, 234]¹³⁴.

В лютому 1931 р. у Варшаві відбулася таємна зустріч представників УПР (В.Загайкевич, М.Галущинський та О.Луцький) і посольського правлячого табору (Т.Голувко та Є.Єнджеєвич). Хоча вона не призвела до конкретних результатів, та все ж засвідчила зріст в УНДО тенденції до полагодження взаємин з Польською державою політичними засобами.

Дмитро Палієв гостро засуджував цей курс. Вже в червні 1931 р. він перейшов в опозицію до більшості ЦК УНДО, а згодом очолив

боротьбу проти спроб змінити політичний курс партії. Під кінець року навколо нього сформувалася чисельна опозиційна група – М.Рудницька, О.Яворський, С.Кузик, В.Кохан, Ю.Чукур, о.Л.Куницький, В.Целевич, що мали значні впливи в місцевих організаціях. Друкований орган опозиції “Новий час” був перетворений на щоденник і мав стати противагою до поміркованого “Діла”. Опозиціонери стверджували, що загострення міжнародних взаємин невдовзі призведе до серйозного конфлікту та перегляду кордонів Польщі. Українці мали готуватися до цієї можливості, уникати будь-яких дій, які б свідчили про їх готовність змиритися з перебуванням західноукраїнських земель у складі Польської держави [440, 293]¹³⁵.

Виступи опозиції проти партійного керівництва активізувалися на зламі 1931-1932 рр. Серйозне зіткнення відбулося на засіданні ЦК УНДО 25-26 грудня 1931 р. Д.Паліїв гостро розкритикував провід та запропонував висловити йому недовіру. Але більшість учасників його не підтримала [538, 408]¹³⁶. Непорозуміння перенеслися на партійний з’їзд, що проходив 25-26 березня 1932 р. Партійне керівництво за підтримки “поміркованої” групи висунуло проект автономії як реальну політичну програму партії на найближчий час. Д.Паліїв закликав делегатів з’їзду засудити нову тактику керівництва як відступ від дотеперішньої політики УНДО та УПР. Він обстоював тезу, що гасло автономії в політичній боротьбі проти Польщі носить лише тактичний характер, та відхиляв будь-які спроби польсько-українського порозуміння. Щоб зберегти єдність партії, з’їзд прийняв компромісні рішення, зокрема обійшов проект про автономію [464, 321]¹³⁷.

Провід УНДО надалі еволюціонував у своєму ставленні до Польської держави. Виступ голови партії Д.Левицького 3 жовтня 1932 р. в Сеймі засвідчив про відмову від дотеперішніх розрахунків на відродження Німеччини і пов’язану з цим ревізію кордонів. Заява Левицького про те, що “становище Німеччини є в суперечності до домагань українського народу” у поєднанні з вимогою автономії всіх українських земель у складі Польщі були розцінені у Міністерстві внутрішніх справ як початок нового етапу в українській політиці, який мав би привести до унормування польсько-українських стосунків [538, 409]¹³⁸.

Нова тактика керівництва УНДО знаходила розуміння і підтримку лише частини української спільноти, передусім її консервативних кіл. Львівський тижневик “Мета”, що був зв’язаний із керівництвом Української греко-католицької церкви, опублікував навесні 1932 р. серію статей, в яких закликав легальні національно-політичні угруповання перейти на “ґрунт політичного реалізму” та відмежуватися від “політики засадничих негодій і засадничого

принципіалізму” [535, 409]¹³⁹.

Під час ув'язнення Д.Палієва в 1932 р. група “Нового часу” значно зменшилася. “Помалу в опозиції все позаломлювалося, лишився при мені Кохан”, - згадував він згодом [262, 2]¹⁴⁰. Врешті провід УНДО на засіданні 6 липня 1933 р. ухвалив виключити Д.Палієва з партії. 15 липня це рішення підтвердив ЦК УНДО. Солідаризуючись з Д. Палієвим, В.Кохан і Н.Постолук склали на засіданні заяви про свій вихід із Центрального комітету і загалом партії. Через чотири дні вони опублікували в “Новому часі” спільну заяву, в якій мотивували свій крок принциповими розбіжностями з більшістю ЦК УНДО [277, 1]¹⁴¹.

Розрив Д.Палієва з націонал-ліберальним табором супроводжувався його розмежуванням із революційним націоналізмом. Установчий конгрес, що відбувався наприкінці січня – на початку лютого 1929 р. у Відні, проголосив утворення Організації українських націоналістів. Згідно з планами її творців, ОУН формувалася як політичне об'єднання праворадикального спрямування. Воно мало на меті підготовку та проведення національної революції і створення самостійної соборної Української держави. Хоча національна революція мала охопити всю територію України, основною базою для її підготовки ставали західноукраїнські землі. Тому справа взаємин націоналістів із УНДО – найбільшою політичною організацією, що репрезентувала українців у Польщі, набувала особливо важливого значення. Втім, основні позиції ліберал-демократії суперечили планам розбудови ОУН, яка мала монополізувати всю визвольну акцію в краї [451, 34]¹⁴².

Зрозуміло, що лідери УНДО неприхильно поставилися до згуртування націоналістичних сил в єдиній потужній організації, вбачаючи в ній потенційного конкурента на українській політичній сцені. Партійна преса відреагувала на появу ОУН критичними публікаціями, в яких закидала націоналістам наслідування фашистських взірців Італії. Між легальним та підпільним українським національним рухом започатковано тривале протиборство.

Щоб запобігти такому розвитку подій, провід ОУН задумав реформувати УНДО та звузити його суспільно-політичні функції, розмежувати сферу діяльності партії та організованого революційного націоналізму; націонал-демократія мала би позбутися обов'язків національної репрезентації, трансформувавшись у легальну партію, що представляла б так званий реалістичний напрям в українському суспільстві. Така партія виступила б як посередник між українським організованим громадянством і польським суспільством, тобто була б, за тодішньою термінологією, “угодовою” організацією. Поряд із цим передбачалося створити на базі УНДО політичну партію революційно-

національного напрямку, яка стала б прибудовою підпільної ОУН і діяла під її керівництвом, ведучи політику цілковитої опозиції супроти польської держави. Обґрунтовуючи цей проект розчленування УНДО та перерозподілу сил у національному русі, друкований орган ПУН журнал “Розбудова нації” зазначав: “Для виразного виявлення перед очима мас ідеї революції такий поділ на два табори – угодвий і революційний – конечний, а втім він неминучий. У всіх народів, що боролися за самостійність, були угодовці, що йшли на компроміси й співпрацю з ворогом, та були революціонери, що проголошували ворогові безпощадну боротьбу аж до переможного кінця. Тому в інтересі національного руху, в інтересі революції не лежить затемнення цього поділу. Якраз навпаки!” [441, 227]¹⁴³.

Реалізацію своїх намірів провідники ОУН пов’язували, зокрема, з опозиційною діяльністю Д.Палієва в УНДО. Згідно з цими розрахунками, опозиційна група мала розгорнути на IV з’їзді УНДО гучну критику дотеперішньої політики партії, викликати розкол і заснувати власну політичну організацію, споріднену з ОУН. Але ці сподівання не виправдалися. Хоча Д.Паліїв виступав на з’їзді з різкими закидами на адресу партійного керівництва, та він не зважився на розкол, і дискусія врешті завершилася компромісом. У крайовій ексекутиві ОУН та в зарубіжному проводі організації були розчаровані такими наслідками з’їзду УНДО та покладали на Д.Палієва головну вину за невдачу. “Розбудова нації” докоряла йому за те, що він “не перейняв проводу, ані не виступив з партії”, а особливо за участь у підготовці компромісної резолюції [464, 323]¹⁴⁴. Є.Коновалець у листі до Є.Онацького 1 червня 1932 р. писав: “До Палієва крайові націоналісти відносяться дуже вороже і закидають йому, що він своєю тактикою сидження на двох стільцях тільки гальмує природну і потрібну диференціацію нашої політики на ЗУЗ, а зокрема вводить велике замішання серед наших націоналістів. Я їм признаю рацію” [451, 38]¹⁴⁵.

Надалі розходження між Д.Палієвим, з одного боку, і провідниками ОУН, з іншого, зростали. Їх коріння потрібно шукати не лише в особистих взаєминах Д.Палієва з Є.Коновальцем та незгодах щодо тактики, а й у розбіжностях щодо ідейно-політичних основ українського націоналізму.

Восени 1933 р. Д.Паліїв з прибічниками оголосив про створення нової організації – Фронту національної єдності [281,6]¹⁴⁶. ФНЄ була легальною партією, яка виступала з позицій так званого “творчого націоналізму”, боролася проти політики “нормалізації”, засуджувала тактику терору Організації Українських Націоналістів. Провід ФНЄ – Д.Паліїв, С.Герасимович, В.Кохан та інші – виступав за орієнтацію на ті

держави Європи, які “залізною мітлою виметуть усе партійницьке, соціалістичне та демократично-ліберальне сміття”, вважав, що у боротьбі проти Радянського Союзу треба спиратися не на Польщу, а на Німеччину, куди, до речі, емігрували недавні українські провідники – гетьман П.Скоропадський і президент Національної ради ЗУНР Є. Петрушевич [446 а, 311]¹⁴⁷. Навіть вітання членів ФНЄ було незвичним – підняття правої руки вгору і оклик “Фронт!”.

Ідеологічним органом ФНЄ став часопис “Перемога”, перший номер якого вийшов 1 листопада 1933 р., що і вважається датою заснування партії. На перших порах свого існування “фронтовики” обмежилися ідеологічною роботою і створенням первинних партійних осередків. Це стало можливим завдяки пропаганді ідеології ФНЄ. Був утворений гурток “освітовців”, члени якого мали завдання прочитати ряд рефератів на місцях і підготувати ідеологічний ґрунт для створення первинних осередків партії. Для підвищення ідейно-теоретичного рівня “освітовців” ФНЄ організував у Львові спеціальні курси пропагандистів. На них вивчалися партійна програма ФНЄ, твори А. Гітлера та Б.Муссоліні [440, 295]¹⁴⁸.

Поряд із обов’язками лідера ФНЄ Д.Паліїв обійняв пости головного редактора партійних офіціозів – “Перемоги” та “Батьківщини”. Практично у кожному номері з’являлись його обширні статті, головна мета яких полягала у заклик до єдності українського громадянства. З цього приводу головний політичний опонент ФНЄ газета “Діло” писала: “Справді, знаменитий дорадник і надзвичайно лояльний приятель, він закликає спинити всеукраїнську розтіч і відбудувати всеукраїнську єдність” [446 а, 314]¹⁴⁹.

23-24 березня 1935 р. у Львові відбулася I Крайова конференція ФНЄ, на якій ухвалено резолюцію, що затвердила єдині “тези ФНЄ” з восьми пунктів. В них говорилося, що сильним є народ, який має відповідне керівництво (“провід”). Інтерес народу (як цілості) ставився умовами програми ФНЄ понад інтереси соціальних верств, керуючись умовою “Нація понад усе”. Фронтовики вважали, що лише керівництво сильного і здорового народу може забезпечити своїм членам повний добробут [298, 3]¹⁵⁰. У зв’язку з цим Д.Паліїв зазначав: “Ідея ФНЄ є запереченням старого світу і введенням нового порядку, опертого на нових засадах, на вірі в націоналізм. Шукаємо фанатиків тієї віри, здатних не до одноразової афери, а до систематичної праці. Живемо в дуже важкий час. ОУН зі своєю політикою ненависті нічого не виграє. Так нічого не виграє УНДО зі своєю політикою капітуляції. Треба нової ідеї і та ідея повинна стати програмою ФНЄ. Живемо в границях Польщі з тим, що не робимо зараз революції, але з іншого боку не йдемо і не підємо на жодну угоду” [298, 5]¹⁵¹.

Зрозуміло, що ідеологія ФНЄ знайшла живий відгук у праворадикальних колах українського політикуму. До обласних осередків вступали колишні старшини і стрільці Української Галицької Армії, молодь з ОУН. А вже 1935 р. ОУН і ФНЄ оголосила бойкот виборів до Польського сейму і сенату. Їх заклик підтримала майже половина виборців Західної України. Зрозуміло, однак, що рішучі дії праворадикалів не подобалися поміркованим політикам, які вважали дії Палієва як шкоду українській справі [500,157]¹⁵². Лояльна УНДО тоді “виторговувала” у Варшаві для В.Мудрого посаду віце-маршала сейму. Однак “зближення” влади та українського суспільства тоді так і не відбулося. Бельведер знову вдався до непопулярних кроків – запровадив нові податки, зменшив бюджетні асигнування на пенсії, освіту, зокрема й народне шкільництво в регіоні. А щоб зняти соціальну напругу, оголошено чергову амністію політв’язнів [500,158]¹⁵³.

Після трьох років існування Фронт національної єдності скликав свій перший конгрес 20 вересня 1936 р. В ньому взяло участь 376 делегатів. Лідер ФНЄ Д.Паліїв і виголосив велику політичну промову, даючи дефініцію поняття “служби для ідеї”. “Служба ідеї, - говорив він – не почесні і не добробут. Це строге, але чесне і достойне життя. Це навіть матеріальна вбогість, але завжди випростований хребет. Такими мусять бути провідники, такими мусять бути фронтовики” [440, 297]¹⁵⁴.

Ідеолог Фронту М.Іванейко (М.Шлемкевич) проголосив реферат, в якому виклав основні тези ФНЄ. “Організаційний правильник” і Статут організації оголосив В.Кохан. В цих документах стверджено, що завданням ФНЄ в організаційній ділянці є підготовка ідейно активних і дисциплінованих фронтовиків, які втілюватимуть у життя національно-державницькі цілі. [440, 297]¹⁵⁵.

Згідно зі Статутом ФНЄ, на чолі партії мав стояти Провідник, який для членів партії є найвищою організаційною владою у всіх політичних справах. Тактику діяльності партії визначала Політична Колегія з дев’яти чоловік. Загалом, Фронт національної єдності утворював одну неподільну організацію. Фронтовики, що жили в одній місцевості, об’єднувалися в місцеву дружину, яку очолював призначений Провідником передовик. Дружини однієї області (району, повіту) утворювали фронтову область, якою керував обласний провідник. Фронтові області й дружини працювали згідно з вказівками Провідника [27 а, 17]¹⁵⁶.

Конгрес ФНЄ мав право скликати Провідник. На ньому пропонувалося обговорювати думку фронтовиків у політичних та організаційних справах. Провідник оголошував програму, дату й місце Конгресу. Кожен фронтовик, який бажав взяти участь у Конгресі,

повинен був повідомити про це Провідника до визначеного часу. Як постійний орган для висловлення поглядів членів ФНЄ проголошено Крайову Раду. До неї входили члени Політичної Колегії і 30 чоловік обраних Конгресом. Наради Крайової Ради скликав і проводив голова Політичної Колегії. Головою організаційної комісії Конгресу обрали Сильвестра Герасимовича, членами – о. Михайла Блозовського, Володимира Кохана, Любомира Савойка. Провідником ФНЄ знову оголошено Дмитра Палієва. В його руки Провідна Комісія передала верховну владу організації [27 а, 19]¹⁵⁷.

Членом організації міг стати повнолітній українець чи українка, що визнавав основні тези ФНЄ і склав присягу на вірність партії. Члени ФНЄ повинні виконувати доручення Проводу, поширювати та закріплювати світогляд ФНЄ, передплачувати друковані видання партії, а також сплатити вступний внесок у розмірі двох злотих. За невиконання цих обов'язків виключали з організації [27 а, 23]¹⁵⁸. Програму дій і структуру ФНЄ частково була скопійовано з націонал-соціалістичної партії Німеччини, у зв'язку з чим центристи назвали “Фронт” міні-колонією нацистської партії” [446 а, 314]¹⁵⁹.

Водночас перед фронтовиками ставилися конкретні завдання – боротися з неграмотністю. Кожен з них повинен був протягом року навчити читати й писати щонайменше трьох українців. У всіх читальнях мав бути підручник “Наша Читанка” видавництва “Батьківщина”. Його міг придбати будь хто, оскільки ціна 25 сотиків була доступна для широкого загалу. Навчальний рік починався 9 березня, в день народження Т.Шевченка. Іспит склали через 12 місяців навчання. Окрім того, з 1 березня 1937 р. розпочиналися заняття у школі фронтовика для членів партії [27 а, 27]¹⁶⁰.

Кожна фронтова дружина мала подбати про те, щоб місцева читальня, гурток “Рідної Школи” та “Сільського господаря”, чи будь-яка інша установа стали постійними передплатниками “Популярно-наукових рефератів”, які двічі в місяць видавала “Батьківщина”. Якщо дружина не могла домогтись того, вона змушена була передплачувати ці реферати. Важливо й те, що кожен партійний осередок мав спільно прочитати і провести дискусію над їх змістом [27 а, 31]¹⁶¹. Відтак на початку 1937 р. внаслідок активної агітації ФНЄ поповнився молоддю. В основному це були люди 25-30 років. Дуже багато прихильників партія знайшла в середовищі “Просвіти”, “Рідної Школи”, “Соколу” та інших громадських організацій.

5 червня 1937 р. в Станіславі відбулася конференція ФНЄ “Політичний вечір”, в якій взяло участь 156 осіб. Конференцію відкрив провідник Станіславської області ФНЄ Михайло Кушнір. Він коротко охарактеризував стан справ у Східній Галичині, зокрема, звернув увагу

на хаос в політичному житті, “угодовську” політику УНДО, пасивність українських мас [446 а, 315]¹⁶².

Перед присутніми виступив Провідник ФНЄ Д.Паліїв з рефератом “Аналіз політичної ситуації Західноукраїнських земель”. В ньому мова йшла й про трагічне становище українців за Збручем, політику полонізації краян у Польщі. Він також критикував УНДО і лояльних послів, які відійшли від національно-патріотичної праці, думають лише про особисті інтереси й співпрацюють з Радою Польською. Д.Паліїв наголосив: час і ситуація вимагають активних дій і ФНЄ енергійно створює кадри, які здобудуть те, що втрачено в українсько-польській війні 1918-1919 рр. [298, 5]¹⁶³.

У рефераті “ФНЄ – новий український світ” ідеолог організації М.Іванейко засудив ті партії, які стояли на заваді ідеї національної єдності: “Вся молодь і політичні партії повинні об’єднатися і спільною працею добитися всього, а не бути під “забором” російським і польським. Завданням ФНЄ є створити єдиний фронт проти ворогів”. [27 а, 38]¹⁶⁴.

Рішення Конгресу активізували роботу в регіонах. В серпні 1937 р. дружини й області ФНЄ вже існували у Львівському, Калуському, Сколівському, Дрогобицькому, Сокальському, Станіславському, Тернопільському, Кременецькому та інших повітах. Наприкінці літа 1937 р. українські емігранти у Німеччині – прихильники гетьмана П. Скоропадського теж перейшли на ідейні позиції ФНЄ і проводили активну агітацію на користь партії за кордоном [446 а, 316]¹⁶⁵.

Популярності ФНЄ сприяла тактика легальної опозиції, яку провадила організація щодо польської держави. Виборча угода між проводом УНДО і польським урядом у травні 1935 р. дала ФНЄ привід загострити опозиційний курс. Оголосивши бойкот виборів до законодавчих органів Польщі, ФНЄ посів чільне місце серед опозиційних партій, задаючи тон у критиці угодової лінії. Стверджуючи, що угода не принесла українцям жодної користі, що УНДО переслідувала нею не національні, а партійні інтереси, ФНЄ прихилив на свій бік ті групи, що перебували у стані політичної нерішучості та тактичного вагання. Агітаційні роботи сприяла мережа преси ФНЄ: поряд з ідеологічним органом “Перемога”, з’явився тижневик “Батьківщина” і щоденник “Українські Вісти” [446 а, 316]¹⁶⁶.

Для координації пресової політики утворено у жовтні 1937 р. редакційний колегіум. До його складу увійшли В.Мендрик, В.Данилів, В.Чернік, які працювали під особистим контролем Д.Палієва та С. Волинця. З ініціативи Палієва фронтовики приступили до організації “робітничих дружин”. При вступі в дружину приймалася присяга на вірність Провідникові. Але робітничий клас, який боявся втратити

працю, загалом не пішов за ФНС. Так, наприклад, Львівські робітничі дружини налічували всього 50 осіб. Тому Д.Паліїв відмовився від цього задуму [440, 297]¹⁶⁷.

Після провалу “нормалізаційної політики” УНДО в 1937 р., яка довела до повної політичної демобілізації українства і провалу, який визнали керівництво УНДО і польський уряд, готується нова “нормалізація” – вже на умовах цілковитого заперечення політичного змісту українського питання в межах Польщі. Робиться спроба звести його до господарського і культурно-освітнього життя. Бельведер прагнув послабити політичну організованість і силу українців. І це йому частково вдалося. [500,157]¹⁶⁸.

Д.Паліїв пов’язував з новою організацією далекосяжні плани, в основі яких лежала найвища мета – побудова самостійної соборної Української держави. Провід ФНС вважав, що тільки політична сила нації може забезпечити розвиток всіх інших ділянок громадського життя, що “Українська нація може досягнути повноти своїх політичних сил тільки сконсолідована в одній суцільній політичній організації, побудованій на ідеології українського “творчого націоналізму” [27 а, 39]¹⁶⁹.

У поділеному на різні табори українському зорганізованому громадянстві дедалі чіткіше проглядалася тенденція до порозуміння і вироблення спільної політичної лінії. 1937 р. ця проблема дискутувалась у проводах партій та груп, про неї багато писали галицькі громадсько-політичні часописи. Прагнення до консолідації мотивувалося змінами в міжнародному становищі та внутрішньополітичному житті, які могли мати вагомий наслідок для української нації. Серед найактивніших речників ідеї національно-політичної консолідації був ФНС.

Важливу роль відіграв також Д.Паліїв у справі припинення взаємного опоборювання української преси. Навесні 1938 р. у помешканні доктора Дмитра Левицького по вул. Набеляка у Львові (неподалік Генерального консульства СРСР) проводилися таємні наради українських журналістів. 18 квітня 1938 р. редакції 13 часописів (“Батьківщина”, “Вогні”, “Громадський Голос”, “Жінка”, “Жіночий Голос”, “Мета”, “Нова Зоря”, “Правда”, “Робітничий Голос”, “Українка”, “Український Бескид”, “Українські Вісті”) ухвалили спільну декларацію, що згодом була опублікована в газетах, представники яких брали в ній участь: “В обличчі сучасного дуже важкого положення української нації треба скріпити здорову громадянську опінію, яку в першу чергу повинні висловлювати ті органи преси, що почуваються відповідальними за сучасне і майбутнє свого народу. Тому присутні на пресовій конференції дня 18 квітня

1938р., хоча належать до різних політичних течій і груп, постановили дати почин до взаємної співпраці та обмінюватися інформацією і поглядами щодо найважливіших справ загальнонаціонального значення і намагатися узгоджувати способи пресової оборони громадянського життя українського народу перед нездоровими проявами всередині та перед загрозливими наступами ззовні”[406, 3]¹⁷⁰.

Після провалу “нормалізаційної політики” УНДО в 1937 р., яка довела до повної політичної демобілізації українства, провалу, який визнали керівництво УНДО і польський уряд, готується нова “нормалізація” вже на умовах цілковитого заперечення політичного змісту українського питання в межах Польщі. Зроблено спробу звести його до господарського і культурно-освітнього життя в рамках тогочасної Конституції. Відповідно послабилася політична організованість українців [538, 409]¹⁷¹.

Керівництво ФНЄ припускало, що Гітлер може зацікавитися співпрацею з українським націоналізмом як потужною протимосковською силою та задовільнити його державницькі прагнення. Щоправда, в роздуми на цю тему закрадалися й сумніви, які навіювало перечитування книги Гітлера “Майн кампф”, зокрема тих її положень, де йшлося про майбутній німецький “життєвий простір” на сході Європи. Очевидно, саме цими міркуваннями керувався Д.Паліїв, оцінюючи аншлюс Австрії. На зібранні представників українських партій Галичини 16 березня 1938 р. він припускав, що “справа Австрії се початок реалізації якогось плану, в який входять і українські справи” , але застерігав від надмірного оптимізму, оскільки Німеччина може розглядати землі зі Збручем лише як колонії. Найдоцільнішими союзниками для України він вважав далекі Францію й Англію, які мали до цих теренів лише фінансово-господарські інтереси (всіх цікавила прикарпатська нафта, сіль, мінеральні води, ліс) [387,2]¹⁷². Зрозуміло, що англійські кола зацікавилися українською проблемою. Зокрема, 1 лютого 1939 р. у Лондоні на зібранні товариства Близького і Середнього Сходу відомий журналіст Лянселот Лотон твердив: “...Коли б повстала сильна і незалежна Українська держава, то вона автоматично стала б забором проти наступу Азії, як також запевнить вдержання європейської рівноваги” [440, 299]¹⁷³.

Таку двоїстість в оцінці геополітичної ситуації Д.Паліїв зберіг і під час “чехословацької кризи” восени 1938 р., коли було проголошено автономну й навесні 1939 р. незалежну Карпатську Україну, а нацистська верхівка розпочала навколо неї складну пропагандистську та політичну гру. Преса ФНЄ доходила висновку, що останні міжнародні події “чим раз більше видвигають українську справу на міжнародну політичну арену...В’яжуть її переважно з німецькими

планами на Сході й полудневному Сході Європи...”[420, 1]¹⁷⁴. Водночас Д.Паліїв закликав західних українців до стриманості, “щоб використати момент і не потрапити з-під польської займанщини під німецьку займанщину, гіршу ще від польської” [420, 1]¹⁷⁵.

Окупація Карпатської України Угорщиною 1939 р. викликала справжній шок у галицьких українців, яких немало було в лавах Карпатської Січі. Стало очевидним, що політика Гітлера з українського питання носила чисто інструментальний характер і цілком ігнорувала інтереси та сподівання українського політикуму. Визнаючи, що дійсність підтвердила його найгірші передбачення, Д.Паліїв застерігав від подальших пошуків якихось нових орієнтацій національної політики. Натомість наголошував на потребі вірити у власні сили та зосередитися на впорядкуванні внутрішнього життя українства [426, 1]¹⁷⁶. У листопаді 1937 р. провід ФНЄ прийняв декларацію, в якій “з уваги на нагальний наступ узгіднених зовнішніх сил на українське національне життя” висловився за негайну, спільну оборону всіх українців і закликав “до співпраці з ним в цім напрямі інші українські явні й оформлені політичні групи й спільні організації” [347, 2]¹⁷⁷.

Того ж місяця у Львові започатковано систематичні зустрічі чільних представників українських партій та груп. У зібранні, що проходило 6 грудня 1937 р., вперше взяв участь Д.Паліїв. На цьому ж засіданні було вирішено надати міжпартійним контактам сталого характеру. Новостворений представницький орган назвали Контактним комітетом. Він мав на меті, проводячи дискусії з актуально-політичних питань, підготувати широку угоду за участю українських політичних партій і громадських організацій Галичини та Волині. Учасники Комітету досягнули згоди щодо загальних засад міжпартійних взаємин, яка (за деякими винятками) діяла упродовж всього часу його існування. Найвищим досягненням комітету стала угода між пресовими органами різних політичних напрямів, укладена восени 1938 р. Від ФНЄ у ній взяли участь редакції часописів “Батьківщина” та “Українські Вісти”. Оцінюючи цю непересічну подію, “Українські Вісти” підкреслили: “Головне, що українці, розділені партійними бар’єрами і пересичені взаємними упередженнями, від найправіших до найлівіших зуміли на другий плян усунути те все дрібне, що їх ділить, й висунули те, що нас усіх лучить”[538, 409]¹⁷⁸.

Найбільше місця у міжпартійних контактах займала справа створення єдиного національного політичного центру в Галичині. Цю думку Д.Паліїв постійно пропагував на засіданнях Контактного комітету та на шпальтах газет. “Кожний українець, – писав він навесні 1939 року, – встає засипає з запитом на устах: Що буде далі? Мир чи війна? І в обох випадках: що буде з нами, з українською

національною спільнотою?.. А з того й висновок: упорядкувати життя нашої національної спільноти чи іншими словами: жити розумно. А це значить: жити зорганізовано, витворити один національний Провід і виявити якнайбільшу солідарність” [431, 1]¹⁷⁹.

Восени 1938 р. учасники Контактного комітету приступили до практичного творення широкого представницького органу під назвою Всеукраїнська національна рада. Однак, кількатижнева дискусія про систему формування і персональний склад ВНР закінчилася нічим. Безуспішною виявилася й нова спроба заснувати Український національний провід, здійснена напередодні вибуху німецько-польсько-радянської війни у вересні 1939 р.

Активна діяльність праворадикальних і центристських політичних сил Західної України, загострення геополітичної напруги у Центрально-Східній Європі в кінці 30-х років змусило Бельведер знову задуматися над бодай частковим вирішенням української проблеми. У січні 1939 р. на нараді у Кабінеті міністрів Польщі під головуванням Ридза Смігли (до речі, уродженця Бережан) було дано завдання кожному міністру до 15 лютого підготувати план нейтралізації української проблеми. Основний удар мав бути направлений проти політичних лідерів. Відтак, проведено масові арешти, ревізії мешкань і громадських будинків та інші репресивні акції. Відношення до українців польської окупаційної влади напередодні Другої світової війни характеризують слова президента Львова д-ра С.Островського, що були сказані у трагічні вересневі дні 1939 р.: “Не можемо українців виселити, як це зробили Совіти, масами переносячи українців на Сибір, зате ми схильні допомогти їм здобути власну державу, але за Дніпром” [498,157]¹⁸⁰. До речі, так думали не лише регіональні політики, але й керівники тодішньої Польщі [407; 409; 414; 420; 431]¹⁸¹.

В кінці 30-х років зросла не тільки внутрішня, але й зовнішня агресивність поляків. У березні 1938 року 50-ти тисячна польська армія була зосереджена на кордоні Литви для того, щоб заставити литовців визнати офіційно “статус кво” польсько-литовського кордону. Знову загострюються польсько-німецькі відносини, переслідуються представники німецької меншини. На неодноразові намагання німецького уряду вирішити питання східних територій шляхом переговорів та проведення плебісциту серед населення північно-західних земель Польщі, поляки відповідали: “Поморська земля і морський берег з його портами – це фундаменти господарської й політичної незалежності Польщі. Вони є вартостями для яких нема ціни . Вони є повітрям і сонцем державного життя Польщі. За збереження цих вартостей на віки за Польщею ми готові нести найбільші жертви” [535, 410]¹⁸². Це в якійсь мірі солідаризувало українців із німецьким

проводом.

Останній тиждень серпня 1939 р. належав, мабуть, до найприкріших моментів у політичній діяльності Фронту національної єдності. Не виправдалися надії на створення протирадянської коаліції держав на чолі з Німеччиною, яка, згідно з розрахунками Д.Паліїва, мала розвалити сталінську тоталітарну імперію і створити сприятливі зовнішньополітичні умови для визволення і об'єднання українського народу. Укладення договору про ненапад між нацистським урядом і московським керівництвом 23 серпня 1939 р. остаточно перекреслило ці розрахунки. Ще не маючи конкретної інформації про переговори між Молотовим і Ріббентропом, “Українські Вісти” писали: майбутній “німецько-советський договір заторкає, очевидно, й українську проблему. Він відсуває актуалізацію нашої справи в міжнародній площині, себто вдаряє по нас дуже болючо” [430, 2]¹⁸³. На укладення цього договору у Москві Д.Паліїв реагував суворою констатацією: “Ми не знаємо, що для нас готують міжнародні кухарі, які підкладають вогонь під котел, яким стала ціла земська куля. Знаємо, що і ми є предметом торгів і комбінацій” [430, 2]¹⁸⁴. І справді, український народ став тоді лише об'єктом міжнародних торгів великих європейських держав.

До настроїв тривоги і розчарування з приводу вкрай несприятливої ситуації домішувалися почуття невдоволення через неспроможність українського політикуму випрацювати якусь спільну лінію поведінки та згуртувати суспільність краю перед майбутніми воєнним потрясіннями. Серед гарячкових пошуків виходу з безнадійного становища, в якому опинилося українське громадянство напередодні вибуху війни, з'являлися різні ідеї та плани, іноді цілком химерні. Так, Д.Паліїв, роздумуючи над новим поворотом німецької політики, не виключав можливості українсько-польського примирення. У щоденнику галицького консерватора Осипа Назарука за 26 серпня знаходимо такий характерний запис: “Д.Паліїв радився мене, чи їхати до Складковського до Варшави і оферувати йому для Польщі ФНЄ взамін за автономію” [440, 299]¹⁸⁵. Однак, прем'єр-міністр Ф.Славой-Складковський ще влітку безапеляційно заявив українським політикам В.Мудрому і В.Целевичу: “Автономії ніхто вам в Польщі не дасть”. Вказана відповідь ще раз засвідчила, що уряд не має наміру змінювати дотеперішній протиукраїнський курс у національній політиці і йти на етнополітичні поступки корінному українському населенню [505, 252]¹⁸⁶.

Наведений невеликий запис Д.Палієва є однією з нечисельних згадок про діяльність ФНЄ в останні передвоєнні дні. За браком точних даних можемо лише припускати, що Д.Паліїв брав участь в останньому

засіданні Контактного комітету 31 серпня 1939 р., на якому від імені керівництва УНДО було запропоновано проект створення Українського національного проводу. У рекомендаціях щодо персонального складу Д.Паліїв фігурував як один із трьох віце-президентів УНП. Однак цей задум так і не був здійснений. Удосвіта 1 вересня 1939 р. німецькі війська перейшли кордон і вторглися на територію Польщі. Того ж дня провід УНДО відкликав свій план [538, 410]¹⁸⁵.

Таким чином, складні і суперечливі пошуки шляхів і методів розв'язання української проблеми, в яких брав участь Д.Паліїв, завершилися наприкінці 30-х рр. поверненням до ендецьких концепцій мононаціональної Польської держави. Ініційована польським генералітетом політика “зміцнення польськості на кресах” в 1939 р. переросла в офіційну доктрину правлячого табору. Для її реалізації задіяно адміністративні органи, збройні сили, громадські та парамілітарні організації, а це ще більше загостило польсько-українські стосунки. Проти реалізації політики денационалізації “південно-східних кресів” й виступав праворадикальний ФНС на чолі з Д.Палієвим. Незважаючи на це, немала частина українців (близько 120 тис.) стала на збройний захист Польщі супроти гітлерівської агресії.

Очевидно, Д.Паліїв був правим, коли вважав, що спроби нормалізації польсько-українських стосунків у Другій Речі Посполитій не могли принести бажаних етнополітичних результатів, бо не задумувалися Бельведером як позитивне вирішення української проблеми [418; 419; 420; 424]¹⁸⁶. Негативно відбившись на громадсько-політичному житті українців, вони залишилися черговою невдалою спробою поліпшення суспільно-політичної ситуації напередодні вибуху нової світової війни, кривавий вир якої уже в середині вересня пронісся над західними землями України.

Розділ IV. ВІЙСЬКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після окупації 1939 р. Німеччиною та СРСР Польщі, а у 1941 р. цілої української території, українська проблема, як і загалом польсько-українські стосунки, ще більше ускладнилися. Д.Паліїв розумів, що СРСР, Німеччина і польський еміграційний уряд у Лондоні нахабно підігривали ці етнополітичні суперечності у власних геополітичних цілях. Тому, в силу цілого ряду обставин, українсько-польські та українсько-німецькі діалоги наприкінці війни все ж були приречені на різке загострення, в центрі якого опинилися українські та польські збройні формування по різні боки фронту, а жертвами стали тисячі українців, поляків, євреїв, чехів, що мешкали на польсько-українському пограниччі.

Наприкінці 30-х років чимало провідників ОУН і ФНЄ, а серед них і Д.Паліїв, сподівалися, що у боротьбі за відновлення державної незалежності та соборності України українство зможе розраховувати на сприяння чи навіть допомогу Німеччини, яка виступила тоді за перегляд Версальської системи договорів під гаслом права націй на самовизначення. І, незважаючи на вирішальну і підступну роль Німеччини в окупації Угорщиною у березні 1939 р. Карпатської України, праворадикали не втрачали надій на відродження національної державності за сприяння Берліна, насамперед у ході неминучої війни Третього рейху з Радянським Союзом. Тому, на певному етапі, зокрема у 30-х – початку 40-х років, в ідеології та політиці ОУН і ФНЄ домінували засади інтегрального націоналізму і застосовувалися терористично-революційні методи боротьби. Втім, Д. Паліїв завжди виступав за поєднання легальних і нелегальних методів боротьби, проти вождівської ідеології, за відкритість і демократизм розбудови не лише Фронту і ОУН, але й України загалом.

І все ж, з початком Другої світової війни українське громадсько-політичне життя в краї фактично завмерло. Українським політикам залишилося тільки очікувати, хто із сторін візьме гору у кривавому німецько-радянському двобої та порядкуватиме на західноукраїнських землях. На середину вересня частини вермахту підступили до Львова і взяли в облогу 15-тисячний польський гарнізон генерала В.Лянґнера [516 а, 60-62]¹⁸⁷. Звістка про перехід Червоною Армією польсько-радянського кордону та вступ її на Західну Україну, що надійшла вранці 17 вересня 1939 р., застала українських політиків зненацька. За свідченням І.Кедрина-Рудницького, після повідомлення про вторгнення

радянських військ “настала в усіх українських легальних політичних партіях, в усьому західноукраїнському суспільстві повна розтіч. Одні зразу знали, що треба утікати, бо це одинокий шлях врятувати голе життя, другі вагалися, що діяти, інші знову згори були рішені залишатись” [447, 247]¹⁸⁸.

Через два дні підрозділи Українського фронту С.Тимошенка вже стояли на винниківських околицях Львова. Протягом наступних трьох днів сотні львів'ян вибралися з оточеного міста і рушили на захід, на зайняті німецькими військами терени. У таку, сповнену ризику подорож в Генеральну губернію, подався й Дмитро Паліїв. Він ще сподівався, що новий воєнний конфлікт може повернути події на користь українців. Про це свідчить його остання стаття, опублікована пресою ФНЄ напередодні німецько-польської війни. З жалем констатує, що “можливість здійснення українських національних амбіцій віддалилася наслідком втягнення Советів Німеччиною до співпраці”, автор застерігав українську спільноту від розпачу та пророче підсумовував: “Коли війна зачнеться, це ми знатимемо. Але коли й як вона закінчиться, того не в силі передбачити ні одна людина” [430, 2]¹⁸⁹.

Дмитро Паліїв подався на Засяння, до с. Щавни коло Сянока, куди вже раніше вислав свою дружину з донькою. З'єднавшись з родиною, він поїхав до курортної Криниці в Карпатах, щоб ще на цьому західному клаптику української землі попрацювати для рідної громади перед тим, як піти в останній етап життя.

Перебуваючи у Криниці, Д.Паліїв не залишав громадсько-політичної праці. Він започаткував відбудову українського національного життя у цьому містечку, куди прибуло немало відомих людей із західноукраїнських земель. Паліїв висунув проект організувати фінансову базу для національно спрямованої праці. Відтак у Кракові було засновано Український Центральний Комітет, та не було коштів на утримання його працівників. Тому Д.Паліїв запропонував створити ряд українських крамниць та підприємств, а чистий дохід з них давати на потреби Комітету, очоленого д-ром Володимиром Кубійовичем [12]¹⁹⁰. А вже за півроку цей проект було здійснено: відкрито для вихідців з Галичини готель “Фарис”, книжкову і галантерейну крамницю, різьбарську майстерню. Вказані підприємства давали певний заробіток багатьом українцям, а прибуток йшов на громадські потреби. Так, на фабриці меблів “Бескид” працювала сотня молодих людей, які виробляли меблі на продаж. Одночасно це підприємство охороняло працівників від насильного вивозу їх на роботу в Німеччину. У співпраці з В.Кубійовичем Паліїв почав розбудовувати й українське шкільництво. Згодом Криниця й околиця

стали певного роду українським громадським центром, але ця праця не могла задовольнити політичні прагнення Дмитра Паліїва. Він часто їздив до Кракова, де познайомився з німецькими урядовцями. Між ними Паліїв заприятелював з д-ром Фріцом Арльтом, який був референтом для справ населення Генеральної Губернії, але нічого не знав про існування українців у Генеральній Губернії. Своїм інстинктом у доборі співробітників і приятелів Дмитро Паліїв одразу відчув, що д-р Арльт може стати і стане корисним для українських справ і на майбутнє. Так і сталося [12]¹⁹¹.

Весною 1942 р. виникла загроза для життя дітей карпатського регіону Західної України, а саме – брак харчів. Для рятування дітей УЦК створив окремий комітет. В.Кубійович звернувся до Д.Паліїва, щоб він очолив цю допомогову акцію дітям підгір'я. З великою енергією і притаманним йому завзяттям включився Дмитро Паліїв до праці. В результаті цієї акції було тимчасово переселено 25 тисяч дітей з Бойківщини, Лемківщини, Підгір'я й Гуцульщини у т.зв. хлібні околиці, де загрози голоду не було [12]¹⁹².

Відзначимо і те, що напередодні німецько-радянської війни переважна більшість українських політичних угруповань на еміграції розробляли власні плани відновлення української державності. Однією з головних передумов до цього вони вважали створення українських збройних сил, передбачаючи використання військового потенціалу Третього райху лише як засобу досягнення власної мети. Першою результативною спробою у цій справі стало створення Карпатської Січі після проголошення національної автономії Карпатської України восени 1938 – у березні 1939 рр. Другою спробою було формування навесні 1941 р. з ініціативи Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери (ОУН-Б) й завдяки підтримці німецьких військових сил куреню (батальйону) імені Євгена Коновальця “Нахтігаль” та куреню “Роланд”. Ці підрозділи, відомі також як легіон Дружини Українських Націоналістів (ДУН), згідно з планами керівників ОУН-Б, повинні були стати кістяком майбутньої української армії. Існування цих формацій не було довготривалим. Вище керівництво нацистської партії, що репрезентувало урядові кола Третього райху, негативно сприйняло спробу ОУН-Б відновити українську державність 30 червня 1941 р. (а тим самим і формування українського війська), й невдовзі обидва військові підрозділи було розформовано. За таких умов створення української армії багатьом українським політикам видавалося реальним лише за підтримки вищого керівництва Німеччини [482; 483]¹⁹³.

З початком німецько-радянської війни 1939 р. спроба створити українські збройні формування знайшли свій прояв у чисельних

зверненнях лідерів українських політичних угруповань до керівництва Німеччини з пропозицією створити Українську Національну Армію (УНА). З українського боку ці сили (за винятком ОУН-Б, що переслідувалася німецькими органами безпеки і перейшла на нелегальне становище) були неоднорідними й з них особливо виділялися активні наступні групи:

- 1) націоналісти, а серед них і Д.Паліїв, які належали до ОУН-М;
- 2) республіканці – прихильники уряду УНР в екзилі на чолі з президентом Андрієм Лівіцьким;
- 3) монархісти – прибічники гетьманського руху на чолі з колишнім гетьманом України Павлом Скоропадським.

Інші українські політичні та громадські угруповання, що діяли в еміграції на території Третього райху, поділяли політичні переконання, подібні до тих, яких дотримувалися прибічники згаданих рухів [482, 14-15]¹⁹⁴.

Тривалий час плани українських політиків щодо створення національних збройних сил не знаходили жодної підтримки керівництва Третього райху. Після невдачі німецького наступу під Москвою й великих людських втрат у східній кампанії, під тиском командування німецьких збройних сил (вермахту) питання утворення великих слов'янських військових формувань почало все частіше обговорюватися в урядових колах у Берліні. Потреба для Німеччини нових військових резервів спонукала Гімлера дозволити вербування до військ СС деякої кількості галицьких українців (“расово придатними” для цього були визнані переважно уродженці Поділля, Покуття та Гуцульщини). З українського боку до акції вербування було залучено Український Крайовий Комітет, що діяв у Галичині від серпня 1941 р. до реорганізації його осередків у філії УЦК в березні 1942 р. Було визначено число набору спершу на 500, а згодом на 1000 чоловік. Набір мав відбутися у таких округах: Львів, Стрий, Калуш, Станиславів, Коломия, Городенка, Чортків, Тернопіль, Бережани. Для добровольців передбачалися такі вимоги: національність - українець, вік - від 17 до 35 років, зріст – не менше 1 м 70 см, відсутність судимості (за винятком колишніх в'язнів), добрий стан здоров'я [482, 19-20]¹⁹⁵.

Однак Д.Паліїв розумів, цей набір не має популярності – головним чином через відсутність політичних гасел при його організації й неучасть у ньому відомих українських громадських діячів. Переважна більшість української молоді відмовилась йти до німецького війська. До них зголосилися, головним чином, лише добровольці з родин колишніх військовослужбовців австрійської армії [1, Оп .1. – Спр.72. – Арк. 1 – 2]¹⁹⁶.

Як відомо, німецьким губернатором дистрикту Галичина у лютому 1942 р. став Отто Густав Вехтер . Син австрійського генерала з часів Першої світової війни , Вехтер вважав , що Галичина повинна займати особливе місце в системі німецької окупаційної політики. Це, на його думку , зумовлювалося майже 150 – річним перебуванням Галичини у складі Австрії від 1772 до 1918 р., що справило певний вплив на менталітет мешканців краю. Поновити австрійські та німецькі впливи в Галичині Вехтер розрахував за допомогою домінуючого тут українського населення, якому у зв'язку з цим було. З призначенням Вехтера галицьким губернатором організацією українського суспільного життя в Галичині зайнявся Український Центральний Комітет. Усвідомлюючи, що майбутня дивізія не матиме належних військовій частині такого типу 20 тисяч добровольців без допомоги українців, Вехтер вирішив звернутися за підтримкою до УЦК, з яким активно співпрацював Д.Паліїв [482, 48]¹⁹⁷.

Про намір організувати українську дивізію губернатор Вехтер повідомив голову Українського Центрального Комітету, професора Володимира Кубійовича. “Сталося це в рамках широкого плану творення німецьких дивізій зброї СС у всеєвропейському, а навіть позаєвропейському масштабі, проголосивши, що війна на сході – це “війна Європи проти большевизму”. Цей непростий, але можливий тактичний хід влади і українського політикуму підтримав й Д.Паліїв [483, 47]¹⁹⁸.

Зауважимо, що формування дивізії в 1943 р. не стало наслідком безпосередніх українських заходів, а радше ініціативою губернатора Галичини Отто Вехтера, “який разом зі своїм заступником д-ром Бауером намагався реалізувати на території Галичини деяке українсько-німецьке співжиття, очевидна річ, під німецьким проводом... Проте, до концепції Вехтера – співпраці з українцями – вороже ставився райхскомісар України Еріх Кох і стримано – генерал-губернатор Франк , тим більше, що дивізію організовано без його участі” [456, 243]¹⁹⁹.

Це підтверджують і політичні побратими Д.Палієва. “Повідомленням про творення дивізії ми поставлені були перед доконаним фактом, - стверджує Кость Паньківський, голова Українського Крайового Комітету у Львові. – Нас не питали, чи ми бажаємо, зате губернатор постійно підкреслював, що дивізія – це вислід наших давнішніх заходів... Перед нами стало найтяжче питання часу німецької окупації – якою має бути наша постава? Німецька постава поведінка в Україні, форма української формації у вигляді СС-дивізії “Галичина”, але також і положення на бойових фронтах, недавня капітуляція Сталінграду та невдачі в Африці – не творили атмосфери, корисної для таких задумів... Весь тягар великої відповідальності припав на долю провідника УЦК проф. д-ра В.Кубійовича, щойно в

дальшому і в незначній мірі на його співпрацівників. Керівні кола нашого суспільства не тільки в Галичині, але у Варшаві, Празі й Берліні, опитувані про опінію, прийняли факт творення української військової формації, без винятку, позитивно. Всі вони оцінювали факт заіснування української збройної сили в боротьбі проти Москви, як поважний і цінний політичний козир” [482, 145]²⁰⁰.

Отже, створити українську дивізію за німецьким проектом погодилися колишні діячі неіснуючих уже установ, а також і підпільні організації. З першими переговори вів статечний В.Кубійович, з другими – енергійний Д.Паліїв. Вони також запропонували Вехтеру склад допоміжного органу дивізії – Військової Управи (ВУ). Цей орган мав займатися задоволенням культурно-освітніх потреб укомплектованої з галицьких українців військової частини й опікою над їхніми родинами. Напередодні було заготовлено німецькомовні бланки актів затвердження призначених членів ВУ з проставленою задалегідь датою офіційного проголошення формування дивізії – 28 квітня 1943 р. [11а. Оп.13.- Спр.66.-Арк.336-337]²⁰¹.

УЦК дав свою згоду співпрацювати при формуванні дивізії і поставив свої вимоги, з яких перша вимагала, щоб “Українська дивізія була призначена тільки для боротьби з большевиками і була вжита тільки на східному фронті; щоб старшинський склад, назва й відзнаки дивізії були українські; щоб члени дивізії мали духовно-релігійну опіку; щоб в’язні тюрем і концтраційних таборів, зокрема старшини легіонів “Нахтігаль” і “Роланд” були амнестовані; щоб дивізія була складовою частиною вермахту; щоб родини вояків були належно матеріально забезпечені та щоб дивізія стала зав’язком української армії” [455, 42а]²⁰².

Однак, тільки частина цих умов врешті-решт була прийнята, бо умови диктували гітлерівці, а не УЦК. Коли виникло питання духовної опіки над стрілецтвом, то вияснилося, що жодна аналогічна чужинецька дивізія не має такої опіки. Тому Д.Паліїв, будучи давнім військовим і знаючи потреби українського вояка, заявив, що українська Дивізія має свої особливі прерогативи – як добровільне з’єднання і має моральне право видвигати свої потреби. У справі призначення духівника для Дивізії звернулись до Митрополита Андрея Шептицького, який поставився прихильно до духовної опіки на українськими віруючими. Митрополит призначив тоді каноніка о. д-ра Василя Лабу духівником Дивізії [439, 19]²⁰³.

Організатором національно-патріотичного вишколу та ідеологом Дивізії був Дмитро Паліїв. Він висловлював думку, поширену не тільки серед народів Східної Європи, що “німці війну вже програли і розвал Третього Райху є тільки питанням часу. Тоді одна проти одної стануть

дві потужні сили: західні держави у союзі з Америкою і російський імперіалізм, ціллю якого є опанувати цілий світ і розгромити капіталістичні держави. Така ситуація створювала б можливість, що заіснує розвал Росії і постане політична силова порожнеча, подібно, як це було в 1917-1918 роках. Умовою існування українського народу у такій ситуації є існування власної мілітарної сили. Тільки тоді можемо стати партнером, а не безіменним слугою. Таку думку заступали з малими виїмками визначні українські громадяни” [455, 44]²⁰⁴.

Напевно Д.Паліїв був теж переконаний (як і його політичний опонент та опонент формування української військової формації на боці гітлерівської Німеччини, Матвій Стахів), що гітлерівці таки програють війну. “Власне тому, що німці напевне програють війну, українці мусять мати свою добре вишколену і велику збройну силу, – роздумував Д.Паліїв. – В моменті остаточної поразки наступить те саме, що було при кінці Першої світової війни. На верхах панівної партії і генераліції буде державний переворот, Гітлера і його міністрів усунуть від влади, а новий демократичний уряд Німеччини зголосить капітуляцію перед Америкою і Британією. Західні великодержави капітуляцію приймуть і негайно виступлять проти московсько-більшовицької влади, використовуючи також наявні німецькі сили. Конфлікт Заходу із Союзом РСР є неминучий, Захід буде потребувати при кінці війни проти більшовиків підтримки народів на сході Європи. Саме тоді наші дивізії, чи дивізія, що ми тепер зорганізовуємо, стане осередком творення великої української збройної сили на боці Заходу, який внаслідок того визнає українську державну незалежність” [472, 245]²⁰⁵. З цього видно, що ідеологічно-політичний референт Галицької Дивізії Д.Паліїв творив її не з прихильності до гітлерівського режиму, а навпаки – з ворожого ставлення до нього і у впевненості, що цей тоталітарний режим мусить теж програти. Така була політична платформа цієї дивізії, що “потім цілком природнім шляхом органічного розвитку тієї концепції перемінилася в Першу Дивізію УНА” [472, 247]²⁰⁶.

Отже, після усіх узгоджень і переговорів із владними структурами дійшло до офіційного акту створення Дивізії. Цей акт проголосив 28 квітня 1943 р. генерал-губернатор Галичини д-р Отто Вехтер у Львові в урочистій формі з промовами української і німецької сторін [482, 347]²⁰⁷. Зокрема, Вехтер видав окремий заклик до українського громадянства вступати в ряди дивізії. Одночасно з’явився заклик провідника УЦК професора В.Кубійовича до українських громадян, що починався словами: “Українські громадяни! Надійшла довго очікувана хвилина, що український народ знову дістане змогу зі зброєю в руках виступити до боротьби проти найгіршого свого

ворога – большевизму. Вождь Великої Німецької Держави дав свою згоду на утворення окремої української добровольчої військової формації під назвою СС-Стрілецької Дивізії “Галичина”. Тим то мусимо використати цю історичну нагоду, мусимо якстій узяти в руки зброю, бо цього вимагає наша національна честь, наш національний інтерес” [482, 45]²⁰⁸. Далі йшло звернення до ветеранів визвольних змагань, в якому професор Кубійович підкреслив, що вони закінчили новим поневоленням, бо “ворожа пропаганда присипляла наш народ силою великих слів про вічний мир, про братерство народів” [482, 45]²⁰⁹.

У зв’язку з проголошенням Дивізії в залі Інституту народної творчості у Львові, в неділю, 2 травня, відбулися великі збори українських комбатантів. Зал був битком набитий колишніми вояками, прибраний українськими прапорами та емблемами нової військової формації, а на стінах написи: “Щоб славу і волю і честь, Рідний Краю, здобути Тобі”, “В рядах СС-Дивізії Галичина до перемоги над Москвою”. Перший виступив голова Військової Управи, колишній полковник УГА Альфред Бізанц, який закінчив свою промову патріотичним закликком: “Комбатанти Першої світової війни, борці визвольних змагань, вояки, молоде, вихована в душі батьків. У повному розумінні ваги хвилини, що їх ми переживаємо, всі разом станемо до бою” [483, 234]²¹⁰. З подібним радіозакликком до молоді звернувся 4 травня і генерал Віктор Курманович, колишній начальник штабу УГА. Він нагадав обставини, серед яких проходили визвольні змагання 1918-1920 рр., коли українці не мали жодних союзників. “Тепер ми дістаємо змогу боротися зі зброєю в руках з тим самим нашим смертельним ворогом, що тоді, і тому цю нагоду ми мусимо використати”. Наприкінці генерал Курманович звернувся до молоді, щоб та “не слухала ворожої пропаганди, виявила свою ідейність і вступила в ряди Галицької Стрілецької Дивізії” [472, 103]²¹¹.

У відповідь в липні 1943 р. відбулися перші добровільні побори та по всіх окружних містах відправи добровольців до дивізії. Особливо урочисто відбулося прощання дивізійників у Львові 18 липня 1943 р. На площі перед цитаделлю зібралися добровольці першого покликання. Українське духовенство на чолі з ректором Богословської Академії о. Йосифом Сліпим відправило архиєрейське Богослужіння, а патріотичну проповідь виголосив о. Василь Лаба, колишній капелан Української Галицької Армії. Після богослужіння відбулася відправа під міським театром, де виголошено декілька промов. Від УЦК виступив д-р Кость Панківський, голова Галицького Крайового Комітету і заступник В.Кубійовича. В його промові провідним мотивом було бажання українців воювати проти московського імперіалізму, щоб

в майбутньому стати членом європейської спільноти народів. На невідоме завтра благословив добровольців митрополит Андрей Шептицький. На залізничній станції добровольців проводжали чисельні маси населення квітами та поцілунками [439, 26]²¹².

Усі колишні старшини та підстаршини українських армій при зголошенні до дивізії проходили через очолювану Віктором Мальцем та Дмитром Паліївим верифікаційну комісію ВУ, що на підставі документів чи свідків перевіряла, які ранги ті мали раніше. Після попередньої перевірки 18 липня Дмитро Паліїв виїхав з іншими поборовцями зі Львова на два тижні до Брно у Чехії. Звіди їх переведено до вишкільного табору в Гайделягері [482, 129]²¹³.

Основний рекрутський вишкіл добровольців дивізії “Галичина” проводили німецькі інструктори за схемою, що існувала у німецьких дивізіях. Війська СС належали до системи армійського резерву, але зберігали певну незалежність. Вони мали власні склади постачання та зброї, вишкільні табори та військові школи. На час вишколу в листопаді 1943 р. – червні 1944 р. дивізію підпорядковано командувачеві резервних військ у Генеральній губернії. Українці проходили навчання на базі існуючої в Третьому райху системи двадцять одної військової округи для рекрутування й вишколу військових з’єднань. Подібно до інших вояків “Ваффен-СС”, увагу акцентовано на трьох основних пунктах: фізичній придатності, виробленні характеру та вивченні різних видів зброї. Теоретично основний вишкіл мав тривати у середньому 14 тижнів і поділявся на вивчення різної легкої та важкої зброї і бойові вправи. Найбільше значення надавали наступові, протитанковим діям, розбудові позицій, організації розвідки й диверсій, практичному освоєнню особливостей тактичних дій, захистові від хімічної атаки. Д.Паліїв хвилювався, що у Гайделягері не проведено повного курсу такого вишколу.

На практиці рекрутський вишкіл за “пруськими стандартами” тривав три з половиною місяці й зводився до муштри, військових вправ на полі, короткочасних денних і тривалих нічних переходів з одних місцевостей в інші, тренувальних стрільб і вміння поводитися з різними видами зброї. На відміну від решти армій світу, на німецькому військовому вишколі новобранці з Галичини були піддані багатодисциплінарному навчанню: майбутній артилерист гармаш вивчав, як використовувати радіо, а майбутній сапер – як стріляють важкі гармати і т.п. Крім того, Д.Паліїв слідкував, щоб раз на тиждень проводили “світоглядне виховання”, яке зводилося до висвітлення політичних подій. Щоправда, іноді ефект цих заходів був незначним – змістові таких “політінформацій” виразно суперечила брутальна політика нацистів, зокрема в Україні. Добровольці також змушені були

вивчали німецькі похідні пісні, які співали почергово з українськими. Основний рекрутський вишкіл дивізійників не тривав довго – у Гайделягері, наприклад, він завершився вже в середині листопада 1943 р. [483, 356]²¹⁴.

Прусська дисципліна та доволі обмежене харчування важко приходилося сприймати молодим рекрутам. Але слід сказати, що для всіх рекрутів, які не мали ще 21 року, командування давало т.зв. “цузаци”, тобто харчові додатки. Для морального піднесення, а зокрема харчового доповнення, сприяли щотижневі відвідини рекрутів батьками та знайомими, які вже в п’ятницю ввечері чи в суботу зранку приїжджали з клунками, повними домашніх харчів і напиків, з яких користав також і німецький персонал [439, 27]²¹⁵.

В листопаді 1943 р. почався повільний розподіл добровольців, поки що теоретичний, хто на які дальші вишколи має іти, до якого роду зброї та до яких підстаршинських шкіл. До кінця 1943 р. з табору Гайделягер виїхало 600 добровольців – кандидатів на старшин. Це було більше, ніж Дивізія потребувала. Рекрутський вишкіл був закінчений і почалася організація штабу дивізії, полків, батальйонів і сотень. Назва дивізії звучала: 14 стрілецька дивізія “Галичина” зброї СС, командиром якої призначено генерала Фріца Фрайтага, людину хворобливо честолубну у відношенні до його підлеглих, що часами набирало форм жорстокості. “Він часто з питомою йому засліпленістю намагався прищепити націонал-соціалістичні ідеї і тому не надавався на командира ненімецької дивізії”, - зауважували військовики [439, 37]²¹⁶.

Дивізія “Галичина” складалася з трьох піхотних полків (29, 30 і 31) й одного артилерійського полку, що означався числом дивізії – 14-ий артилерійський полк. В дивізії були також окремі курені з різних родів зброї, дивізіони зенітної артилерії, протитанкової артилерії, піхотної артилерії, піонерів та куренів фізільерів, постачання, а також дивізіон зв’язку, 2 технічні сотні, 2 санітарні сотні, ветеринарна сотня, кінний ескадрон, відділ польової жандармерії і музична чота. Деяко пізніше, коли полки вже були остаточно оформлені, а добровольці постійно прибували, було створено ще 14-й Запасний полк, в якому нові рекрути відбували свій військовий вишкіл. Персональний склад Штабу дивізії був майже повністю обсаджений німцями. Українці були тільки в деяких відділах і то на другорядних посадах. Після закінчення курсів командирів дивізіонів у Амстердамі, Д.Паліїв став керівником персонального відділу для українських старшин відділу II-а штабу “Галичина” [439, 38]²¹⁷.

Перебуваючи на такому поважному становищі, Д.Паліїв мав великий вплив на старшинські кадри. Використовуючи це, він

намагався на всі старшинські посади рекомендувати свідомих українців, на яких можна було б розраховувати у випадку розриву з німцями, а на таку можливість він завжди сподівався. І якраз тому в дивізійному старшинському корпусі знайшлося чи мало таких, які вирвалися із рук гестапо, чи прямо з тюрми. Наприклад, поручник Качмар попав у руки гестапо, яке посадило його до тюрми в Кракові, де він очікував кожного дня, коли його вивезуть до якогось концентраційного табору на повільну смерть. Тим часом він захворів і його перевезли до лікарні. Користуючись з легшого шпитального режиму і не маючи жодних ілюзій щодо німецької справедливості, Качмар зумів втекти. Але можливість втечі перед гестапо була мізерна. За допомогою своїх друзів він дістався до Дивізії, де Д.Паліїв його належно оформив і вислав разом з іншими колишніми старшинами на старшинській перевишкіл. Коли почалося формування дивізійних полків, Качмара призначено ад'ютантом командира 30-го полку піхоти. Пізніше він перейшов до артилерійського полку, і на обох постах виявився здібним старшиною. Коли під кінець травня 1944 р. на інспекцію до Дивізії приїхав райхсфюрер Г.Гімлер, він хотів з тієї нагоди піднести в рангах кількох старшин-українців. Д.Паліїву, як начальнику персонального відділу для старшин, доручили скласти список кандидатів на підвищення. Поручник Качмар був одним із кращих старшин, тому опинився у списку. Гімлер забажав зустрітися з кожним із намічених старшин. Качмар у розмові з Гімлером відверто сказав, що він був утік з тюрми. Для Палієва це була дуже неприємна справа. Це було наявним доказом того, що він рекомендує на підвищення навіть таких, які були в конфлікті з гестапо. Гімлер закінчив розмову, але підвищення не дав. Про цю справу довідалося гестапо й почало розшук за іншими. Згодом з'ясувалося, що чимало тих, кого розшукує гестапо, були в рядах дивізії. Воно звернулося до командування дивізії зі списком, щоб видати тих людей. Дмитро Паліїв почав вимагати від командування, включно із канцелярією Райхсфюрера, щоб звільнити від вини і кари всіх тих запідозрених осіб, які опинилися в рядах дивізії. Щоб бути впевненому, що їх не заарештують поза дивізією, він затримав відпустки усім запідозреним аж до вирішення справи в канцелярії Райхсфюрера. Відтак наполегливість Д.Паліїва перемогла. Через деякий час Гімлер проголосив таку амністію і з неї скористалися в першу чергу пор. Качмар, пор. Б.Підгайний, хор. Л.Ортинський та пор. М.Малецький – усі чотири були активними членами ОУН-Б. Не будь сотника Д.Паліїва на згаданому становищі з його рішучістю та принциповістю, хто знає, чим було б закінчилося все для багатьох старшин, підстаршин та стрільців [437, 41]²¹⁸.

Як вже згадувалося, Дмитро Паліїв був політичним дорадником командира Дивізії Фрайтага, перед яким наполегливо обстоював інтереси українців. Дуже скоро він проявив себе як ідеолог дивізії [437, 41]²¹⁹. Свої погляди він виклав у чисельних статтях, що з'явилися спершу в галицькій пресі, а згодом у виданнях дивізійної психологічної служби для українських вояків. Так, у статті “Продовження” у травні 1943 р. Паліїв ствердив, що дивізія “Галичина” стане першим кроком на шляху до відновлення державної незалежності українського народу, оскільки “під час війни тільки зорганізована збройна участь рішає, чи хтось є підметом подій та матиме право партиципувати в останньому акті” [437, 41]²²⁰.

“Німці, – зазначав Д.Паліїв у статті для дивізійників під заголовком “Наші обов’язки та завдання”, – дають нам змогу творити дивізію, помагають нам в цьому фаховими силами, матеріалом, досвідом. Наш обов’язок доказати, що ми справді заслуговуємо на те, щоб нам допомогли німці створити не одну, а десятки дивізій” [433, 107]²²¹. Вишкіл в дивізії, на думку Паліїва, давав українцям Галичини можливість навчитися “тієї найбільшої в житті штуки передумови всякого успіху: солідарності й послуху” [433, 108]²²². Щоправда, Д. Паліїв неоднозначно ставився до переходу добровольців дивізії на бік УПА, оскільки, зважившись на такий крок, вони втрачали нагоду перейняти військові знання та бойовий досвід від німецьких інструкторів та офіцерів. Дисертант із цим аргументом не погоджується. Звертаючись до вояків дивізії “Галичина” 30 травня 1944 р. з рефератом “Історичні досвіди”, Паліїв вказав, що не допустити поновлення радянської системи в Україні неможливо лише силами УПА. “Не тому, щоби УПА не хотіла. Ні, я вірю, що молоді хлопці і такі ж їхні команданти хотіли би спинити большевиків”, – наголосив Д. Паліїв [433, 107]²²³. У його подальшому виступі водночас спостерігалася тенденція до визнання потреби паралельного існування легального та нелегального секторів українського визвольного руху. Розмови про доцільність збереження лише одного з них Д.Паліїв вважав шкідливими для розгортання боротьби за незалежність України. “Інколи, – зазначав він, – ставиться у зв’язку з існуванням УПА та доволі численними дезерціями з 4 і 5 полків питання: А що буде, як дивізія пішла би на фронт там, де діє УПА? Чи дивізія перетягне УПА, чи УПА дивізію? Панове товариство! Що таке питання взагалі ще стоїть на порядку денному, це вже само по собі трагедія не лише для дивізії, але цілого народу” [1, Оп.1. – Спр. 5. – Арк. 42-43зв]²²⁴. Втім,

не зважаючи на критичну оцінку реального суто військового потенціалу українського національного руху Опору, Д.Паліїв та прихильники його поглядів у дивізії ніколи не займали ворожої позиції щодо ОУН-Б чи УПА. Це підтверджує останнє звернення Паліїва до вояків дивізії перед їхнім виїздом на фронт, у якому він визнав: “Коли ми стоятимемо на фронті, УПА буде хоронити наші боки й тили” [437, 50].²²⁵

А тепер коротко зупинимось на характеристиці воєнно-політичної ситуації наприкінці жовтня 1943 р. У цей час рекрутський вишкіл у таборі Гайделягер завершився і добровольців розділено на частини, щоб проводити дальші спеціальні курси по різних родах зброї. Створено також один вишкільний курінь зенітної зброї, який перейшов на т.зв. “II-ий рінг” табору Гайделягер. Друга сотня оберштурмфюрера Бавма збудувала перед своїми бараками велику клумбу із тризубом посередині. Коли робота була закінчена і її побачив командант сотні, він скочив на грядку і ногами зруйнував тризуб, перетворивши його в купу глини і каміння. Варварська поведінка гітлерівця обурила всіх українців 2-ї сотні і хорунжий Кушнірук, заступник команданта сотні, негайно повідомив про це сотника Паліїва у штабі Дивізії. Через деякий час на терені цієї сотні з’явився Д.Паліїв у товаристві начальника штабу Дивізії, майора Гайке. Вони зайшли до сотенної канцелярії. Ніхто не знає, що там говорилося, але оберштурмфюрер Бавм був змушений публічно виправдатись за свій вчинок. Свою поведінку він мотивував тим, що не знав, що тризуб – це український державний символ, а думав, що це якийсь комуністичний знак і тому його знищив. Розуміється, що ніхто йому не повірив, бо всі старшини вишкільного табору Гайделягер з тим знаком уже були добре ознайомлені. Так само, ніхто не вірив у щирість його виправдання. Втім, сотник Д.Паліїв зробив усе можливе, щоб цей гестапівець перепросив українців і навіть визнав свою вину [437, 42]²²⁶.

На закінчення вишколу Дивізії у Нойгаммері приїхав на інспекцію Райхсфюрер Г.Гімлер. З цієї нагоди відбулися показові навчання цілої Дивізії. Візит Гімлера закінчився прийомом у старшинському клубі, куди запрошено і старшин-українців, але тільки вищих командних становищ. Гімлер виступив із промовою, в якій виклав свої враження від інспекції. Він уже знав, що українці невдоволені існуючим станом у Дивізії і тому не міг не заторкнути цієї теми. Він виголосив доповідь, в якій заявив, що “пропаганда, яка твердить, що добровольців до дивізії “Галичина” німці пішлють на гарматне м’ясо є злобною пропагандою. У відповідь на те я можу

сказати, - говорив Гімлер, - перед роком ви зголосилися до дивізії і кожний дивізійник є свідком, що це був звичайний наклеп... Я знаю, що вам українцям не все тут подобається. Я знаю також про те, що коли я вам дав би наказ вирізати поляків, то ви мене з вдячності носили б на руках”. Після цієї промови виступив сотник Дмитро Паліїв, як речник українських старшин і Дивізії і в присутності всіх високих штабових старшин Дивізії заявив: “Нехай мені буде вільно ось тут, у вашій присутності, райхсфюрер, заявити, що ми українці не збираємось різати поляків і не тому ми добровільно зголосилися у ряди Дивізії “Галичина”. Але обсервуючи вашу німецьку політику на Сході Європи, ми ніяк не можемо не завважати як ви, німці, наставляєте нас проти поляків, а поляків проти нас. Мені доводиться із прикрістю ствердити, що ваша політика на Сході Європи не правильна і вона до добра не веде... Пробачте за неприємне ствердження, але воно так є”. Сотник Паліїв скінчив і в залі запанувала гробова тиша. В кожного старшини-українця кружляла в умі думка: “А що ж тепер буде з Палієвим?”. Але з ним нічого не сталося. Треба було мати неабияку не тільки військову, але й цивільну відвагу, щоб одному із найвищих німецьких посадовців, Гімлерові, сказати при свідках таку правду [437, 42-43]²²⁷.

Д.Паліїв розумів, що в першій половині червня 1944 р. дивізію готують на фронт на українські землі, до Галичини. Про те, щоб дивізію кинули на західний фронт не було навіть мови, бо це була одна з передумов творення дивізії. Боротьба мала бути тільки з більшовиками. А вже під кінець червня дивізія “Галичина” наполегливо готувалася до швидкого виїзду на фронт. У штабі дивізії розроблялася концепція ужити дивізію на більш сталій ділянці фронту і вибір упав на відтинок Коломиї. У зв’язку з тим штаб дивізії відвідали представники вермахту з Коломийської ділянки й відбулась окрема відправа 30-го полку. Щоб зорієнтуватися на місці, на Коломийську ділянку фронту виїхали з дивізії командир генерал Фріц Фрайтаг, начальник штабу майор Вольф-Дітер Гайке та сотник Паліїв [439, 53]²²⁸.

Д.Паліїв знав, що з українського боку тут було вже домовлено і розроблено плани з представниками УПА, щоб у разі відступу фронту далі на південний захід, дивізія мала повністю перейти до УПА в Карпатах. Для постійного зв’язку з дивізією, командування УПА доручило своїм двом куренням зайняти відтинок Коломиї. Інформація про те, що дивізія поїде на фронт десь в околиці Коломиї кружляла вже серед вояцтва, але офіційного підтвердження тієї інформації не було. Загалом у полку панувало духовно-патріотичне піднесення, але декого

чекало розчарування: в останній день перед виїздом на фронт прийшов наказ вислати деяких стрільців на підстаршинський вишкіл. Зрозуміло, що вони це робили нерадо, але наказ є наказ [439, 54]²²⁹.

Готуючись до виїзду на фронт Дивізія мала прекрасне найновіше озброєння: “панцерфавсти” (протитанкові п’ястуки), “офенрори” (відкриті рури), скоростріли, а також маскувальні уніформи, яких ще не мали німецькі частини на фронті. Д.Паліїв наполіг, щоб засоби пересування, вантажні та персональні автомобілі, вози і візки, гармати та інша зброя була позначена гербом Дивізії: жовтий лев на синьому тлі у формі щитика [439, 55]²³⁰.

Починаючи з 28 червня частини галицької дивізії впродовж кількох днів 96-ма ешелонами в “темпі 4” (тобто кожного дня по чотири потяги) були перевезені з Нойгаммеру на залізничну станцію Ожидів на Львівщині. На початку липня вони зайняли бойові позиції у другій оборонній лінії XIII-го армійського корпусу під Бродами на ділянці фронту довжиною понад 30 км і шириною майже 60 км. Вона мала форму трикутника, впоперек якого на так званій лінії Зігфріда розмістилися підрозділи дивізії. 4 липня їм наказано сконцентруватися у лісі на схід від Ожидова в околиці с. Баймаки, а 10 липня знову передислоковано у різні місцевості. Дивізійний штаб розмістився у лісі поблизу с. Підгірці (неподалік старовинного замку), а господарський курінь – у с. Красне, розташованому в тилу за 60 км від основних частин дивізії [482, 228]²³¹.

У зв’язку з прибуттям дивізії на фронт 4 липня перед її старшинами, підстаршинами та стрільцями з патетичною промовою, що мала піднести патріотичні настрої українських вояків, виступив дивізійний командир Ф.Фрайтаг. “Дивізія, – вказав він, – зайняла остаточно її бойову позицію і стала твердо на Вашій рідній землі. Ваше бажання, щоби ви зі зброєю в руках могли бути учасниками боротьби за визволення Вашої Батьківщини, здійснилося... Будьте кожної хвилини свідомі, що ви боретеся за свободу Вашої Батьківщини, і ця свідомість хай буде завжди провідною ниткою Ваших дій. Ніщо не може нас спиняти у нашому бою, ані звести нас з призначеного нам Провидінням шляху, який провадить у вільну Україну” [433; 482, 228]²³². Аналогічними помислами жив і Д.Паліїв.

Сподіваючись призупинити наступ радянських військ, німецьке командування зосередило під Бродами загалом 8 дивізій, одна половина яких перебула у складі XIII, інша VI-го армійських корпусів. У найнесприятливіших у стратегічному відношенні умовах опинився XIII-ий корпус, якому підпорядковано галицьку дивізію. Його лінія

оборони, зміцнена системою польових укріплень під назвою “позиція принца Ойгена”, на той час ще перебувала у стані розбудови. З важкої зброї корпус мав лише важку артилерію – на відміну від інших корпусів групи армій “Північна Україна”, які мали більшу кількість танків та літаків. Зважаючи на складну для німецького командування ситуацію під Бродами, Йосиф Сталін як головнокомандувач збройних сил СРСР ще 24 червня 1944 р. дав командувачеві радянського 1-го Українського фронту маршалу Іванові Конєву наказ підготувати Львівсько-Сандомирівську наступальну операцію і розгромити групу армій “Північна Україна”. Відтак Галицьку дивізію було перекинуто на ділянку XIII-го армійського корпусу, що мав форму видовженого саку з найглибшим і найважчим його дном саме під Бродами. На жаль, як свідчить Д.Паліїв, частина командирів передових частин вермахту виявилася налаштованими не на тривалу боротьбу, а на відступ до Німеччини, відчуваючи себе в Галичині лише “тимчасовими гістьми”. За таких умов дивізійні старшини-українці не були в стані зробити нічого більше, ніж посилити сумлінне ставлення до власних обов’язків й подвоїти увагу до своїх стрільців. Упродовж 7 і 8 липня дивізія зайняла бойові позиції на першій лінії оборони. На значній її довжині дивізійні сотні застали оголену ділянку фронту, покинуту перед тим німецькими військами. Між тим 8 липня XIII-ий армійський корпус, а разом з ним і галицьку дивізію, підпорядковано генерал-полковнику Ергардові Раусу – командувачеві 1-ої танкової армії. Частини дивізії, неочікувано й без підготовки, вимушені були вступити в бій з радянськими підрозділами. Старшинам-українцям та стрільцям дивізії довелося опанувати й утримати призначену для них бойову лінію. Від того часу розпочався безперервний бій проти переважаючих радянських частин, що розпочали потужний наступ на усій лінії фронту з метою будь-якою ціною знищити німецькі армії й галицьку дивізію українців [482, 229]²³³.

Після тритижневих приготувань радянські війська 13 липня розпочали наступ у західному напрямку - на Раву-Руську. Проте того дня передові батальйони радянських 38-ої та 60-ої армій генералів Кирила Москаленка і Петра Курочкіна не досягнули успіху в наступі, внаслідок чого їх просування для захоплення Львова призупинилося на 4 дні. Цьому сприяло й те, що частини 29-го полку дивізії “Галичина” сильним контрударом розбили згадані батальйони ще впродовж їхнього наступу на позиції. Хоча дивізія зайняла лише резервні позиції під лісом, її опір виявився відчутним. 30-ий полк залишив позиції й почав просуватися від Кадовбищ до Підгірців під Опаки до Кругова та Лукавця для атаки, що закінчилася пораненням полкового командира й

першими великими втратами вояцького складу [433; 482, 230]²³⁴.

Сильний удар радянських військ змусив командувача німецької групи армій “Північна Україна” 15 липня перемістити галицьку дивізію з другої оборонної лінії на розташовану за 10-12 км від неї першу лінію фронту. Тут її розтягнуто на 35 км, що суперечило загальноприйнятим нормам, фізичним та технічним можливостям військової частини такого типу (звичайна дивізія навіть в критичних умовах могла обороняти ділянку фронту довжиною не більше 12 км при завчасно побудованих для неї опорних пунктах, надійно забезпечених вогневою силою). Не зважаючи на застереження з боку командування дивізії, вона скеровувалася до бойових дій частинами й під керівництвом німецьких офіцерів. На доповнення до цього всього її нове розташування було таким, що вона у будь-який момент могла опинитися в оточенні радянських військ. Про це дивізійних старшин-українців вирішили попередити представники командування куреню УПА “Дружинники”, дислокованого неподалік Бродів. “Від них, – згадував пізніше вояк дивізії М.Хома, – ми дізналися про пересування ворожих сил і згромадження панцерних з’єднань, якраз навпроти нашого відтинку... На наш відтинок большевики кинули приблизно тисячу танків. Ці відомості штаб дістав від УПА, а військова розвідка їх підтвердила” [433; 439, 200]²³⁵.

Галицьку дивізію залучено до бойових дій зранку 15 липня на ділянці Котлова та Зборова поряд із 349-ою і 361-ою піхотними німецькими дивізіями, що становили собою оперативний резерв угруповання вермахту під Бродами. Після зайняття нових позицій підрозділами “Галичини”, що навіть не встигли як слід освоїтися з фронтовою дійсністю, довелося прийняти на себе вогонь радянських сил, котрі значно переважали німецькі, особливо на цій ділянці воєнних дій. Д.Паліїв хвилювався, бо на той час у результаті перегруповання власних військ командуванню 1-го Українського фронту в напрямках головних ударів вдалося досягнути абсолютної переваги над вермахтом у бойовому складі та засобах: в людях у 3-5 разів, в зброї та мінометах у 6-7 разів, в танках та штурмових гарматах у 3-4 рази [483, 231]²³⁶.

Як відомо, прориваючи смугу оборони під Бродами, радянські війська розгромили частину сил німецьких дивізій та співдіючих з ними підрозділів галицької дивізії. Тоді як 29 і 31-ий полки продовжували утримувати зайняті позиції, 30-ий полк після великих втрат став фронтовим резервом дивізії. Силкуючись не допустити до розгортання подій у несприятливому для себе напрямку, гітлерівське командування у відповідь на це при підтримці танків й рештків дивізії

вермахту й галицької дивізії вирішило перерізати “Котлівський коридор” й зірвати прорив радянської 3-ої гвардійської танкової армії. З метою не допустити радянські відділи у долину Сасова й на тили групи армій “Північна Україна”, 29 і 30-ий полки отримали наказ зупинити розширення цього коридору, закрити його і приєднати до 31-го полку. Тоді як бої німецьких з’єднань під Бродами мали переважно характер зустрічних, воєнні дії галицької дивізії проводилися контрнаступами й мали на меті стримати, або принаймі призупинити просування радянських військ на захід [437, 24]²³⁷.

Найстійкіше галицька дивізія утримувала свої позиції 16 та 17 липня, коли 31-ий полк та рештки 30-го пішли в наступ на Кругів, а 29-ий – на Голубицю, Пеняки, Пеняцьку й Верхобузьку Гути. Згадані підрозділи зазнали при цьому значних втрат, оскільки вояки-українці ще не мали достатнього досвіду участі у бойових діях на лінії фронту. Відчуваючи загрозу оточення бродівського угруповання вермахту, німецьке командування зосередило південніше “Колтівського коридору” великі сили піхоти й танків. З цією метою в ніч на 17 липня дивізію знову переведено на іншу ділянку фронту – цього разу на праве крило XIII-го армійського корпусу, де їй знову-ж-таки довелося нашвидкоруч зайнятися розбудовою бойового становища. Нові позиції виявилися укріпленими недостатньо й позбавленими забезпечення піхотою на флангах – тобто тими німецькими частинами, з якими межувала дивізія. Не зважаючи на це, вона впродовж доби відбила кілька атак радянських з’єднань, а її 30-му полку навіть вдалося захопити в полон групу їх бійців, частина з яких виявилася українцями [482, 332]²³⁸.

Оборонні успіхи дивізії виявилися короткочасними, чому сприяла невдала спроба вермахту ліквідувати прорив, утворений 3-ою гвардійською танковою армією й перехопити її комунікації. Втім, завдяки цілковитому пануванню в повітрі й підтримці танкових з’єднань радянським військам протягом 17-18 липня вдалося розбити V I-ий та XIII-ий армійські корпуси, що прикривали фланги дивізії, й вийти у її тил. Критичне становище дивізії довершили мало сприятливий для оборони рельєф під Бродами, нестача оперативних резервів й неможливість їхнього підвезення через відсутність потрібних танкових засобів. Хоча дивізійна артилерія при цьому й не могла маневрувати через брак механічної пересувної сили, все ж, у міру власних можливостей, вона цілком задовільно підтримувала свою піхоту аж до наступу радянських танків [437, 142]²³⁹.

Узгоджені дії авіаційних і танкових з'єднань та об'єднання наступальних сил із півдня та півночі в околицях Буська дозволили радянському командуванню вже 18 липня завершити оточення під Бродами німецьких військових частин та галицької дивізії. Д.Паліїв бачив, що це деморалізувало багатьох німецьких офіцерів дивізії. Навіть командир Фрайтаг готовий був відмовитися від командування нею, мотивуючи це втратою зв'язку з дивізійними частинами, й того самого дня фактично залишив напризволяще власне з'єднання. На плечі українських вояків ліг весь тягар оборони, основна ділянка якої тоді була на Схід від Золочева. 20 липня виявилось днем остаточного оточення XIII-го армійського корпусу й разом із ним також дивізії. У такій критичній ситуації вони розпочали поступовий відступ лише тоді, коли почала відчуватися нестача боєприпасів і в них вже не було сил для ведення наступу під атаками радянських авіаційних з'єднань і танкових колон [433; 482, 236]²⁴⁰.

В ніч з 20 на 21 липня разом із розпорошеними частинами вермахту в напрямі Золочева відступали також вцілілі вояки дивізії, яким вдалося вирватися з оточення. Більшість з них, виснажених майже двотижневими безперервними боями, а також легко поранені, збиралися у лісі Гавареччина. В цей час сотник Дмитро Паліїв організував групу в кількості 400 вояків-українців, серед них були також чотири старшини: поручник Левицький, хорунжий Тихоліс, поручник Качмар і поручник Кузьмінський. Їм вдалося вирватися з прориву ввечері 21 липня. Несподівано з'явився до старшин-українців німецький старшина із куреня постачання і заявив, що Штаб Дивізії скликає старшин на нараду. Це була остання нарада, в якій брав участь сотник Паліїв. На запит командира дивізії генерала Ф.Фрайтага, які були дальші плани дій старшин-українців, сотник Силенко відповів: єдиним виходом із цієї ситуації було б залишити всі машини і вози, бо для них і так немає можливостей прорватися через вороже кільце. Так чи інакше, вони пропадуть, а намагання зберегти їх спричинить ще більші людські жертви. Залишивши вози, можна буде посадити поранених стрільців, які ще можуть сидіти, на коней. Слабших та більш виснажених стрільців треба буде навантажити амуніцією, а із сильніших творити пробоеві групи і, не тримаючись доріг, пробиватися вночі коло Золочева. Цю думку підтримав також і майор Гайке. Але генерал Фрайтаг заявив, що "єдина можливість успішно пробитися через вороже оточення – це шляхом через Почали-Княже. Тому з усім, що ще залишилося, підемо далі. Ви ж знаєте, яке майно коштовне і як важко його поповнити" [439, 109]²⁴¹.

Д.Паліїв очевидно розумів, що життя українського вояка для генерала Фрайтага значило менше, ніж німецька машина. У відповідь на це сотник заявив, що з військового майна уже небагато залишилося, бо більше половини найвартіснішого, як артилерія, санітарні моторизовані колони, коні вже пропали разом з людьми. На українських вояків надзвичайно прикре враження справила звістка про те, що дивізійну польову лікарню залишено радянським частинам. Але генерал Фрайтаг відповів, що це є наказ і його не обговорюють [439, 110]²⁴². Зранку 22 липня, знову-ж-таки з величезними втратами й зусиллями, дивізійникам вдалося прорвати оточення між селами Княже і Почапи на вузькій ділянці 200 метрів, поступово розширеній майже до 800 м. Постійно атаковані меншими відділами радянських армій, рештки дивізії загальною чисельністю приблизно 3000 вояків, залишивши всю артилерію та обози, змогли пробитися на південний захід. Основна ж частина дивізійників, близько 7000 тисяч з 11000, транспортованих під Броди – загинули у битві й менша частина – потрапили у полон. У цій битві загинув, як свідчить багато очевидців, і сотник Дмитро Паліїв. Він загинув на полі бою як воїн зі зброєю в руках за краще завтра свого народу, якому він віддав усе своє життя [482, 236]²⁴³. У другій половині серпня почалась реорганізація розбитої української Дивізії, цього разу уже без участі сотника Паліїва. Його фізична відсутність, національно-патріотична постава відчували всі на кожному кроці. А там тоді було його дійсно потрібно, бо, як зауважив сотник Д.Феркуняк: “Сотник Паліїв був душею українства в штабі Дивізії. Він був самотнім, що мав вплив на командира Дивізії Фрайтага, якого завжди вмів переконати і змусити до переведення в життя своїх планів. Йому треба завдячувати, що близько 600 старшинських аспірантів нашої молоді скінчили старшинську школу і стали старшинами, а біля 2000 нашої молоді закінчили різні підстаршинські курси... Палієву треба завдячувати переламанням німецького спротиву і признання Дивізії українського прапора і відзнаки тризуба, що мало місце перед відходом у поле бою. Одним словом, – закінчує сотн. Феркуняк, – як довго Паліїв був у дивізії, так довго командир дивізії не мав відваги зневажати честь української нації, що мало місце по відсутності Палієва. Сотник Паліїв, як старшина-українець, високо тримав український прапор у Дивізії” [24, 19]²⁴⁴.

Як це не парадоксально, але сотник Паліїв здобув повагу навіть серед німецького командного складу: прямолінійність, відвертість та принциповість, де цього вимагали обставини, імпонували всім. Вислужництво чи потакування були для нього зовсім чужі. Він ні перед

ким не втаємничував дійсних завдань та цілей української Дивізії. А навпаки, інформував і командира Дивізії Фрайтага і Гімлера, що Дивізія може і буде боротися тільки за український народ та його інтереси: суверенність і соборність. Про це чи не найкраще свідчить лист генерала Фрайтага до дружини Д.Палієва, в якому також підтверджено погляди сот. Феркуняка про значення Палієва у штабі Дивізії. "...Якраз тому, – писав 4 грудня 1944 р. ген. Фрайтаг, – що знаю, як дуже багато надій покладав Ваш чоловік на Дивізію, як він, після попередньої політичної боротьби за свій український народ, вбачав у Дивізії одиноке правильне продовження цієї боротьби за свободу свого народу, його втрата для Дивізії ще взагалі незаступлена... Для мене особисто Ваш чоловік був надзвичайно цінним співробітником, якого втрату я відчуваю дуже болюче, зокрема, в часі реорганізації Дивізії. Ми працюємо далі в дусі його ідей і нова українська дивізія стоїть знову готова" [437, 44]²⁴⁵.

Незаперечним є той факт, що сотник Дмитро Палієв залишився людиною вірною своїм принципам; як політик і патріот, він віддав своє життя, за відродження незалежної і соборної Української держави. Його праворадикальні погляди і дії не завжди сприймало суспільство, але вони завжди активізували суспільні дії поневолених українців проти окупантів.

Розділ V.

ВІЙСЬКОВО-МЕМУАРНІ СТУДІЇ ТА ВИДАВНИЧО-РЕДАКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Підвалини національної військово-історичної науки слід, на нашу думку, виводити із Українських визвольних змагань 1914-1921 рр. Саме тоді український політикум сформував перші національні (не лише за національним призовом, але й за духом) військові формування, які у 1918-1920 рр. стали зав'язком армій ЗУНР і УНР. Власне це військово-політичне середовище дало Україні сотні старшин, а відтак десятки комбатантських організацій та пресових органів, довкола яких згуртовувалися любителі історії, нуртувала свіжа українська військово-історична думка. В когорті перших військових істориків України першої третини ХХ ст. услід за М.Омеляновичем-Павленком, В.Петрівим, О.Удовиченком, М.Капустянським, М.Какуріним, Л.Шанковським, Д.Микитюком можна сміливо назвати Дмитра Палієва, багатий і неупорядкований творчий доробок якого ще не став предметом спеціального розгляду.

На жаль, науково-мемуарні публікації Д.Палієва лише упорядковуються бібліографами (зокрема львів'янином М.Морозом і дочкою Х.Паліїв-Турченюк) і готуються до друку окремим виданням в Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Частина з них знаходиться в архіві й відділі наукових та інформативних видань цього інституту.

Загалом науково-мемуарну та публіцистичну спадщину Д.Палієва можна умовно згрупувати у наступні проблемно-тематичні блоки:

1. Історія легіону Українських січових стрільців (1914-1918).

2. Листопадова національно-демократична революція 1918 р.
3. Галицька армія, її участь в українсько-польській війні 1918-1919 рр.
4. Національно-визвольний рух у Польщі в міжвоєнний період (1921-1939).
5. Українська проблема у роки Другої світової війни.

Відчувається, що великий світоглядний вплив на студента Д.Палієва мав професор Львівського університету і голова Наукового товариства ім. Шевченка Михайло Грушевський, ранні праці якого, особливо присвячені княжій добі та козаччині, були популярні в молодіжному та літературно-мистецькому середовищах Галичини. Згодом, у міжвоєнний період, йому все більше імпонують дослідження представників консервативної школи Степана Томашівського (у 1914-1918 рр. – член Бойової управи легіону УСС, після поразки ЗУНР – в еміграції у Німеччині, професор східноєвропейської історії Краківського університету) і Василя Кучабського (старшина Галицько-буковинського куреня січових стрільців 1914 р., співзасновник УВО 1920 р.) [528, 161]²⁴⁶. Думки науковців і бойових побратимів, насамперед про особливу роль армії в державному будівництві, необхідність примноження національних військових традицій увійшли в кров і плоть старшини УГА й вплинули на всі його подальші військово-наукові потуги. Свої головні військово-політичні висновки він будує на основі дослідження Визвольних змагань 1914-1921 рр. Історичні події, що відбувалися в Україні в зазначений період,

²⁴⁶ Потульницький В. Нариси з української політології (1918-1991). – Київ, 1994. – С. 161-169).

простежуються вченим у низці публікацій [47; 52; 60; 63; 68; 231; 289; 347]²⁴⁷.

Зокрема, у нарисі “Двадцять п’ять літ”, що був надрукований у “Календарі Батьківщина на 1939 рік”, він аналізує геополітичне становище у Європі напередодні світової війни й робить спробу дати соціополітичний аналіз громадської думки краю щодо можливої війни та її перебігу: “ Від 1912 р. часописи писали, а люди говорили, що буде війна. Ветерани з-під Кеніггрецу входили в моду. Між молоддю й дітворою мали вони більше слухачів, як до того часу, вухо жадібно ловило барвисті описи битви, в якій оті старенькі дідусі брали участь. І в молоденьких головах поставав готовий образ: проти себе женуть в гальопі полки уланів і драгунів та козаків. Схрещуються шаблями у смертельному змагу. Від ранку до пізньої ночі йде бій...” [380, 86]²⁴⁸. Там же стверджується, що галицьке суспільство надіялося, що війна можливо змінить обриси європейських кордонів, а українці зі зброєю в руках відродять національну державу: “Назустріч поштареві виходимо далеко перед село, щоб тільки газету захопити, новин довідатися. Кожний день приносить виповідження війни, цілий світ береться за чуби. У груди вступає нова, некрystalізована ще надія. З “Діла” довідуємося, що у Львові створилася Головна Українська Рада, Українська Боева управа взиває українську молодь вступати до Українських Січових Стрільців до боротьби за Україну” [380, 86]²⁴⁹.

²⁴⁷ Паліїв Д. Наше військо: Українська Галицька Армія // Ілюстрований народний календар Товариства «Просвіта» на 1922 р. Річний 44. – Львів, 1921. – С.145-149; Паліїв Д. За університет // Заграва. – 1923. – Ч. 5. – 1 червня. – С.69-72; Паліїв Д. Битись чи миритись? // Новий час. – 1926. – Ч. 30 (239). – 2 травня. – С. 13; Паліїв Д. Мова правди і брехні // Новий час. – 1926. – Ч. 49 (258). – 18 липня. – С. 2-3; Паліїв Д. Проти провокації // Новий час. – 1926. – Ч. 4 (213). – 24 січня. – С. 2.

²⁴⁸ Паліїв Д. Двадцять п’ять літ: (Спомини) // Календар “Батьківщина” на 1939 рік. – Львів, 1938. – С.86.

²⁴⁹ Там само.

Далі описано процес набору патріотично налаштованих добровольців із Калуша і Станиславова, до легіону УСС, прийняття стрілецької присяги на вірність Україні на залізничному двірці в Стрию. Описує він і реакцію добровольців на дозвіл цісаря прийняти до легіону УСС лише 2 тисячі стрільців. “І оце перший раз у житті перед нами молодими станула на весь ріст незрозуміла правда: навіть право віддавати своє життя – треба виборювати...” – писав Д.Паліїв [380, 86]²⁵⁰. Далі він розповідає, що добровольці поїхали на Закарпаття і зупинилися у селах Горонда і Страбичів під Мукачівським замком. Тут розпочалася військова підготовка, та вже не було часу на неї. Російська армія дійшла до підніжжя Карпат. У гонведських мундирах (сині з нашитими жовтими прикрасами) вийшла сотня Василя Дідушка, а з нею і Дмитро Паліїв, у перший бій. Виявилося, що половина з молодих солдатів ще в житті не стріляла: “Команданти чет ходили серед куль і вчили стрільців, як відмикати замок у манліхері, купленім за рум у мадярських ополченців. Перша лекція стріляння відбувалась, на жаль, у розстрільній. А мізок сверлувала думка: чому не вчили тої штуки скоріше. Чому?” [380, 86]²⁵¹.

Восени 1917 р. російська армія, на думку Д.Палієва, вже не була здатна вести повноцінну боротьбу, бо чимало полків на Південно-Західному фронті українізувалося. Аналізується бойовий шлях легіону УСС в Карпатах і на Поділлі, а також реакцію стрілецтва на Російську, а згодом Українську національну революції. Ці події описано у нарисі “У.С.С. на розстайній дорозі. Спомин зперед 20 літ”: “За Збручем – кипучий котел. Кожного дня нові вістки, як не з газет, то від російських

²⁵⁰ Паліїв Д. Двадцять п'ять літ: (Спомини) // Календар “Батьківщина” на 1939 рік. – Львів, 1938. – С. 84.

²⁵¹ Там само.

вояків на фронті. Вістки чимраз відрадніші. Отце з хаосу всеросійської революції поволи виколуються зариси, - о Боже! – Української Держави! У Києві вже своя влада, своє військо! Мрія, яку леліяли стрільці в 1914 р. ще так несміло – здійснюється. А разом з тим простіші стають хребти, зухваліше дивляться очі, ясніші стають стрілецькі обличчя” [337, 61]²⁵².

У листопаді 1916 р. цар проголосив незалежність Польщі. На початку 1917 р. стало очевидним, що Галичина можливо буде належати до польської держави. Серед українського населення запанувало обурення. “Серед стрілецтва кипіло. І в наших умах зарисовувався вже зовсім виразно другий фронт. Не на Схід проти своїх, але на Захід”, - згадує Д.Паліїв [337, 61]²⁵³. Далі він розповідає про долю полку УСС. Власне тієї осені у землянках Гуштинського лісу на Поділлі, де стрільці стояли в запасі, велися безперервні розмови про подальшу долю УСС і як стрілецтву “честь врятувати” прислужитися для України. У зв’язку з цим 5 грудня сотник Дмитро Вітовський запросив старшин і підхорунжих на таємну нараду, на якій обговорювалася ситуація і плани на майбутнє. Про цю нараду Д.Паліїв згадує: “Я обстоював думку, що У.С.С. не повинні довше залишатись при Австрії. Треба з Австрією зірватися, перейти фронт і віддатись до послуг Української Центральної Ради. Там допоможемо закріпитись Українській Державі, а тоді вже інакшою мовою поговоримо з Австрією. Радив я під різними формами стягнути якнайбільше стрільців з Вишколу й Кадри, що стояли в запіллі і тоді назавжди розпрощатися з Австрією. Такий перехід з технічного боку не представляв надто великих труднощів”

²⁵² Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі; Спомини з-перед 20 літ // Календар “Батьківщина” на 1937 рік. – Львів, 1936. – С. 61.

²⁵³ Там само.

[337, 61]²⁵⁴. Його підтримала більшість учасників наради, що вирішила залишитися на боці Австрії та чекати подальшого розвитку воєнно-політичних подій.

Змістовним за конкретно-історичним матеріалом та оригінальним висновком є історико-мемуарний нарис “Листопадова революція”, що вийшов 1929 р. окремим виданням у львівському видавництві “Червона Калина” [118]²⁵⁵. У ньому показано діяльність Центрального військового комітету щодо підготовки першолистопадового збройного повстання у Львові та регіоні; наприкінці листопада ЦВК став зав’язком створення Начальної Команди Галицької Армії (вона, на думку автора, буде створена запізно).

У публіцистичному нарисі “Перший Листопад” в “Ілюстрованому Українському Національному Календарі на 1928 рік”, що вийшов під редакцією М.Струтинського у Перемишлі 1927 р., цю тему порушено знову. Зауважимо, що нове видання вийшло під егідою тижневика “Український голос”. В обох публікаціях недавній військовик докладно характеризує політичну й мілітарну ситуацію напередодні розпаду Австро-Угорської монархії: “Жовтень 1918 року. Ніхто не знав, що принесуть наступні дні і тижні. Але кожний здавав собі справу, що щось мусить прийти на зміну тому, що є... Війна тягнулася вже 5-ий рік. І мабуть не було нікого, кому її не було вже досить. І стало ясным, що вона зближалася до кінця... На основі цісарського маніфесту мали повстати чотири національні держави: німецько-австрійська, чеська, південнослов’янська та українська. А

²⁵⁴ Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі; Спомини з-перед 20 літ // Календар “Батьківщина” на 1937 рік. – Львів, 1936. – С. 61.

²⁵⁵ Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – Львів, 1929.

тому, що справа Галичини була досі не в'ясна, то й справа української національної держави стояла під знаком запиту” [118,25]²⁵⁶.

Д.Паліїв описав і особисту участь у підготовці Листопадового Зриву. Він приїхав до Львова 12 жовтня і одразу ж поринув в організаційну роботу. Брав також участь у створенні Української Національної Ради і виробленні її майбутньої політичної платформи: “18 жовтня 1918 року в малій залі Народного Дому у Львові зібралася УНРада... На цій нараді зустрілися тоді два напрямки. Один співпраці з Австрією і творення української держави в рамках австрійської федерації. Другий – приєднання західноукраїнських земель до української держави. Другий напрям і погляд обстоювали тільки представники Соціал-Демократів і студентства. За першим була величезна більшість і він переміг” [118, 32]²⁵⁷. Він не був проти соборності держави, але розумів, що з наддніпрянськими соціалістами цього досягти буде важко. “Люди не здавали собі справи, як горіла земля під ногами, - продовжує Паліїв. – Галицька делегація заповіла на 1 листопада з'їзд мужів довір'я з цілого краю у Львові, а на 6 листопада доручено відбутися по всіх повітах організаційні збори” [118, 33]²⁵⁸. Він вважав Листопадовий чин великим, але тимчасовим політичним успіхом галицьких українців.

Дмитро Паліїв вичленив такі складові листопадової невдачі (21-22 листопада) українців у Львові:

1. Революція відбулася запізно. У другій половині жовтня з польського королівства перекинено до Львова тисячі польських легіонерів і членів різних явних і підпільних військових організацій, які

²⁵⁶ Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – Львів, 1929.- С.25.

²⁵⁷ Тсм само. – С.32.

²⁵⁸ Тсм само. – С.33.

створили кадри для польського повстанського війська, що почало битву за місто. Водночас й політичний провід галицьких українців зволікав зі зривом, бо надіявся, що австрійський уряд у Відні добровільно передасть владу українцям згідно з маніфестом цісаря Карла від 16 жовтня 1918 р. 20 жовтня на площі св. Юра у Львові представники Національної Ради оголосили своє рішення творити Українську державу. Однак чимало українських політиків бачили її майбутнє в складі австрійської федерації. У зв'язку з цим Паліїв робить невтішний висновок: “Офіційна політика нації спочивала безапеляційно в руках людей австрійської орієнтації” [118, 40]²⁵⁹. Цих галицьких послів “австрійської орієнтації” Д.Паліїв піддає дуже гострій критиці в обох листопадових споминах. Зокрема, у перемиському нарисі він резюмує: “Революція не прийшла несподівано. Хто дивився на світ отвертими очима, той бачив, і то давно перед Першим листопадом, що несподіванки дуже правдоподібні. Але зір тих, що відповідали за долю народу, не сягав так далеко. Тай скажіть самі: що могли бачити наші політики, пересиджуючи у Відні, а часами у Львові? Мені здається, що ані один тодішній відповідальний наш політик не був на Великій Україні. А там творилася держава, своя рідна! Думаєте, що технічні перешкоди не дозволяли цьому? Боже борони! А просто Київ для них був чужий, Відень близький: Київ був “їх”, Відень – “наш”. Щойно тепер ми відчуваємо ту велетенську прірву, яка була між двома частинами одного народу. А скоординувати політику обох частин не було кому ні з цієї, ні з тої сторони...”[118, 42]²⁶⁰.

2. Другу причину поразки Дмитро Паліїв вбачав у тому, що через свої великі втрати у минулому, Легіон УСС був уже ослаблений, щоб

²⁵⁹ Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – Львів, 1929. – С.40.

²⁶⁰ Там само. – С.42.

створити з себе військовий центр української революції в Австрії. “Можна сміливо твердити, – зазначає Д.Паліїв, – що, якщо б не тяжкі й криваві бої на Лисоні, під Бережанами й Потуторами, роля У.С.С. у листопадовій революції була б зовсім інакша. На горі Лисоні й під Потуторами У.С.С. втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли... Листопадовий переворот відбувся без Стрілецтва, як організації”[118, 44]²⁶¹. І справді, ешелон УСС прибув із Чернівців до Львова аж 3-4 листопада, коли польські бойовики відбили в українців основні стратегічні об’єкти – залізничний вокзал, пошту, летовище. Беручи до уваги катастрофічне запізнення Легіону до Львова, Дмитро Паліїв вважав, що його можна було уникнути, якщо б стрілецтво самочинно - без наказу, або й проти наказу (отже революційним шляхом) прибув вчасно до Львова.

Д.Паліїв доходить висновку: ЗУНР, до складу якої фактично входила лише Східна Галичина, була короткочасним державним об’єднанням, оскільки місцевий політичний провід, який складався головню з інтелігенції, проявив невпевненість і фактично нездатність до соборного державотворення в екстремальних умовах війни. Водночас військовий звертає увагу на енергію народу, що прагнув соборності: “О годині 7-ій вранці Першого Листопада закінчено перший етап-акт збройного перевороту. Зачинався другий – закріплення добутого й будова держави. До виконання першого треба було відваги, рішучості й воєнної практики. Друге завдання вимагало знання державної практики, рішучості й відваги. До виконання першого взялися молоді військові люди, бо знали, що тільки вони це можуть зробити. Нікого іншого не було. Виконання другого завдання, цебто будови держави

²⁶¹ Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – С.44

передав Військовий Комітет – відповідальним політикам. Бо здавалося, що вони самотні до цього покликані і підготовані. І почала Українська Національна Рада будувати державу. Чи добре сталося, не мені судити. На всякий випадок – наш політичний провід, як виходило з його діяння і праці – був до тої будови ще менше приготований, ніж військовий до воєнних дій: Сумна правда, що коштує нації так страшно багато жертв” [118, 44]²⁶².

Дмитро Паліїв робить також невтішний висновок, що Листопадова національно-демократична революція не мала харизматичного провідника, який повів би за собою народ до завершення того, що почато так блискуче Першого листопада. Президент Євген Петрушевич і частина Національної Ради у переломні листопадові дні була фактично поза революцією, у Відні; не пішов із відступаючим урядом ЗУНР наприкінці листопада й прем’єр Кость Левицький; щокілька днів мінялися у листопадові дні й командуючі молодих збройних сил. У зв’язку з цим він зазначав: “Перегляньте історію. Кожна історична подія, де вона не відбувалась би, персоніфікована правда? Все виступають історичні постаті, що кермують історичними подіями, творять їх і уособлюють... А як була в нас, на галицькій Україні? Якою була наша листопадова революція? Де індивідуальності, що її уособлюють і з якими вона зв’язалася? Якщо не в перемогах, то хоч у невдачах? Де вони? Бо без них історія – це сонце, що не світить... Я згадаю лише два факти: за 21 день боїв у Львові було аж трьох командантів армії. Що це означає? Що за мужем, що став би на чолі революції, щойно шукали... Наведені факти стверджують одну трагічну дійсність: не було на Західній Україні мужа, не було

²⁶² Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – С.44.

уосіблення революції...” [118, 44]²⁶³. Напевно, важко погодитися із такою категоричністю Д.Палієва, але досвідчені тогочасні галицькі політики-посли і справді були не завжди здатні на кардинальні політичні кроки.

Як уже зазначалося, Д.Паліїв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступив за її злуку з УНР. Тому, зрозуміло, що його обрали членом делегації Державного секретаріату, що у грудні 1918 р. їздила у Фастів на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорію УНР, щоб виділила на команданта Галицької Армії досвідченого генерала і начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником генштабу Євгеном Мишковським, які обійняли ключові посади в Галицькій Армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину він напише “Жмут споминів. За генералами” у “Календарі Червоної Калини на 1935 рік” : “Військові генії впливають з маси революції. А що в нас пішли справи не по шляху революції. Але шаблону, то й не диво, що з низів не вирости й не було видно кандидатів на генералів. Тож ухвала Ради Державних Секретарів, щоби спровадити генералів з Великої України, запала одногосно, а переведення тієї справи доручено Секретаріатові Військових Справ. З тою місією вислав полк. Вітовський мене” [286, 40]²⁶⁴.

Отож, можна сміливо ствердити, що Д.Паліїв був одним із творців і реформаторів молодих Збройних сил ЗУНР.

Торкаючись питання про державотворчі можливості Галицької армії, він доходить висновку, що її тимчасові військові перемоги (Вовчухівська операція, Чортківський наступ) пояснювалися

²⁶³ Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів. – С.44.

ініціативою кількох вищих старшин та енергією стрілецтва за відсутності теоретичних здібностей і практичного досвіду Начальної команди [286, 44]²⁶⁵.

Аналізує Д.Паліїв не лише героїчний (осінь 1918 – літо 1919 рр.), але й трагічний етап бойового шляху Галицької армії, коли під тиском переважаючих сил армії польського генерала Ю.Галлера (фактично сил Антанти) відступила за Збруч, а невдовзі, охоплена епідемією тифу, заключила договір із Збройними силами “білої” Росії. У статті “На чисту воду”, що опублікована у львівському “Літописі Червоної Калини” за 1930 р. чет. Паліїв, як колишній ад’ютант Начального Вождя Українського Галицької Армії ген. Мирона Тарнавського, намагається проаналізувати суперечливі заходи старшин, щоб вивести УГА “на чисту воду” [209, 17]²⁶⁶. Цей “вихід” потрібний був УГА після договору з Добрармією ген. Денікіна, який укладено 17 листопада 1919 р. в Одесі. Автор називає цей договір “дивоглядним”, бо ж уклала його Начальна команда армії, що боролася за самостійність України зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала: “Політично був це промах, якого не можна допускатися навіть у найкритичніших хвилях. З військового становища був це крок наскрізь фальшивий, а поповнено його наслідком злого поставлення розвідчої служби при Начальній Команді У.Г.А. Це й спричинило, що ми дивилися на Денікіна як на грізну мілітарну силу в той час, як Денікінська армія вже відступала на цілому большевицькому фронті,

²⁶⁴ Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40.

²⁶⁵ Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40.

²⁶⁶ Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С.17.

представляючи собою здеморалізовану отару” [209, 17]²⁶⁷. За договір з Добрармією ген. Денікіна Д.Паліїв усю відповідальність скидає на плечі Диктатора ЗО УНР д-ра Євгена Петрушевича; звинувачує його за те, що він “виїхав за кордон, не оставляючи при Армії свого заступника, ані, як виявилось згодом, не даючи Командуванню Армії ніяких директив. Таким чином У.Г.А., після переходу до Денікіна опинилася без політичного проводу” [209, 17]²⁶⁸. У такій непевній ситуації вищі старшини армії виступили з ініціатив створити новий провід: “З кінцем листопада нас кількох вирішило, що треба конечно покликати до життя політичну раду, яка й стала б політичним проводом УГА. Я згодився приготувати реферат і виголосив його перед кількома старшинами... Тези реферату були ось такі: “Ми опинилися без політичного проводу. Диктатор виїхав, не ставлячи ні директив, ні свого заступника. Начальна Команда опинилася в руках Ціріца, чужого для українських справ. Він цілковито підчинявся команді Добровольчої армії. Мусимо змагати до створення заступництва неприсутнього політичного проводу і його зробити відповідальним за долю УГА” [209, 17]²⁶⁹.

Із нарису “На чисту воду” довідуємося, що Д.Паліїв, як член Колегії, брав участь в нараді в Літині під головуванням прем’єра Ісаака Маазепи, яка затвердила угоду між командуваннями обох українських армій й вирішила теж перебирати під владу УНР містечка, що були зайняті Галицькою Армією. “В нараді я майже не брав участі і почувався зовсім хворим. – згадує Д.Паліїв. – Шепель положив мене в окремії кімнаті на канапі – і звідтіля слухав, як Палащук (Конар) кидав

²⁶⁷ Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С.17.

²⁶⁸ Там само.

²⁶⁹ Там само.

громи на УГА, не оставляючи на нікому сухої нитки” [209, 12]²⁷⁰. У цей час Дмитро Паліїв захворів на плямистий тиф і залишився в Шпикові: “Моя роль в цьому періоді таким чином закінчилася. А тим часом в Начальній Команді багацько змінилося. Ген. Микитка ще находився в стані реконвалесценції, а Начальним Командантом став фактично полк. Ціріц. Не було нікого, хто переконав би ген. Тарнавського, що в найбільшій інтересі Армії він повинен був команди не випускати з рук. З хвилиною обняття команди ген. Микиткою і Ціріцом впав цілий план спокуси з Армією ген. Павленка. Вони оба були прихильниками вдержання союзу з Денікіним до самого кінця. Спроба виплисти на чисту воду закінчилася безуспішно” [209, 12]²⁷¹.

Після поразки визвольних змагань Д.Паліїв поміняв фактично наган на перо. Тож воїн-старшина став одночасно політиком і журналістом. Ці грані його особистості й далі часто перепліталися і важко їх розмежувати. Як відомо, військово-політична журналістика – це вибагливе поле діяльності: не можна бути добрим публіцистом, не будучи обізнаним у деталях політичної гри суспільства, зокрема суспільства підневільної нації, яка шукає щораз нові ходи, щоб прямувати до своєї найвищої мети – осягнення свободи своїй нації. Політична публіцистика, якою так завзято займався Дмитро Паліїв, була широким полем діяльності. Втім, тоді чесний професійний журналіст жив із цієї професії, однак жив дуже-дуже бідно і скупо, бо українська преса на рідних землях під Польщею між двома світовими війнами стояла, як засіб заробітку, на одному з найнижчих ступенів. Але публіцистика не була для Дмитра Палієва тільки заробітковою професією: його темперамент, вся його національно-патріотична

²⁷⁰ Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С.12.

постава, його безпосередність, нетерпеливість та імпульсивність диктували йому ділитися з земляками всім тим, що в ньому кипіло. Це не значить, що він був надокучливий та балакучий. Для цього він був надто інтелігентним та автокритичним, стверджував багатолітній редактор “Діла” Іван Кедрин-Рудницький [446, 20]²⁷². Але він не міг і не вмів “змовчати”, коли його щось “мулило”. І тому газета потрібна була йому не тільки як джерело мізерного заробітку, але як доповнення його “я”.

Журналістської практики Дмитро Паліїв набув у громадсько-політичному часописі “Заграва”, що був друкованим органом Української Партії Національної Роботи (члени, втаємничені у суть організації, називали її “Українська Партія Національної Революції”). Цей орган проіснував як місячник трохи більше року. Відкрив його 1 квітня 1923 р. передовицею “Наші цілі” Д.Паліїв. До кожного числа “Заграви” він давав ідеологічні й тематично актуальні статті, де порушував світоглядіві, фінансово-економічні питання, справу фізичного виховання молоді, проблеми українського університету, порушував також питання журналістської етики при полеміці, обговорював актуальні суспільно-політичні події, наприклад, страйк в товаристві “Дністер”. Деяких статей не підписує, деякі підписані псевдонімом “Д.Веснянський”. 20 квітня 1924 р. відбулася реорганізація УПНР. Очолили її: Остап Луцький, Дмитро Паліїв і Самійло Підгірський. В той час “загравісти” різняться в дечому своєю інтерпретацією націоналізму з групою демократичної течії. У жовтні 1923 р. починає виходити часопис “Новий Час” у Львові на фонди

²⁷¹ Там само.

²⁷² Кедрин-Рудницький Іван. У межах зацікавлення // Літопис Червоної Калини. – 1933. – С. 20.

Української військової організації. Редактором його став Д.Паліїв [538, 412]²⁷³.

Як уже згадувалося, у 1928 р. Д.Паліїв став послом до польського Сейму від виборчої округи Коломиї. Посольською діяльністю він був зайнятий впродовж двох років. На жаль, цей вид його діяльності ще недостатньо досліджений істориками і політологами. Не упорядковано та не перекладено українською мовою його політичні виступи [13]²⁷⁴. У них Дмитро Паліїв постійно відзначав великі державотворчі потенції українців, які на рубежі I-II тисячоліть створили могутню державу Київську Русь, традиції якої перейняла Галицько-Волинська держава. Тому він гнівно осуджував шовіністичні штампи щодо українців та українських земель на зразок “Малопольща”, “креси” і т.д. Він обґрунтовував давні історичні етноніми “Русь”, “Україна”, “українці”. Вважав за потрібне розвивати національне шкільництво, національно-культурні установи – “Просвіту”, “Рідну школу”. При цьому не забувати про економічну самодостатність краян і розвивати українські кооперації в особі “Маслосоюзу” та “Сільського господаря”. Постійно переймався соціальними проблемами: вважав, що влада повинна взяти на себе весь комплекс проблем, пов’язаних з опікою над інвалідами. Виступав проти жорстоких методів діяльності польської поліції, проти антиукраїнських дій польських осадників, переселених на українські землі з політичними цілями. Гостро протестував проти руйнування українських православних церков на Холмщині та Волині. Посол Паліїв počував себе дійсним представником не лише своєї округи

²⁷³ Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період. – С. 412.

²⁷⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Посольські виступи Д. Палієва.

Коломийщини, але й всієї Галичини, за волю якої у 1914-1920 рр. боровся зі зброєю в руках. Він свідомо обороняв у своїх виступах назву Західна Україна для Галичини, ніколи не вживав польського терміну “Східні окраїни”: “Потверджую і маю честь потвердити в імені українського Клубу, що цього і тільки цього терміну ми вживаємо, і цей термін не означає Наддніпрянську Україну, яка тепер належить до Союзу Соціалістичних Республік, а саме Західну Україну, це значить ті українські землі, які Польща прилучила до себе, незважаючи на їхню волю і волю всього українського народу. І ми ніколи не дамо вирвати цього означення, і та цілість завжди становитиме для нас Західну Україну, яка має стремління сполучатися зі Східною Україною, щоб обстоювати з нею одну цілість” [13]²⁷⁵. Треба сказати, що посол Д.Паліїв не раз використовував недоторканість для влаштування посольських віч у різних місцевостях Покуття. Не раз підбурював проти держави й польського уряду, закликав до від’єднання українських земель від Польщі й творення власної держави.

Наступний блок його праць присвячений формуванню праворадикального табору національно-визвольного руху, зокрема політичним передумовам створення та ідеологічним засадам діяльності Фронту національної єдності. Як відомо, у вересні 1933 р. Дмитро Паліїв та Володимир Кохан ініціювали нову політичну партію Фронт Національної Єдності. Для поширення серед населення Галичини й Волині суспільно-політичних ідеалів нової організації заснували видавничу кооперативу “Батьківщина”. 1-го листопада 1933 р., саме в 15-ту річницю Листопадового Зриву, вийшло перше число журналу

²⁷⁵ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Посольські виступи Д. Палієва. – 15 червня 1928 р.

“Перемога”, що і вважається датою заснування ФНС [538, 417]²⁷⁶ В редакційній передовій було сказано: “Куємо новий світогляд! Доля нації залежить від нас самих!” [282, 1]²⁷⁷. Д.Паліїв прагнув, щоб новий журнал насамперед читала нечисленна українська інтелігенція – учителі, священники, кооператори. Спочатку це був двотижневик, потім місячник і вкінці – кварталник. Виходив журнал від 1933 р. до 1936 р. включно.

Як уже зазначалося у попередніх розділах, у зв’язку з заснуванням нового часопису від 23 січня 1934 р. Д.Паліїв перестав працювати в “Новому Часі” [538, 417]²⁷⁸. Д.Паліїв у своїй світоглядній статті сповнений турбот за духовий стан української нації під тиском комуністично-московського атеїзму [335, 20]²⁷⁹.

Дмитро Паліїв уважно слідкував за політичним процесом над членами “Спілки визволення України”, критикуючи сталінський режим за переслідування національно-патріотичної інтелігенції. Він вважав, що “інтелігент не повинен заломлюватися під тиском рафінованих дій ворога” [195, 1]²⁸⁰.

Д. Паліїв прагнув також узагальнити західноєвропейську філософську думку ідеалістичного спрямування другої половини ХІХ століття, до чого він заохочував редакцію [235; 340]²⁸¹.

²⁷⁶ Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період. – С. 417.

²⁷⁷ Паліїв Д. Самоспалювання чи фанатизм успіху // Перемога. – 1933. – Ч. 1. – 1 листопада. – С.1

²⁷⁸ Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період. – С. 417.

²⁷⁹ Паліїв Д. Сумерк старих верхів // Перемога. – 1936. – Ч. 1. – С. 20-24.

²⁸⁰ Паліїв Д. Гріхи СВУ // Новий час. – 1930. – Ч. 46 (804). – 28 квітня. – С.1.

²⁸¹ Паліїв Д. Національна концентрація // Новий час. – 1931. – Ч. 144 (1050). – 25 грудня. – С.1; Паліїв Д. Хами і пани // Укр. вісті. - 1936. – Ч. 178 (216). – 5 серпня. – С.2.

Як уже згадувалось, тижневик “Батьківщина”, що почав виходити в листопаді 1934 р., спочатку мав загальний громадсько-політичний характер, згодом діяв з призначенням для інтересів селянства і робітників. Широкий суспільний резонанс мали гостро-публіцистичні статті Дмитра Палієва, в яких викривлись імперські амбіції Варшави та Москви щодо українських земель[321; 339; 343]²⁸².

15 листопада 1935 р. Д.Паліїв засновує щоденник ФНС “Українські Вісті”, стає його редактором. З ним співпрацювали також М.Іванейко, д-р Іван Гладилевич, Володимир Дзись, Роман Антонович, Зенон Тарнавський. Щоденник мав інформативний і політично-полемічний характер: після арешту польською владою Степана Бандери закликав адвокатів боронити його, розміщував полемічні статті проти деяких виявів діяльності УНДО, виступав проти прорадянських настроїв в Галичині та на Волині [299; 300; 317]²⁸³. “Українські вісті” писали про громадські організації, зокрема про діяльність Союзу Українок в Галичині. Дмитро Паліїв ініціював також низку публікацій про наукові археологічні відкриття доби Галицько-Волинської держави, зокрема Я. Пастернака в Крилосі [353]²⁸⁴. Напередодні вибуху Другої світової війни 31 серпня 1939 р. появилось останнє число “Українських Вістей” [430]²⁸⁵.

²⁸² Паліїв Д. Всем, всем, всем!.. // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 132 (170). – 19 червня. – С.2; Паліїв Д. Хай буде боротьба // Батьківщина. – 1936. – 12 квітня; Паліїв Д. Більшовицькі брехуни про ФНС // Батьківщина. – 1937. – Ч.4 (113). – 31 січня. – С.2.

²⁸³ Паліїв Д. «Валить інституцію!» // Укр. вісті. – 1935. – 8 грудня. – С. 3; Паліїв Д. Великий шум // Укр. вісті. – 1935. – Ч. 29. – 19 грудня. – С.2; Ч. 30. – 20 грудня. – С. 2; Ч. 33. – 24 грудня. – С. 2; Паліїв Д. Хто сіє вітер...// Укр. вісті. – 1935. – Ч. 28. – 18 грудня. – С.2.

²⁸⁴ Паліїв Д. Крилос // Батьківщина. – 1937. – Ч.33 (142). – 29 серпня. – С.2.

²⁸⁵ Паліїв Д. Українська рація. Львів, дня 30 серпня 1939 // Укр.вісті. – 1939. – Ч. 198 (1107). – 31 серпня. – С. 2.

Д.Паліїв прагнув, щоб окрім часописів видавництво постійно друкувало книги тогочасних українських літераторів. Цю серію мав редагувати письменник Олесь Бабій, що був також літературним редактором часопису “Українські Вісті”. Тоді саме появилася книжка письменниці Галини Журби “Зорі світ заповідають”, за що авторка отримала першу літературну нагороду. Видавництво “Батьківщина” видало тоді ряд практичних підручників для робітництва — кравецький, столярський, шевський, також видавали календарі. Ці та інші книжки виходили в друкарні “Слово” [465, 235]²⁸⁶.

Дмитро Паліїв слідкував, щоб було добре налагоджено доставку часописів для передплатників у Станиславові, Дрогобичі, Сколе, Тернополі, Коломиї та Володимирі-Волинським. Завдяки добре зорганізованій експедиції читачі отримували часописи того ж дня, що і польські журнали. Д.Паліїв умів знаходити чесних і завзятих людей до праці. Прикладом може бути Іван Ліщинський, який закінчив лише два класи народної гімназії, на більше не було коштів. Зате чесність, скромність у поведінці та бажання працювати зробили з нього “людину-громадянина”. Зі спогадів Р.Антоновича дізнаємося, що спершу І.Ліщинський повинен був доставляти часописи до кіосків. “Варто згадати, — пише Р.Антонович, — людський підхід Д.Палієва до кожного. Вперше, як цей хлопчина, сирота Івась, прийшов, щоб дістати хоч якусь працю, Дмитро Іванович не відігнав геть “неграмотного” бідолаху, а післав його до харчівні, щоб дістав там даровий обід. (Для кращої праці Д.Паліїв організував їдальню для працівників Видавництва. Раз на день всі робітники отримували безплатно обід). Для голодного хлопчини-сироти це був великий стимул до праці. Івась

²⁸⁶ Мартинець В. Українська націоналістична преса // ОУН 1929-1954. – На чужині, 1955. – С. 235.

виявився дуже чесним і добрим працівником, він точно розраховувався за всі доставлені ним до кіосків часописи. Згодом редактор доручив йому ведення картотеки передплатників, що він ретельно виконував (Спомини Р.Антоновича). Згодом, уже за Сяном, за допомогою Р.Антоновича І.Ліщинський закінчив учительську семінарію і став учителем [12]²⁸⁷.

У своєму спогаді Р.Антонович згадує імена багатьох відвідувачів редакції Д.Палієва. Були це авторитетні громадські та культурні діячі краю; недавні і майбутні військовики українських формувань: Роман Шухевич (майбутній генерал Тарас Чупринка), Степан Бандера, Юрій Липа, лікар і визначний поет Юрій Навроцький, сотник Гнатевич, Р.Дашкевич – голова спортивних товариств “Луки”, його дружина Олена Степанівна-Дашкевич, колишня січова стрілкиня, редактор Осип Назарук, полковник УГА А. Бізанц. Заходив також полковник Андрій Мельник – тоді управитель лісових угідь Митрополита Андрея Шептицького, інженер Хронов’ят, директор Мудрик з “Маслосоюзу”, Варфоломій Євтимович – представник організації гетьманців, інженер-лісник і пластовий діяч Андрій Пясецький, а також сестра Д.Палієва Кекилія (Цьопа) Паліїв – організаторка “Пласту” у підпіллі. Крім того, бували у Видавництві письменники, художники, скульптори, актори. Такий широкий був круг інтересів і знайомств Дмитра Палієва [12]²⁸⁸

Окремо слід торкнутися поглядів Дмитра Палієва щодо початку Другої світової війни. Коли розпочалася радянсько-німецька війна, Дмитро Паліїв стояв на тому, що українці повинні взяти в ній участь і

²⁸⁷ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Колекція матеріалів родини Д. Палієва.

²⁸⁸ Там само.

то не як партизани, розбиті на різні групи, а як вишколена військова одиниця [433, 107]²⁸⁹. Зрозуміло, що на громадських засадах було важко сформувати таку мілітарну структуру. Тому Паліїв підтримав ту частину мельниківського проводу ОУН, яка наполягала на створенні регулярної мілітарної частини у складі німецького війська, що воювала б на протинімецькому фронті. Він взяв активну участь в організації Дивізії і встановленні складу Військової Управи. Д.Паліїв не тільки закликав до того, щоб здатні до військової служби українці, зголошувалися до Дивізії, але й сам зголосився до неї. Як Дмитро Паліїв розумів роль Дивізії, бачимо з його реферату “Історичні досвіди”, який він виголосив перед старшинами-українцями Дивізії. На початку реферату було сказано: “Що є війна для кожного народу? Це ніщо інше, як іспит з усього того, що нарід робив і чого вчився під час миру. Іспит до ходу реальний, а через те в результаті інколи трагічний. Під час миру можна жити блефом, обманом. Бувало, що й цілі народи жили в обмані своєї сили, своєї організованості, обріхували себе самих і своє довкілля. Війна за тиждень обнажувала правду, виявилось, що вся та велич, про яку постійно говорено, це був тільки блеф і більш нічого... Перед 10-ти місяцями, коли то більшість з нас переживала перші дні нашої рекрутської долі, ми були інші. Себто ми були здебільша чужі. Ми щотільки пригадували собі одні одних по довгім небаченні, знайомилися з незнайомими, а той вовком дивилися один на одних, згадуючи ще незабуті обиди в пристрасній політичній боротьбі попередніх років... Згадаймо образ, такий знайомий кожному з нас: неділя. Вулицями села спішать люди, старі й молоді, а то й діти до

²⁸⁹ Паліїв Д. Кілька думок сотника Д. Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Ч. 5-6 (36-37). – С. 107.

одної мети: до церкви. Нічого їх не в'яже за виїмком одного: спільної цілі – церкви, що розложилася по середині села. Ціль ніби одна – церква. Але які різні внутрішніми переживаннями є ті люди, що спішать буцімто до одної мети. Одні йдуть, бо цього вимагає від них внутрішня потреба. Другі – з привички, інші, щоб тільки показатися, ще інші – назначили собі зустріч у церкві, а ще інші йдуть, щоб просто позбиткуватися під церквою. Так і ми перед 10-ти місяцями зливалися з різних сторін в одну ціль – Дивізію, але з якими різними мотивами, переживаннями і наставленнями...”[433, 107]²⁹⁰ . Далі він резюмує : “Дивізія, це була та церква, про яку я щойно тільки згадував, до якої одні йшли справді молитися, інші “од нечого делать”, як каже москаль, треті ж з думкою, обсадити позицію і вчинити її елементом своєї політики. Признаймося, що так було на початку, бо інакше серед тодішнього нашого розпорошення і не могло бути. Таке як ми тоді було і наше довкілля. Одні прощали нас зі сльозами радощів в очах, бо здавали собі справу, що це зав’язок збройної сили народу, яка під час війни єдино рішає чи нарід житиме, чи він загине. Інші байдуже проходили мимо нас, вони були ні теплі, ні зимні, вони взагалі не розуміли нас, чому ми покидаємо вигідне цивільне життя й міняємо його на сірій однострій та штрапаци. А ще інші в сумніви ставили доцільність нашого кроку й покепковували з нас, бо та їхня постава звільнювала їх від обов’язку йти разом з нами, хоч були здорові як дуби, і мали всі завдатки стати добрими старшинами, підстаршинами, чи стрільцями. І врешті були й такі, що явно і славно виступали проти нашого почину, проти Дивізії, бо вони мали інші рецепти для

²⁹⁰ Паліїв Д. Кілька думок сотника Д. Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Ч. 5-6 (36-37). – С. 107.

виведення народу з того імпасу, в який він попав під час цієї війни” [433, 108]²⁹¹.

Д.Палів вважав безрезультатною боротьбу розрізаних партизанських відділів проти добре, під військовим оглядом, зорганізованої і озброєної більшовицької армії. На його думку, проти неї треба виставити свою добре вишколену і озброєну армію і визволитись від закону вічного роздроблення, що обов’язує світ повстанців-партизан. Цей закон доводить “не до цементування, але до розпорошення з початку зцементованого загону на два, того знов на половину і так у безкінечність” [433, 108]²⁹². Д.Палієв говорив: “Тільки раз у нашій історії вдалося спинити той трагічний процес і повстанчі загани вбгати в одно державне русло. Це вдалося Богданові Хмельницькому тому, бо він був геній, і тому, бо він зумів використати кристалізаційний осередок, яким було Запоріжжя. Але ще не висохли сльози по великім гетьмані, як процес розпорошування розпочався наново...”[433, 109]²⁹³. Ця теза Палієва, на нашу думку, є дискусійною, бо народжену 1942 р. на Волині УПА масово підтримувало українське населення.

На думку Палієва, творення Дивізії – це здоровий прояв у складній геополітичній ситуації, в якій опинився український народ, “бо навіть ляїк бачить, що нині наше бути, або не бути стоїть не в площині повстань і партизанських загонів, але регулярних армій.” Врахувавши уроки визвольних змагань 1914-1921 рр., він резюмує:

²⁹¹ Палієв Д. Кілька думок сотника Д. Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Ч. 5-6 (36-37). – С. 108.

²⁹² Там само.

²⁹³ Там само. – С. 109.

“Ми ніколи не сміємо забувати, що нині московська червона армія уніформує думку більшості українського народу. Вона в першу чергу витворює тип советської людини, позбавленої будь-яких національних сантиментів, почувань, людини такої чужої для нас, такої зимної. Не вірите, спитайте тих наших товаришів, які служили в червоній армії. А червоної армії не розіб’ють повстанці, партизани. Якщо вони не зуміли цього доконати в 1918-1919 році, коли червона армія не мала ні одного повза і виглядала більше на банду, як на армію, а повстанці числом йшли тоді в мільйони, то тим більше не розіб’ють червоної армії партизани тепер, коли вона уоружена від стіп до голови. Тому наша Дивізія така важна, що вона ставить нас у рівну площину з нашим відвічним ворогом, дає нам шансу мати надію, що ще всьо не пропало. Бо військо, це зав’язок надій, що врешті у нас перестане радити вулиця, що ми вийдемо вже раз з позему повстань на позем регулярних армій, які не тільки не кінчаться невдачним, криваво здушеним бунтом, але дають надію на побіду. І врешті, ми вчимося тієї найбільшої в житті штуки, передумови всякого успіху: солідарности й послуху. Маю вражіння, що кожний з нас ловить себе чимраз рідше на тій вродженій охоті побунтуватися проти зверхника, зокрема, коли він свій. Оту хибу виполює з нас, зовсім основно, військо. Бо ніде так, як у війську, ми вчимося, що життя побудоване на тих 5-ти підставах:

1. Військо не політикує.
2. Військо зберігає лад і порядок.
3. Військо спірається на послусі й дисципліні.
4. Підставою війська є товариськість.
5. Військо є вірне складеній присязі. Ті підстави обов’язують не тільки військо. Вони обов’язують всюди, у кожній ситуації. І як ми повернемося колись, як ветерани, у наше приватне життя, зможемо

мати вплив на життя народу тільки тоді, коли ті засади стануть нашою другою натурою, коли вони пройдуть у нашу кров. А як дуже треба нашому народові засвоєння саме тих засад, це ми знаємо найкраще” [433, 109]²⁹⁴. Як бачимо, вказані думки Д.Палієва щодо організації психолого-виховної роботи, є актуальними для командирів нинішніх Збройних сил України.

В уже згадуваній доповіді перед старшинами дивізії сотник Дмитро Палієв сказав: “Вийти з позиції бунтарів, які мають перспективу бути побитими і сидіти в кожному криміналі, без огляду на те, хто панує в краю, на позиції державної перспективи, це насправду нелегка справа. Світ повстанців і партизан дає народові хвиливу ілюзію сили і криє в собі абсолютну безвиглядність побіди та хаос. Світ Дивізії, отой наш сірий світ, світ мало ефектовний, дає надію на побіду, на ліквідацію хаосу. Щойно зрозуміння тої правди відкриває перед кожним з нас можливість пізнати життя і його потреби. Зрозуміння тої істини дасть нам силу перетривати найтяжчі часи і стати українськими патріотами в найкращім розумінні того слова”[433, 109]²⁹⁵. Наведені вище уривки доповіді сотника Дмитра Палієва показують, чому він сам пішов до дивізії й інших до неї закликав, і в рядах якої загинув геройською смертю.

Військово-політичний досвід та історичні традиції української державності 1917-1920 рр., 1919-1939 рр. залишилися на думку Д.Палієва недооціненими і, значною мірою, недослідженими, хоча їх вистачило б, щоб виховати цілі покоління державно мислячих, творчих особистостей. Цей досвід так і не ввійшов до скарбниці політичної

²⁹⁴Палієв Д. Кілька думок сотника Д. Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк-Торонто, 1968. – Ч. 5-6 (36-37). – С. 109.

²⁹⁵ Там само.

культури народу, а без нього неможливо сформувати громадянське суспільство. Власне ідеї національно-політичної культури, висновки щодо необхідності підготовки фахових військових діячів на традиціях княжої та козацької доби, лягли в основу військово-політичної концепції Д.Палієва. Основною умовою відродження української державності він вважав соборно-територіальну і політичну єдність суспільства. Водночас він застерігав, що переломні революційні періоди для українського руху можуть стати фатальними гасла демократії та парламентаризму. Спираючись на історичний досвід 20-30-х рр. ХХ ст., Д.Паліїв робить висновок: здійснення стратегічної мети – відродження незалежної Соборної України – залежатиме, в першу чергу, від геополітичної ситуації в Європі, а також стосунків із сусідами і великими державами. Із цим висновком військовика-політика важко не погодитися.

ВИСНОВКИ

Національно-демократична революція 1917-1921 рр. та героїчна збройна боротьба за державну незалежність України висунули з середовища національно-свідомої інтелігенції тисячі громадсько-політичних і військових діячів першої половини ХХ ст. Серед них був і Дмитро Паліїв – активіст “Пласту” і “Січі”, відомий військово-політичний діяч визвольних змагань 20-40-х років.

Перша світова війна загострила і активізувала українське питання і змусила політиків шукати нові підходи і аргументи до консолідації національно-патріотичних сил. З цією метою у серпні 1914 р. у Львові утворилася Головна Українська Рада, яка згодом отримала дозвіл від уряду Австрії створити легіон Українських Січових стрільців. Галицька молодь гаряче відгукнулася на заклик творити національні збройні сили. Дмитро Паліїв був серед тих, кого прийняли у січові лави. Так розпочався важкий і плідний шлях цього політика-військовика.

Лютнева революція і створення Української Центральної Ради на початку березня 1917 р. активізували національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. У вересні 1918 р. Народний Комітет Української національно-демократичної партії утворив Військовий Комітет, який негайно приступив до організації збройного виступу, щоб революційним шляхом взяти владу із рук австро-польської адміністрації в Галичині і Буковині та організувати незалежне національно-політичне життя на своїх етнографічних землях. Дмитро Паліїв у цих революційних подіях відіграв чи не найважливішу роль. Його військовий побратим Михайло Гуцуляк згодом зауважив: “ Віддаючи справедливість і правду історії, мушу тут ствердити, як наочний свідок вечора 31 жовтня 1918 р., що фактичним конструктором-архітектором Листопадового Чину був ніхто інший, як Дмитро Паліїв. Я

смію ствердити, що якщо б не він, то хто знає чи Листопадовий Чин був би відбувся, а якщо так, то чи був би вдався” [443, 387]²⁹⁶. Із цим висновком важко не погодитися.

Після Листопадового перевороту Дмитро Паліїв увійшов до штабу західноукраїнських збройних сил, що у середині листопада трансформувалися у Галицьку Армію. Визвольні змагання 1917-1920 рр. стали для Д.Палієва школою військового вишколу і політичної боротьби за незалежність і соборність України. Спілкування із соціалістичними провідниками УНР довело йому безперспективність соціалістичних лозунгів і необхідність збройної боротьби за державно-національне самовизначення українців.

Після поразки у війні 1918-1919 рр., всупереч національній волі і внаслідок воєнних дій, західні українці опинилися у складі Другої Речі Посполитої, яка в їхніх очах постала як окупаційна влада. Перед західноукраїнськими політиками постала непроста дилема: або визнати нову польську владу і будувати своє національно-культурне життя в межах чужої їм держави, або ж продовжувати жертвну і нерівну боротьбу в нових політичних умовах. Д. Паліїв покидає центристські ряди УНДО і обирає найнебезпечніший шлях боротьби, невдовзі став одним із чільних діячів праворадикального табору національно-визвольного руху. Складні і суперечливі пошуки шляхів і методів розв’язання української проблеми, в яких брав участь Дмитро Паліїв, завершилися наприкінці 30-х років поверненням до ендецьких концепцій мононаціональної Польської держави. Ініційована польським генералітетом політика “зміцнення польськості на кресах” 1939 р. переросла в офіційну доктрину правлячого табору. Для її реалізації задіяно адміністративні органи, збройні сили, громадські та

²⁹⁶ Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. – Київ: Либідь, 1993. – С387.

парамілітарні організації, а це ще більше загострило польсько-українські стосунки. Проти реалізації політики денаціоналізації “південно-східних” кресів й виступав праворадикальний Фронт національної єдності (створено 1933 р.) на чолі з Д. Палієвим. Він був правий, коли вважав, що спроби нормалізації польсько-українських стосунків у Другій Речі Посполитій не могли принести бажаних етнополітичних результатів, бо не задумувалися Бельведером як позитивне вирішення української проблеми. Негативно відбившись на громадсько-політичному житті українців, вони залишилися черговою невдалою спробою поліпшення ситуації напередодні вибуху нової світової війни.

Після окупації 1939 р. Німеччиною та СРСР Польщі, а у 1941 р. цілої української території, українська проблема, як і загалом польсько-українські стосунки ще більше ускладнилися. Д.Паліїв розумів, що СРСР, Німеччина і польський еміграційний уряд у Лондоні нахабно підігривали ці етнополітичні суперечності у власних геополітичних цілях. Тому, в силу цілого ряду обставин, українсько-польські та українсько-німецькі діалоги наприкінці війни все ж були приречені на різке загострення, в центрі якого опинилися українські та польські збройні формування по різні боки фронту. Праворадикальні погляди і дії Д.Палієва не завжди сприймало суспільство, але вони активізували суспільні дії проти окупантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Неопубліковані документи.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України:

- 1.Ф. 3833 (Краєвий провід Організації українських націоналістів);
2. Ф. 3836 (З'єднання західних груп Української Повстанської Армії “УПА-Захід”);
3. Ф.3833 (З'єднання Української Повстанської Армії “УПА-Північ”);
4. Ф. 4465 (Колекція документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій, осіб);
5. Ф. 4628 (Колекція трофейних документів про співробітництво українських націоналістів та керівництва УПА з німецько-фашистськими окупантами);

Центральний державний історичний архів України у Львові:

- 6.Ф. 205 (Прокуратура апеляційного суду у Львові, 1919-1939 рр.);
- 7.Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, 1873-1939 рр.);
- 8.Ф. 344 (УНДО);
- 9.Ф. 358 (Митрополит Греко-Католицької Церкви);
- 10.Ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів і армій УНР і ЗУНР (1914-1939 рр.);
- 11.Ф. 859 (Народні Збори Західної України);

Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України:

12. Колекція матеріалів родини Д.Палііва;
13. Посольські виступи Д.Палііва.

Опубліковані документи.

14. Армія безсмертних: Повстанські світлини. – Львів, 2002. – 220 с.
15. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. – Кн. 2. Док. і мат. – К., 1994. – 288 с.
16. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917-1939. Зб. док. і мат. – К., 1979. – 557с.
17. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни Радянського Союзу. – К., 1984. – 313 с.
18. Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941-1944 рр.) Зб. док. і мат. – Львів, 1949. – 233 с.
19. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1974. – 325 с.

20. Депортації. Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади: у 3-х т. / Упор. Сливка Ю.Ю. – Львів, 1996. – Т.1.: 1939-1945. – 751 с.; - Т.2. – 1988. – 539 с.
21. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М.: Наука, 1964. Т. II. – 719 с.; Т. III. – 608 с.
22. Заявление Польского правительства о польско-советских отношениях: Сообщение ТАСС //Известия. – 1943. – 2 марта. – С.4.
24. Звернення III-го з'їзду ОУП до президента України Л.Кучми //Сучасність. – 1996. - №11. – С.100-101.
25. Звернення III-го з'їзду ОУП до президента Польщі // Сучасність. – 1996. - № 11. – С.101-102.
26. З історії революційного руху у Львові. 1917-1939. Док. і мат. – Львів: Кн. – журн. вид., 1957. –797 с.
27. І наша частина в перемозі. Док. нариси, статті, арх. док. і мат. – Львів: Каменярь, 1987. – 152 с.
28. Косик В. Розкол ОУН. 1939-1940: Збірник документів. – Львів. – 1997. – 134 с.
29. Косик В. Україна у другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1998. – Т.2. – 383 с.
30. Літопис нескореної України. Кн. 1. – Львів, 1993. – 798 с; Кн. 2. – 1997. – 664 с.
31. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.1: Видання Головного командування УПА. – Київ; Торонто, 1995. – 482 с.
32. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–944. Док. і мат. – Київ; Торонто, 1999. –724 с.
33. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.3:Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля і директивні документи ЦК Компартії України, 1943-1939. – Київ; Торонто, 2001. – 652 с.
34. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 31: УПА на Львівщині і Ярославщині. – Торонто; Львів, 2000. 324 с.
35. Літопис Української Повстанської Армії. Т.33: Тактичний відтінок УПА 26 “Лемко”: Лемківщина і Перемищина. – Львів, 2001. – 900 с.
36. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. – 1942-1952. Документи і матеріали. – Львів: Книгозбірня “Просвіти”: Львівська обл. рада Товариства української мови ім. Т.Шевченка, 1991. – 320 с.
37. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. Док і мат. //Упор. М.Панчук та ін. – Київ, 1994. – 558 с.
38. Нюрнбергский процес над главными немецкими военными преступниками. Сб. мат. в 8 томах. Т.3. – Москва, 1989. – 863 с.

39. Оглашению подлежит: СССР – Германия 1939-1941. Док. и мат. – Москва: Моск. Рабочий, 1991. – 365 с.
40. От пакта Молотова-Риббентропа до договора о базах. Док. и мат. – Таллин: Периодика, 1990. – 212 с.
41. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955. Зб. док. – Б. м. 1995. – 346 с.
42. СССР – Германия: 1939. Док. и мат. о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. – Вильнюс; Москва, 1989. – 128 с.
43. СССР в борьбе за мир на кануне Второй мировой войны (сентябрь 1938 г. – август 1939 г.) Док. и мат. – Москва, 1971. – 736 с.
44. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941: Зб. док. і мат. / За ред. Я.Дашкевича і В.Кука. – К., 2001. – 557 с.
45. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Док. і мат. Т.2-3. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – 426 с; 381 с.
46. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. / Упор. В.Ф.Верстюк (кер.), О.Д.Бойко, Ю.М.Гамрецький та ін. – Київ: Наук. думка, 1996 – 1997. – Т. 1. – 587 с.; Т. 2. – 423 с.

Бібліографія праць Дмитра Палієва

47. Палієв Д. Наше військо: Українська Галицька Армія // Ілюстрований народний календар Товариства “Просвіта” на 1922 р. Річник 44. – Львів. 1921. – С.145-149.
48. Палієв Д. Горожанські куріні // Ілюстрований народний календар Товариства “Просвіта” на 1923 р. Річник 45 під ред. Степана Шаха. – Львів. 1922. – С.160-163.
49. Палієв Д. Важна справа // Заграва. – 1923. – Ч.2. – 15 квітня. – С. 19-20.
50. Палієв Д. До процесу о. Смарагда // Заграва. – 1923. – 1923. – Ч.16. – 15 лист. – С. 264-265.
51. Палієв Д. З приводу страйку // Заграва. – 1923. – Ч. 11. – 1 вересня. – С.173-174.
52. Палієв Д. За університет // Заграва. – 1923. – Ч.5 – 1 червня. – С.69-72.
53. Палієв Д. Національна гідність // Заграва. – 1923. – Ч.4. – 15 травня. – С.54-56.
54. Палієв Д. 1 листопада (Уривок з моїх споминів) // Заграва. – 1923. – Ч.15. – 1 падолиста. – С. 237-240.
55. Палієв Д. Правильний шлях // Заграва. – 1923.- Ч.8. – 15 липня. – С.125-126.

56. Паліїв Д. Фізичне виховання // Заграва. – 1923. – Ч.10. – 15 серпня. – С.156-158.
57. Паліїв Д. Фінансово-економічні інституції та нація: (З приводу загальних зборів Земельного Банку гіпотетичного у Львові) // Заграва. – 1924.- Ч.3. – 1мая. – С.39-40.
58. Паліїв Д. Полеміка і етика // Заграва. – 1924. – Ч.4. – 15 лютого. – С.57.
59. Паліїв Д. Битись чи миритись? // Новий час. – 1926. – Ч.30 (239). – 2 травня. – С.13.
60. Паліїв Д. Викорінити зло! // Новий час. – 1926. – Ч.39 (248). – 6 червня. – С.2.
61. Паліїв Д. Воєнні плани Пілсудського //Новий час. – 1926. – Ч. 28 (237). – 22 квітня. – С.2.
62. Паліїв Д. Манівцями // Новий час. – 1926. – Ч. 49 (258). – 18 липня. – С.2.
63. Паліїв Д. Мова правди і брехні // Новий час. – 1926. – Ч.49 (258). – 18 липня. С.2-3.
64. Паліїв Д. На могилі Вітовського // Новий час. – 1926. – Ч.8 (217). – 7 лютого. – С. –2.
65. Паліїв Д. Наша кредитова кооперація: На розгляд Загальному зборови Ревізійного Союзу Українських кооператорів // Новий час. – 1926. – Ч. 44 (253). – 27 червня. – С.2.
66. Паліїв Д. Перемога чистої ідеї: (По народнім з'їзді) // Новий час. – 1926. – Ч.91 (300). – 24 листопада. – С.2.
67. Паліїв Д. Проти бандитизму // Новий час. – 1926. – Ч.41 (250). – 13 червня. – С.2.
68. Паліїв Д. Проти провокації // Новий час. – 1926. – Ч.4 (213). – 24 січня. – С.2.
69. Паліїв Д. Старими шляхами? // Новий час. – 1926. – Ч.48 (257). – 11 липня. – С.2.
70. Паліїв Д. “Східні торги” у Львові. // Новий час. – 1926. – Ч.64 (273). – 12 вересня. – С. 2
71. Паліїв Д. Три табори // Новий час. – 1926. – Ч. 74 (283). – 13 жовтня. – С.2.; Ч. 75 (284). – 15 жовтня. – С.2.; Ч. 77 (286). – 20 жовтня. – С.2.; Ч.79 (288). – 25 жовтня. – С. 3-4.; Ч. 80 (289). – 27 жовтня. – С. 2.; Ч.81 (290). – 29 жовтня. – С. 2.
72. Паліїв Д. А він думає що то дощ паде // Новий час. – 1927. – Ч.42 (355). – 18 квітня. – С.3.
73. Паліїв Д. Атмосфера Сараєва // Новий час. – 1927. – Ч. 64 (377). – 10 червня – С.2

74. Паліїв Д. Боротьба велетнів // Новий час. – 1927. – Ч.57 (370). – 27 травня. – С.2.
75. Паліїв Д. В отверті карти // Новий час. – 1927. – Ч. 33 (346). – 28 березня. – С. 2.
76. Паліїв Д. Великдень в Чека // Новий час. – 1927. – Ч. 44 (357). – 24 квітня. – С. 4,6.
77. Паліїв Д. 865 інвалідів: Отверта рана // Новий час. – 1927. – Ч. 11 (326). – 4 лютого. – С.2.
78. Паліїв Д. Гидота // Новий час. – 1927. – Ч. 7 (322). – 26 січня. – С.2.
79. Паліїв Д. Громадяни галицької землі! // Новий час. – 1927. – Ч.51 (364). – 13 травня. – С.2.
80. Паліїв Д. Два обличчя // Новий час. – 1927. – 1927. – Ч. 111 (425). – 5 жовтня. – С.2.
81. Паліїв Д. Жиди і ми // Новий час. – 1927. – Ч. 14 (329). – 11 лютого. – С. 2.; Ч. 16 (331). – 16 лютого. – С. 2.
82. Паліїв Д. З великого минулого // Новий час. – 1927. – Ч. 122 (436). – 31 жовтня. – С.2.
83. Паліїв Д. За душу молодого покоління // Новий час. – 1927. – Ч. 23 (336). – 4 березня. – С.2.
84. Паліїв Д. Забава в цюцю-бабку: Кілька слів про “Товариство опіки над українськими емігрантами” // Новий час – 1927. – Ч.42 (355). – 18 квітня. – С.2-3.
85. Паліїв Д. Кінець облуди // Новий час. – 1927. – Ч.38 (351). – 8 квітня. – С.2.
86. Паліїв Д. Криваве жнитво на Білорусі. “Моцно і затактовно” // Новий час. – 1927. – Ч.13 (328). – 9 лютого. – С.2.
87. Паліїв Д. Між двома імперіалізмами // Новий час – 1927. – Ч.24 (377). – 7 березня. – С.2.
88. Паліїв Д. На маргінесі ухвали Центрального Комітету // Новий час. – 1927. – Ч. 110 (424). – 3 жовтня. – С. 2.
89. Паліїв Д. Наше становище // Новий час. – 1927. – Ч.28 (341). – 16 березня. – С.2.
90. Паліїв Д. Нова ера // Новий час. – 1927. – Ч.101 (414). – 9 вересня. – С.2.
91. Паліїв Д. Облудна гра // Новий час. – 1927. – Ч.30 (343). – 21 березня. – С.2
92. Паліїв Д. Перед 8-ми роковинами здобуття Києва // Новий час. – 1927. – Ч.98 (411). – 2 вересня. – С.3-4.; Ч. 99 (412). – 5 вересня. – С. 4.
93. Паліїв Д. Перший листопад // Ілюстрований український національний календар на рік 1928. – Перемишль, 1927. – С. 113-114.

94. Паліїв Д.Побіда чистої ідеї // Новий час. – 1927. – Ч.104 (417). – 16 вересня. – С.2.
95. Паліїв Д. Раби // Новий час. – 1927. – Ч.68 (138). – 20 червня. – С.2.
96. Паліїв Д. Рафіновані облудники // Новий час. – 1927. – Ч.20 (334). – 25 лютого. – С.2.
97. Паліїв Д. Скоро і рішучо // Новий час. – 1927. – Ч.102 (415). – 12 вересня. – С.2.
98. Паліїв Д. Слово правди // Новий час. – 1927. – Ч. 31 (344). – С.3.
99. Паліїв Д. Сокільський здвиг // Новий час. – 1927. – Ч.69 (382). – 22 червня. – С.2.
100. Паліїв Д. Трагічні наслідки // Новий час. – 1927. – Ч.3 (318). – 12 січня. – С.2.
101. Паліїв Д. Українське краєве Т-во опіки на інвалідами. До українського суспільства // Новий час. – 1927. – Ч.122 (436). – 31 жовтня. – С.3.
102. Паліїв Д.Шкільний плебісцит // Новий час. – 1927. – Ч.136 (450). – 7 грудня. – С.2.
103. Паліїв Д. Шляхом Тетері і Брюховецького // Новий час. – 1927. – Ч. 27 (340). – 14 березня. – С.1.
104. Паліїв Д. Голод і політика // Новий час. – 1927. – Ч.62 (514). – 21 травня. – С.2.
105. Паліїв Д. Господарська ситуація Польщі // Новий час. – 1927. – Ч.116 (566). – 21 вересня. – С.2.; Ч.117 (567). – 24 вересня. – С.2.
106. Паліїв Д. Два світогляди: З нагоди виступу угодовщини // Новий час. – 1928. – Ч. 50 (502) – 23 квітня. – С.2.
107. Паліїв Д. Дивна політика // Новий час. – 1928. – Ч. 114 (564). – 17 вересня. – С.2.
108. Паліїв Д. Divide et impera // Новий час. – 1928. – Ч. 155 (605). – 19 грудня – С.2.; Ч. 156 (606). – 24 грудня. – С. 2.; Ч. 157 (607). – 26 грудня. – С.2.
109. Паліїв Д. Живемо! // Новий час. – 1928. – Ч. 115 (567). – 19 вересня. – С.2.
110. Паліїв Д. З недрукованих споминів // Новий час. – 1928. – Ч.48 (500). – 15 квітня. – С.13-14.
111. Паліїв Д. З передвиборних настроїв // Новий час. – 1928. – Ч.8 (459). – 20 січня. – С.2-3.
112. Паліїв Д. За ким? // Новий час. – 1928. – Ч.27 (479). – 27 лютого. – С. 2.
113. Паліїв Д. Історичний похід і благословенство. Варшава, 20 квітня // Новий час – 1928. – Ч.53 (505). – 30 квітня. С.2.
114. Паліїв Д. Кінець гетьманату: (В десятиліття) // Новий час. – 1928. – Ч.154 (604) – 17 грудня. – С.2.

115. Паліїв Д. Комедія № 2 // Новий час. – 1928. – Ч. 99 (551). – 17 серпня. – С. 2.
116. Паліїв Д. Крок вперед // Новий час. – 1928. – Ч. 145 (595). – 26 листопада. – С.2.
117. Паліїв Д. Куди йдемо? // Новий час. – 1928. – Ч. 3 (455) – 6 січня . – С. 2-3.
118. Паліїв Д. Листопадова Революція: З моїх споминів // Новий час. – 1928. – Ч. 134 (584). – 2 листопада. – С. 4. Продовження у номерах 136, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155. Окремо: Львів, 1929. – 44 с.
119. Паліїв Д. На могилі могил. Свято полковника Вітовського в Берліні // Новий час. – 1928. – Ч. 112 (562). – 12 вересня. – С. 2.
120. Паліїв Д. Народний з'їзд // Новий час. – 1928. – Ч. 158 (608). – 28 грудня. – С.2.
121. Паліїв Д. Наша вдача // Новий час. – 1928. – Ч. 124 (574). – 10 жовтня. – С. 2.
122. Паліїв Д. Не било, нет і бить не может ...в головах босяків // Новий час. – 1928. – Ч. 95 (547). – 8 серпня. – С. 2.
123. Паліїв Д. Нова партія // Новий час. – 1928. – Ч.153 (603). – 14 грудня. – С.2.
124. Паліїв Д. Обов'язок чести: (Перед Заг[альними] зборами УКТОН) // Новий час. – 1928. – Ч. 159 (609). – 31 грудня. – С.2.
125. Паліїв Д. Після першої сесії польського сойму // Новий час. – 1928. – Ч. 78 (530). – 29 червня. – С.2.
126. Паліїв Д. Після процесу дітей // Новий час. – 1928. – Ч. 57 (509). – 9 травня – С. 2.
127. Паліїв Д. Пустий звук. Варшава, 29 березня // Новий час. – 1928. – Ч. 44 (494). – 6 квітня. – С.2.
128. Паліїв Д.Свято пустого слова: Конгрес інтернаціональної унії в Берліні // Новий час. – 1928. – Ч. 109 (560). – 7 вересня. – С.2
129. Паліїв Д. Село з сьогодні. Коломия, 17 липня // Новий час. – 1928. – Ч. 87 (539) – 20 липня. – С.2.; // Ч. 88 (540). – 23 липня. – С.2; // Ч. 91 (543). – 30 липня. – С.2.; Коломия 25-го липня // Ч. 92 (544). – 1 серпня. – С.2.
130. Паліїв Д. Сліпі патрони // Новий час. – 1928. – Ч. 76 (528). – Ч.76 (528). – 25 червня. – С.2.
131. Паліїв Д.Тайна успіху: В десятиліття чеської державності // Новий час. – 1928. – Ч. 133 (583). – 31 жовтня. – С.2.
132. Паліїв Д. Така вже наша вдача, що все треба пригадувати звичайний обов'язок // Новий час. – 1928. – Ч. 121 (571). – 3 жовтня. – С.2.

133. Паліїв Д. Убивча боротьба // Новий час. – 1928. – Ч. 81 (533). – 7 липня. – С. 2.
134. Паліїв Д. Українці в польському соймі // Новий час. – 1928. – Ч. 45 (497). – 6 квітня. – С.2.
135. Паліїв Д. Чимраз ясніше // Новий час. – 1928. – Ч. 74 (526). 20 червня. – С.2.
136. Паліїв Д. “Аристократичний” наїд // Новий час. – 1929. – Ч. 79 (688). – 19 липня. – С.2.
137. Паліїв Д. Багно: Що таке сьогоднішнє радянофільство // Новий час. – 1929. – Ч. 111 (720). – 7 жовтня. – С.1-2.
138. Паліїв Д. Бомба // Новий час. – 1929. – Ч. 40 (649). – 12 квітня. – С.2.
139. Паліїв Д. Буде зміна? // Новий час. – 1929. – Ч. 37 (646). – 5 квітня. – С.2.
140. Паліїв Д. Будуть тріщати кости! // Новий час. – 1929. – Ч. 71 (670). – 28 червня. – С.2.
141. Паліїв Д. В Зелені Свята пам’ятайте про інвалідів УГА та про стрілецькі могили // Новий час. – 1929. – Ч. 70 (679). – 24 червня. – С.1.
142. Паліїв Д. Відповіді на мовчанку // Новий час. – 1929. – Ч. 67. – С.2-3.
143. Паліїв Д. Галерея: Відношення до часопису // Новий час. – 1929. – Ч. 139 (748). – 9 грудня. – С.1-2.
144. Паліїв Д. Горе спричинене лихими людьми. У відповідь на статтю о Л.Куницького п. н. “Горе” // Новий час. – 1929. – Ч. 56 (665). – 22 травня. – С.3.
145. Паліїв Д. Державна зрада – нерозв’язана проблема. Після процесу Туки // Новий час. – 1929. – Ч. 114 (723). – 14 жовтня. – С. 1-2.
146. Паліїв Д. До діла! // Новий час. – 1929. – Ч. 66 (675). – 14 червня. – С.2.
147. Паліїв Д. До історії гетьманського періоду // Новий час. – 1929. – Ч. 2 (611). – 7 січня. – С. 6-7.
148. Паліїв Д. До чого може довести чоловіка корити: З приводу викладу проф. Томашівського у Варшаві // Новий час. – 1929. – Ч. 45 (654). – 24 квітня – С.3.
149. Паліїв Д. З національного об’єднання // Новий час. – 1929. – Ч. 5 (614). – 18 січня. – С. 2.
150. Паліїв Д. З польської політики // Новий час. – 1929. – 15 січня.
151. Паліїв Д. З приводу одного внеску українського клубу // Новий час. – 1929. – Ч. 10 (619). – 30 січня. – С.2.
152. Паліїв Д. За зміну польської конституції. I-III // Новий час. – 1929. – Ч. 16 (625). – 13 лютого. – С.2.; Ч.17. – С.2.; Ч.18. – С.2.
153. Паліїв Д. Занепад Львова // Новий час. – 1929. – Ч. 149 (758). – 31 грудня. – С.1.

154. Паліїв Д. Інституції з “прикметами” // Новий час. – 1929. – Ч. 70. – 24 червня. – С.6.
155. Паліїв Д. Інцидент // Новий час. – 1929. – Ч. 136 (745). – 2 грудня – С.1.
156. Паліїв Д. Історичний день: В десятиріччя переходу УГА через Збруч // Новий час. – 1929. – Ч. 78 (687). – 17 липня. – С.2.
157. Паліїв Д. Конечність цього вимагає, теперішній момент це наказує // Новий час. – 1929. – Ч. 113 (722). – 11 жовтня. – С.1.
158. Паліїв Д. Люди з “прикметами” // Новий час. – 1929. – Ч. 47 (656). – 29 квітня. – С.2.
159. Паліїв Д. Мадярщина – Чехословаччина і ген[ерал] Бем // Новий час. – 1929. – Ч. 76 (675). – 10 липня. – С.2.
160. Паліїв Д. Меншостева дебата в Союзі народів // Новий час. – 1929. – Ч. 67 (676). – 17 червня. – С.2.
161. Паліїв Д. Мірка перебралася: Радикальному проводові в альбом // Новий час. – 1929. – Ч. 80 (689). – 22 липня. – С.2.
162. Паліїв Д. На актуальну тему // Новий час. – 1929. – Ч. 41 (650). – 15 квітня. – С.2.
163. Паліїв Д. Нація й Церква: (З приводу 25-літнього ювілею єпископа Хомишина) // Новий час. – 1929. – Ч. 75. – 8 липня. – С.2.
164. Паліїв Д. Непорозуміння? Ні, злоба // Новий час. – 1929. – Ч.137 (746). – 4 грудня. – С.1.
165. Паліїв Д. Огида // Новий час. – 1929. – Ч. 48 (657). – 1 травня. – С.2.
166. Паліїв Д. Однодушний відпір демагогії: Загальні збори Сільського господаря // Новий час. – 1929. – Ч. 146 (755). – 25 грудня. – С.1-2.
167. Паліїв Д. Окаянні: У відповідь “Українському Голосові” // Новий час. – 1929. – Ч. 125 (734). – 6 листопада. – С.1.
168. Паліїв Д. Оце в нації твориться новий стан... Реферат посла Палієва на з'їзді українства купецтва в дні 25-го грудня // Новий час. – 1929. – Ч. 148 (757). – 30 грудня. – С.5.
169. Паліїв Д. Перед засіданням Ради Ліги Націй. I-II // Новий час. – 1929. – Ч. 21 (630). – 27 лютого. – С.2.; Ч.24 (633). – 6 березня. – С.2.
170. Паліїв Д. Перед зборами трьох централь // Новий час. – 1929. – Ч. 28 (637). – 15 березня. – С.2.
171. Паліїв Д. По двох роках мовчання... вияснення // Новий час. – 1929. – Ч. 75 (674). – 8 липня. – С.4-5.
172. Паліїв Д. По загальних зборах Рідної Школи // Новий час. – 1929. – Ч. 57 (666). – 24 травня. – С.2.
173. Паліїв Д. Повнота прав з чубком: Як “Курієрок” інформує свою суспільність // Новий час. – 1929. – Ч. 102 (711). – 16 вересня. – С.1-2.

174. Паліїв Д. Подиву гідна солідарність: Тайна сила кожного народу // Новий час. – 1929. – Ч. 101 (710). – 13 вересня. – С.1-2.
175. Паліїв Д. Пояснення і відповідь: З приводу викладу і Отвертого листа п. Томашівського // Новий час. – 1929. – Ч. 49(658). – 3 травня. – С.3.
176. Паліїв Д. Рана // Новий час. – 1929. – Ч. 68 (677). – 19 червня. – С.2.
177. Паліїв Д. Роздумування // Новий час. – 1929. – Ч. 65 (674). – 12 червня. – С.2.
178. Паліїв Д. Розуму, розуму! // Новий час. – 1929. – Ч. 26 (635). – 11 березня. – С.2.
179. Паліїв Д. Самооборона // Новий час. – 1929. – Ч. 100 (709). – 11 вересня. – С.3.; Ч.101 (710). – 13 вересня. – С.3-4.
180. Паліїв Д. Світла!! // Новий час. – 1929. – Ч.77 (686). – 12 липня. – С.2.
181. Паліїв Д. “Святе” обурення // Новий час. – 1929. – Ч. 69 (678). – 21 червня. – С.2.
182. Паліїв Д. Ситуація в Польщі // Новий час. – 1929. – Ч. 129 (738). – 15 листопада. – С.1-2.
183. Паліїв Д. Скандаломанія: В якій атмосфері живемо // Новий час. – 1929. – Ч. 144 (753). – 20 грудня. – С.1-2.
184. Паліїв Д.Сміх крізь сльози // Новий час. – 1929. – Ч. 143 (752). – 18 грудня. – С.1.
185. Паліїв Д. Стокрила птаха: В якій атмосфері живемо // Новий час. – 1929. – Ч. 142 (751). – 16 грудня. С.1-2.
186. Паліїв Д. Тайна їх успіху: На маргінесі споминів Бенеша // Новий час. – 1929. – Ч. 50 (659). – 6 травня. – С.6.
187. Паліїв Д. “Такого у нас ще не було...” // Новий час. – 1929. – Ч. 72 (671). – 1 липня. – С.2.
188. Паліїв Д. Фрагмент історії // Новий час. – 1929. – Ч. 122 (731). – 1 листопада. – С.2.
189. Паліїв Д. Чергове завдання: Клич “свій до свого” не сміє бути пустим звуком // Новий час. – 1929. – Ч. 104 (713). – 20 вересня. – С.1.
190. Паліїв Д. Банда калюмнаторів // Новий час. – 1930. – Ч.83 (841). – 28 липня. – С.1.
191. Паліїв Д. В обороні українських емігрантів. Витяг з промови пос[ла] Палієва на бюджетній комісії при міністерстві суспільної опіки // Новий час. – 1930. – Ч. 12. – 3 лютого. – С.3.
192. Паліїв Д. “Вистарчаюча підстава”: Напад УВО і висновки польської преси // Новий час. – 1930. – Ч. 87 (845). – 6 серпня. – С.1-2.

193. Паліїв Д. Воєнні альярми. Дмовські проти війни; Українсько-німецька інтрига; Союз Польщі з Росією // Новий час. – 1930. – Ч. 44 (802). – 21 квітня. – С.4.
194. Паліїв Д. “Вспульна платформа”: До політики українських радних у Львівській раді // Новий час. – 1930. – Ч. 69 (827). – 23 червня. – С.1.
195. Паліїв Д. Гріхи СВУ // Новий час. – 1930. – Ч. 46 (804). – 28 квітня. - С.1.; Ч.47 (805). – 30 квітня. – С. 1-2.; Ч.48 (806). – 2 травня. – С.1-2.
196. Паліїв Д. Де Гондава, а де Львів // Новий час. – 1930. – Ч. 27 (785). – 10 березня. – С.1.
197. Паліїв Д. Де краще? Харківський процес і польська опінія // Новий час. – 1930. – Ч. 41 (799). – 14 квітня. – С.1.
198. Паліїв Д. Дощ без хмари: “Про угоду” // Новий час. – 1930. – Ч. 70 (828). – 25 червня. – С.1-2.
199. Паліїв Д. З приводу волинських виборів // Новий час. – 1930. – Ч.49 (807). – 5 травня. – С.1.
200. Паліїв Д. Злочинні маячення //Новий час. – 1930. – Ч.76 (834). – 11 липня. – С.1-2.
201. Паліїв Д. Знайомі акорди: Українська дискусія в румунському парламенті // Новий час. – 1930. – Ч.78 (836). – 16 липня. – С. 1 – 2.
202. Паліїв Д. Ідеологія ревіндикації: Промова посла Палієва над внеском недовір’я міністру Присторови в дні 14 березня 1930 р. // Новий час. – 1930. – Ч.31 (789). – 19 березня. – С. 2; Ч.32. – С.4; Ч.33. – С.3.
203. Паліїв Д.Кпини над самоврядуванням // Новий час. – 1930. – Ч.20 (778). – 21 лютого. – С.1-2.
204. Паліїв Д. Ліцитація і мобілізація // Новий час. – 1930. – Ч.72 (830). – 30 червня. – С.1-2.
205. Паліїв Д. Модернізуємося...//Новий час. – 1930. – Ч.93 (851). – 20 серпня. – С.1-2.
206. Паліїв Д. На маргінесі харківського процесу // Новий час. – 1930. – Ч.38 (796). – 4 квітня. – С.1.
207. Паліїв Д. На несвяточні теми: Титуломанія, критикоманія, легкодушність // Новий час. – 1930. – Ч.2 (760). – 6 січня. – С.2-3.
208. Паліїв Д. На “Соколі”: Один день в пластовім таборі // Новий час. – 1930. – Ч.96 (854). – 27 серпня. – С.4.
209. Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч.6. – С. 15-17; Ч. 7-8. – С.12-13
210. Паліїв Д. Над Прутом у лузі...// Новий час. – 1930. – Ч. 63 (821). – 6 червня. – С.1.
211. Паліїв Д. Наказ хвилі – якнайбільша ошадність // Новий час. – 1930. – Ч.71

- (829). – 27 червня. – С.2.
212. Паліїв Д. Напередодні іспиту // Новий час. – 1930. – Ч. 55 (813). – 19 травня. – С.1.
213. Паліїв Д. Недоцільна мета // Новий час. – 1930. – Ч. 34 (792). – 26 березня. – С. 1.
214. Паліїв Д. Нинішня Польща // Новий час. – 1930. – Ч. 67 (825). – 18 червня. – С.1-2.
215. Паліїв Д. Німецько-польський торговельний договір // Новий час. – 1930. – Ч. 32 (790). – 21 березня. – С.1.
216. Паліїв Д. Новий польський уряд // Новий час. – 1930. – Ч.37 (795). - 2 квітня. – С.1.
217. Паліїв Д. Перемога українців на Буковині і дороговказ на майбутнє // Новий час. – 1930. – Ч. 53 (811). – 14 травня. – С.1.
218. Паліїв Д. “Переможець” Сталіна: Ухили і генеральна лінія партії // Новий час. – 1930. – Ч.80 (838). – 21 липня. – С.1-2.
219. Паліїв Д. “Повзучі ухили”: Сталін про націоналізм // Новий час. – 1930. – Ч. 81 (839). – 23 липня. – С. 1-2.
220. Паліїв Д. Повінь... повінь... повінь...// Новий час. – 1930. – Ч.58 (816). – 26 травня. – С.3.
221. Паліїв Д. Полковник Альфред Шаманек // Новий час. – 1930. – Ч. 56 (814). – 21 травня. – С.1.
222. Паліїв Д. Польська еміграційна політика: Слово і дійсність; зменшення контингенту українських емігрантів; також “помічники” українських емігрантів // Новий час. – 1930. – Ч.2 (787). – 14 березня. – С.1-2.
223. Паліїв Д. “Поміч” українському селянству // Новий час. – 1930. – Ч. 84 (842). – 30 липня. – С1-2.
224. Паліїв Д. Процес УВО // Новий час. – 1930. – Ч. 62 (820). – 4 червня. – С.1.
225. Паліїв Д. Псевдореформатори // Новий час. – 1930. – Ч.1 (759). – С.1.
226. Паліїв Д. П’яницям в альбом: На порозі місяця боротьби з алкоголем // Новий час. – 1930. – Ч. 86 (844). – 4 серпня. – С.1-2.
227. Паліїв Д. Суд над історією // Новий час. – 1930. – Ч.43 (801). – 18 квітня. – С.1.
228. Паліїв Д. Треба подивитися дійсності в очі. Варшава 5 січня // Новий час. – 1930. – Ч. 15. – 10 лютого. – С.2.
229. Паліїв Д. У відкриті карти // Новий час. – 1930. – Ч.95 (853). – 25 серпня. – С.1-2.
230. Паліїв Д. У Зеленосвяточні дні: Не забудьте пом’янути ділом // Новий час. – 1930. – Ч. 64 (822). - 9 червня. – С.5.
231. Паліїв Д. Утеча з “раю” // Новий час. – 1930. – Ч.26 (784). – С.1-2.

232. Паліїв Д. Цінне признание // Новий час. – 1930. – Ч. 79 (837). – 18 липня. – С.1-2.
233. Паліїв Д. Чи вже не найвищий час? // Новий час. – 1930. – Ч. 77 (835). – 14 липня. – С.3.
234. Паліїв Д. Жиди – поляки й українці // Новий час. – 1931. – Ч.89 (847). – 11 серпня. – С.1-2.
235. Паліїв Д. Національна концентрація // Новий час. – 1931. – Ч.144 (1050). – 25 грудня. – С. 1-2.
236. Паліїв Д. Шкідливі маняки: Два роди пацифістів // Новий час. – 1931. – Ч.135 (1041). – С.1.
237. Паліїв Д. Акція, реакція чи фаталісти // Новий час. – 1932. – Ч.247. – 7 листопада. – С. 1-2.
238. Паліїв Д. Антисемітизм // Новий час. – 1932. – Ч. 266. – 2 жовтня. – С.1-2.
239. Паліїв Д. В пошукуванні за історичною місією // Новий час. – 1932. – Ч.205. – 16 вересня. – С.1-2.
240. Паліїв Д. В чому українська трагедія // Новий час. – 1932. – Ч.270. – 7 грудня. – С.1-2.
241. Паліїв Д. Відповідь на аноніми // Новий час. – 1932. – Ч.14 (1066). – 22 січня. – С.1.
242. Паліїв Д. Відрадна вістка // Новий час. – 1932. – Ч. 21 (1073). – 30 січня. – С.1.
243. Паліїв Д. Вплив преси // Новий час. – 1932. – Ч. 241. – 30 жовтня. – С.1.
244. Паліїв Д. Гірке слово // Новий час. – 1932. – Ч. 109 (1160). – 2 травня. – С.1.
245. Паліїв Д. Голос протесту // Новий час. – 1932. – Ч.256. – 1 листопада. – С.1-2.
246. Паліїв Д. Дніпрельстан // Новий час. – 1932. – Ч. 227. – 14 жовтня. – С.1-2.
247. Паліїв Д. Женевське вирішення // Новий час. – 1932. – Ч.24 (1076). – 3 лютого. – С.1.
248. Паліїв Д. З Новим роком – крок вперед // Новий час. – 1932. – Ч.1 (1052). – 1 січня. – С.1.
249. Паліїв Д. Інваліди УГА і політика // Новий час. – 1932. – Ч. 12 (1064). – 18 січня. – С.1.
250. Паліїв Д. Історія навчила // Новий час. – 1932. – Ч.56 (1108). – 13 березня. – С.1.
251. Паліїв Д. Капітуляція при першій перешкоді // Новий час. – 1932. – Ч. 224. – 10 жовтня. – С.1-2.
252. Паліїв Д. Крик банкрутів // Новий час. – 1932. – Ч. 223. – 9 жовтня. – С.1-2.

253. Паліїв Д. Листопад і реальна політика // Новий час. – 1932. – Ч. 243. – 2 листопада. – С.1-2.
254. Паліїв Д. “Місіонарі”: Хто ширить сектанство? // Новий час. – 1932. – Ч.49 (1101). – 5 березня. – С.1.
255. Паліїв Д. На манівцях // Новий час. – 1932. – Ч. 82 (1133). – 15 квітня. – С.1.
256. Паліїв Д. На ясні води // Новий час. – 1932. – Ч. 74 (1125). – 4 квітня. – С.1.
257. Паліїв Д. Надмірна ласкавість // Новий час. – 1932. – Ч. 220. – 6 жовтня. – С. 1-2.
258. Паліїв Д. Найкращий вихід // Новий час. – 1932. – Ч. 36 (1088). – 19 лютого. – С.1.
259. Паліїв Д. Напасть // Новий час. – 1932. – Ч. 41 (1093). – 25 лютого. – С.1.
260. Паліїв Д. Нарід, що не знає кризи // Новий час. – 1932. – Ч.116 (1167). – 29 травня. – С.1.
261. Паліїв Д. Новітнє русофільство // Новий час. – 1932. – Ч.179. – 15 серпня. – С.1-2.
262. Паліїв Д. Остання позиція // Новий час. – 1932. – Ч. 229. – 16 жовтня. – С.1-2.
263. Паліїв Д. Ощадність і приклади // Новий час. – 1932. – Ч.250. – 12 листопада – С.1-2.
264. Паліїв Д. Перебудова Польщі // Новий час. – 1932. – Ч.46 (1098). – 2 березня. – С.1.
265. Паліїв Д. Принципіалізм і фільма // Новий час. – 1932. – Ч.103 (1154). – 14 травня. – С.1.
266. Паліїв Д. Прочистити атмосферу // Новий час. – 1932. – Ч.3 (1091). – 22 лютого. – С.1.
267. Паліїв Д. Психічна криза // Новий час. – 1932. – Ч. 34 (1086). – 15 лютого. – С.1.
268. Паліїв Д. Також пропаганда // Новий час. – 1932. – Ч. 178. – 14 серпня. – С.1-2.
269. Паліїв Д. Черче росте! // Новий час. – 1932. – Ч.148. – 8 липня. – С.1-2.
270. Паліїв Д. Щира і ясна програма: Хай буде мир на землі! // Новий час. – 1932. – Ч.3 (1054). – 9 січня. – С.1.
271. Паліїв Д. Америка визнає Совіти... // Новий час. – 1933. – Ч.260. – 22 листопада. – С.1-2.
272. Паліїв Д. В п'ятнадцятиліття Директорії // Новий час. – 1933. – Ч. 26. – 17 листопада. – С.1-2.
273. Паліїв Д. Вибори // Перемога. – 1933. – Ч.4. – 15 грудня. – С. 8-9.

274. Паліїв Д. Відповідь п. Целевича // Новий час. – 1933. – Ч. 155. – 16 липня. – С.3.
275. Паліїв Д. Глухі вісті // Новий час. – 1933. – Ч.11. – 18 січня. – С.1-2.
276. Паліїв Д. Конрад Братківський-Сохацькі // Перемога. – 1933. – Ч.3. – 1 грудня. – С. 11-12.
277. Паліїв Д. На чисті води // Новий час. – 1933. – 12 липня. – С.1.
278. Паліїв Д. Наша відповідь // Новий час. – 1933. – Ч. 285. – 25 грудня. – С.3.
279. Паліїв Д. Отвертий лист до п. Володимира Целевича // Новий час. – 1933. – Ч. 149. – 7 липня. – С.2.
280. Паліїв Д. Перед з'їздами // Новий час. – 1933. – Ч. 284. – 23 грудня. – С.1.
281. Паліїв Д. Популярний виклад // Новий час. – 1933. – 20 листопада. – С.6.
282. Паліїв Д. Самоспалювання чи фанатизм успіху // Перемога. – 1933. – Ч.1. – С.8.
283. Паліїв Д. Щоби було ясно // Новий час. – 1933. – Ч. 148. – 6 липня. – С.1-2; Ч. 149. – 7 липня. – С.1-2.
284. Паліїв Д. Втретє в історії // Перемога. – 1934. – Ч. 17. – 1 липня. – С.3-4.
285. Паліїв Д. Джунгля // Перемога. – 1934. – Ч.21. – 1 вересня. – С.3-5.
286. Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С.40-46.
287. Паліїв Д. Золоті поля // Перемога. – 1934. – Ч. 22. – 15 вересня. – С.3.
288. Паліїв Д. Клеветникам і провокаторам у відповідь // Перемога. – 1934. – Ч. 21. – 1 вересня. – С.11.
289. Паліїв Д. Лебедина пісня // Перемога. – 1934. – Ч.8. – 15 лютого. – С.1-2.
290. Паліїв Д. Ліга Народів у Світах // Перемога. – 1934. – Ч. 23. – 1 жовтня. – С. 3-4.
291. Паліїв Д. Моя відповідь // Перемога. – 1934. – Ч. 19. – 1 серпня. – С.14.
292. Паліїв Д. Остання ставка // Перемога. – 1934. – Ч.9. – 1 березня. – С.1.
293. Паліїв Д. Політика катастроф // Перемога. – 1934. – Ч. 19. – 1 серпня. – С.3-5.
294. Паліїв Д. Право бунту // Перемога. – 1934. – Ч. 18. – 15 липня. – С.3.
295. Паліїв Д. Прорвана гребля // Перемога. – 1934. – Ч.20. – 15 серпня. – С.3.
296. Паліїв Д. Роковини // Перемога. – 1934. – Ч. 25. – 1 листопада. – С. 3.
297. Паліїв Д. Щоби було ясно // Перемога. – 1934. – Ч. 26. – 1 грудня. – С.1.
298. Паліїв Д. Аналіз ситуації (Хід думок реферату Д. Палієва на 1 конференції ФНС 23 березня 1935 р.) // Перемога. – 1935. – Ч.31 (5). – С.3-6.
299. Паліїв Д. “Валить інституцію!” // Укр. вісті. – 1935. – 8 грудня. – С.3.
300. Паліїв Д. Великий шум // Укр. вісті. – 1935. – Ч.29. – 19 грудня. – С.2.; Ч. 30. – 20 грудня. – С. 2; Ч. 33. – 24 грудня. – С.2.
301. Паліїв Д. Вибори // Перемога. – 1935. – Ч. 34 (8). – С. 2-3.

302. Паліїв Д. Війна // Батьківщина. – 1935. – 10 жовтня.
303. Паліїв Д. Жду відповіді // Перемога. – 1935. – Ч. 34 (8). – С. 10.
304. Паліїв Д. З життя і преси // Перемога. – 1935. – Ч. 30. – 1 квітня. – С. 15-16.
305. Паліїв Д. За один фронт // Календар Батьківщина на 1936 рік. Другий наклад. – Львів, 1935. – С. 36-37.
306. Паліїв Д. Загрожена спільнота // Укр. вісті. – 1935. – Ч. 37. – 30 грудня. – С. 2.
307. Паліїв Д. Заклик до українських адвокатів, щоб вони піднялись до оборони С. Бандери // Укр. вісті. – 1935. – Ч. 11. – 28 листопада. – С. 2.
308. Паліїв Д. Зимовий похід // Літопис Червоної Калини. – 1935. – Ч. 6. – С. 8-10.; Ч. 7-8. – С. 7-10.
309. Паліїв Д. На холодно // Перемога. – 1935. – Ч. 35 (9). – С. 4.
310. Паліїв Д. Нездорова реклама п. З. Пеленського // Хліборобський шлях. – 1935. – Ч. 16. – С. 3.
311. Паліїв Д. Політика відступу // Перемога. – 1935. – Ч. 27. – 1 січня. – С. 3-4.
312. Паліїв Д. Слова і діла // Хліборобський шлях. – 1935. – Ч. 26 (116). – 27 жовтня. – С. 1.
313. Паліїв Д. Справа п. З. Пеленського // Перемога. – 1935. – Ч. 32 (6). – С. 13-14.
314. Паліїв Д. Сутня зміна // Перемога. – 1935. – Ч. 31 (5). – С.2.
315. Паліїв Д. “Творчий націоналізм” // Хліборобський шлях. – 1935. – Ч. 13 (103). – 28 квітня. – С. 8.
316. Паліїв Д. У листопадовий день // Хліборобський шлях. – 1935. – Ч. 27 (117). – 3 листопада. – С.1.
317. Паліїв Д. Хто сіє вітер...// Укр. вісті. – 1935. – Ч. 28. – 18 грудня. – С. 2.
318. Паліїв Д. Щоби було ясно [в альбом п. Целевичу] // Батьківщина. – 1935. – 10 жовтня.
319. Паліїв Д. Великі роковини // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 252 (290). – 2 листопада. – С. 1.
320. Паліїв Д. Відпис листа Д.Палієва до Товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 69 (107). – 24 березня. – С.2.
321. Паліїв Д. Всім, всім, всім!...// Укр. вісті. – 1936. – Ч. 132 (170). – 19 червня. – С. 2.
322. Паліїв Д. Дань легалістів: (Спомин) // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 85 (123). – 12 квітня. – С. 3.
323. Паліїв Д. Деморалізація власними руками // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 143 (181). – 24 червня. – С. 2.

324. Паліїв Д. Історія на цензурнім // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 1 (39). – 1 січня. – С. 2.; Ч. 4 (42). – 4 січня. – С. 2.
325. Паліїв Д. Лекція історії // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 108 (146). – 12 травня. – С. 2.
326. Паліїв Д. Листопадова Академія ФНС // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 253 (291). – 3 листопада. – С.1.
327. Паліїв Д. Моя відповідь клеветникам // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 66 (104). – 20 березня. – С.2.
328. Паліїв Д. “Олімпійці” // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 53 (91). – 5 березня. – С. 2.
329. Паліїв Д. Прокрустове ложе // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 8. – 11 січня. – С. 2.
330. Паліїв Д. Промова Провідника партії “Фронт Національної Єдності” Дмитра Палієва на її конгресі 20.09.36 р. у Львові // Перемога. – 1936. – Ч. 3. – С. 27-32.
331. Паліїв Д. Процес загнивання // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 150 (188). – 2 липня. – С. 2.
332. Паліїв Д. Совітська конституція // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 135 (173). – 15 червня. – С. 2.
333. Паліїв Д. Союз українок (Висновки) // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 64 (102). – 18 березня. – С. 2.
334. Паліїв Д. Спростування // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 117 (155). – 23 травня. – С. 2.
335. Паліїв Д. Сумерк старих верхів // Перемога. – 1936. – Ч. 1. – С. 20-24.
336. Паліїв Д. У Новий рік // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 6 (44). – 7 січня. – С. 5.
337. Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі: Спомини з-перед 20 літ // Календар “Батьківщина” на 1937 рік. – Львів, 1936. – С. 61-62.
338. Паліїв Д. Уява й дійсність // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 28 (66). – 5 лютого. – С. 2.
339. Паліїв Д. Хай буде боротьба // Батьківщина. – 1936. – 12 квітня. – С. 2.
340. Паліїв Д. Хами і пани // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 178 (216). – 5 серпня. – С. 2.
341. Паліїв Д. Цілість і частина // Укр. вісті. – 1936. – Ч. 142 (180). – 23 червня. – С. 2.
342. Паліїв Д. А як там за Збручем? // Укр. вісті. – 1937. – Ч. 280 (618). – 18 грудня. – С. 2.
343. Паліїв Д. Більшовицькі брехуни про ФНС // Батьківщина. – 1937. – Ч. 4 (113). – 31 січня. – С. 2.
344. Паліїв Д. Відповідь священникові з Городенщини // Укр. вісті. – 1937. – Ч. 208 (546). – 20 вересня. – С. 2.
345. Паліїв Д. Вітаю Вас! // Батьківщина. – 1937. – Ч. 1 (110). – 10 січня. – С. 1.

346. Паліїв Д. Два обов'язки // Батьківщина. – 1937. – Ч. 41 (150). – 24 жовтня. – С.1.
347. Паліїв Д. Декларація Проводу ФНЄ, прийнята на засіданні дня 12.IX. 1937 // Укр. вісті. – 1937. – Ч. 251 (589). – 16 листопада. – С. 2.
348. Паліїв Д. Добро нації – найвищий наказ // Батьківщина. – 1937. – Ч. 37 (146). – 26 вересня. – С. 1.
349. Паліїв Д. За консолідацію // Батьківщина. – 1937. – Ч. 3 (112). – 24 січня. – С. 1.
350. Паліїв Д. Заорана межа // Батьківщина. – 1937. – Ч. 39 (148). – 10 жовтня. – С. 1.
351. Паліїв Д. Зрозумійте самі і вияснюйте другим // Батьківщина. – 1937. – Ч. 35 (144). – 12 вересня. – С. 1.
352. Паліїв Д. Кінець нормалізації і два гасла // Батьківщина. – 1937. – Ч. 44 (153). – 14 листопада. – С. 1.
353. Паліїв Д. Крилос // Батьківщина. – 1937. – Ч. 33 (142). – 29 серпня. – С. 2.
354. Паліїв Д. Листопад // Батьківщина. – 1937. – Ч. 42 (151). – 31 жовтня. – С. 1.
355. Паліїв Д. Листопадові спомини (Уривок) // Батьківщина. – 1937. – Ч. 42 (151). – 31 жовтня. – С. 4.
356. Паліїв Д. На Закрутті // Батьківщина. – 1937. – Ч. 48 (157). – 14 листопада. – С. 2.
357. Паліїв Д. Наступ і протинаступ // Батьківщина. – 1937. – Ч. 58 (167). – 12 грудня. – С. 1.
358. Паліїв Д. Наш обов'язок // Батьківщина. – 1937. – Ч. 18 (172). – 18 травня. – С. 1.
359. Паліїв Д. Непрохідна прірва // Батьківщина. – 1937. – Ч. 38 (147). – 3 жовтня. – С. 1.
360. Паліїв Д. Обережно з обвинуваченням! // Батьківщина. – 1937. – Ч. 12 (121). – 28 березня. – С. 1.
361. Паліїв Д. Переможемо! // Батьківщина. – 1937. – Ч. 6 (115). – 14 лютого. – С. 1.
362. Паліїв Д. I Конгрес Фронту Національної Єдності // Календар “Батьківщина” на 1938 рік. – Львів, 1937. – С. 41-47.
363. Паліїв Д. По-мужеськи // Укр. вісті. – 1937. – Ч. 289 (627). – 31 грудня. – С. 2.
364. Паліїв Д. Свою чашу мусите випити до дна // Батьківщина. – 1937. – Ч. 28 (137). – 25 липня. – С. 1.
365. Паліїв Д. 1918-тий рік // Календар “Батьківщина” на 1938 рік (Третій річник). – Львів, 1937. – С. 22-35.

366. Паліїв Д. 1918 рік у Галичині // Календар “Батьківщина” на 1938 рік. – Львів, 1937. – С. 54-55.
367. Паліїв Д. Треба боротися // Батьківщина. – 1937. – Ч. 47 (156). – 5 грудня. – С. 1.
368. Паліїв Д. Фронтвики – одна родина // Батьківщина. – 1937. – Ч. 24 (133). – 27 червня. – С. 1.
369. Паліїв Д. Чим годує “Комуніст” своїх читачів: (Сов[єтська] преса про ФНЄ) // Укр. вісті. – 1937. – Ч. 7 (345). – 12 січня. – С. 2.
370. Паліїв Д. Щоби було легше зрозуміти // Батьківщина. – 1937. – Ч. 17 (126). – 2 травня. – С. 2.
371. Паліїв Д. Як бачиш, що рідна тоне мати...// Батьківщина. – 1937. – Ч. 45 (154). – С.1.
372. Паліїв Д. В обороні церкви й її єдності // Укр. вісті. – 1938. – Ч. 28 (655). – С. 1.
373. Паліїв Д. Велика наука // Батьківщина. – 1938. – Ч. 254 (880). – 14 листопада. – С. 2.
374. Паліїв Д. Вовчі доли і сіті // Батьківщина. – 1938. – Ч. 2 (161). – 16 січня. – С. 1.
375. Паліїв Д. Вовчі ями // Батьківщина. – 1938. – Ч. 10 (169). – 13 березня. – С.1.
376. Паліїв Д. Вржіння з Коломийщини // Батьківщина. – 1938. – Ч. 15 (174). – 17 квітня. – С. 2.
377. Паліїв Д. Генерал Мирон Тарнавський: (Спроба характеристики) // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 9. – С. 2-4.
378. Паліїв Д. Герої часу // Укр. вісті. – 1938. – Ч. 5 (632). – 7 січня. – С. 2.
379. Паліїв Д. Горі чола // Батьківщина. – 1938. – Ч. 20 (179). – 29 травня. – С. 1.
380. Паліїв Д. Двадцять п'ять літ: (Спомин) // Календар “Батьківщина” на 1939 рік. – Львів, 1938. – С. 84-86.
381. Паліїв Д. За масовість ФНЄ // Батьківщина. – 1938. – Ч. 48 (207). – 11 грудня. – С.1.
382. Паліїв Д. За український закон // Батьківщина. – 1938. – Ч. 17 (176). – 8 травня. – С.1.
383. Паліїв Д. За українську Національну Раду: Промова Провідника ФНЄ у Сокалі // Батьківщина. – 1938. – Ч. 37 (196). – 25 вересня. – С. 1.
384. Паліїв Д. Здоровля нації // Батьківщина. – 1938. – Ч. 43 (202). – 6 листопада. – С. 1.
385. Паліїв Д. Киньте “золоту свободу”! // Батьківщина. – 1938. – Ч. 49 (208). – 18 грудня. – С. 1.

386. Паліїв Д. Коломийщина в рядах ФНЄ // Батьківщина. – 1938. – Ч. 11 (170). – 20 березня. – С. 2.
387. Паліїв Д. “Міжнародна солідарність” // Батьківщина. – 1938. – Ч. 17 (176). – С. 2.
388. Паліїв Д. Найпевніша зброя // Батьківщина. – 1938. – 2 липня. – С.2.
389. Паліїв Д. Наука Крутів // Батьківщина. – 1938. – Ч. 4 (163). – 30 січня. – С. 1.
390. Паліїв Д. Обрахунок совісті // Батьківщина. – 1938. – Ч. 39 (198). – 9 жовтня. – С. 1.
391. Паліїв Д. Останній час // Батьківщина. – 1938. – Ч. 35 (194). – 11 вересня. – С. 1.
392. Паліїв Д. “Перекажіть це, напишіть” // Батьківщина. – 1938. – Ч. 15 (174). – С. 1.
393. Паліїв Д. Переломовий вік // Батьківщина. – 1938. – Ч. 50 (209). – 25 грудня. – С. 1.
394. Паліїв Д. По жнивах // Батьківщина. – 1938. – Ч. 32 (191). – 21 серпня. – С. 1.
395. Паліїв Д. Політична організація // Батьківщина. – 1938. – Ч. 9 (168). – 6 березня. – С. 1.
396. Паліїв Д. По-мужеськи // Батьківщина. – 1938. – Ч. 1 (160). – 9 січня. – С. 3.
397. Паліїв Д. Приходіть до нас! // Укр. вісті. – 1938. – Ч. 111 (737). – 23 травня. – С. 5.
398. Паліїв Д. Провідники – інтелігенти та інтелігенти-спеціалісти // Укр. вісті. – 1938. – Ч. 89 (715). – 24 квітня. – С. 9.
399. Паліїв Д. Промова Провідника ФНЄ на святі львівської області // Батьківщина. – 1938. – Ч. 19 (178). – 22 травня. – С. 5.
400. Паліїв Д. Рівноваги духа! // Батьківщина. – 1938. – Ч. 42 (201). – 30 жовтня. – С. 1.
401. Паліїв Д. Спомини адьютанта // Батьківщина. – 1938. – Ч. 26 (185). – 10 липня. – С. 2-3; Ч. 27 (186). – 17 липня. – С. 2-3; Ч. 28 (187). – 24 липня. – С. 2.
402. Паліїв Д. У такий час... // Батьківщина. – 1938. – Ч. 38 (197). – 2 жовтня. – С. 1.
403. Паліїв Д. Українська земля прагне єдності // Батьківщина. – 1938. – Ч. 36 (195). – 18 вересня. – С.1.
404. Паліїв Д. Хто наші противники? // Батьківщина. – 1938. – Ч. 3 (162). – 23 січня. – С. 1-4.

405. Паліїв Д. Цементує, гарантує, зобов'язує // Батьківщина. – 1938. – Ч. 18 (177). – 15 травня. – С. 1.
406. Паліїв Д. Чесно пройти крізь життя // Батьківщина. – 1938. – Ч. 16 (175). – 24 квітня. – С. 3.
407. Паліїв Д. Від нас залежить // Батьківщина. – 1939. – Ч. 22 (231). – 11 червня. – С. 1.
408. Паліїв Д. Власні сили. Львів дня 26 березня 1939 // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 68 (988). – 27 березня. – С. 2.
409. Паліїв Д. Голови догори! // Батьківщина. – 1939. – Ч. 12 (221). – 26 березня. – С. 5.
410. Паліїв Д. Горі чола! // Батьківщина. – 1939. – Ч. 20 (229). – 26 травня. – С. 1.
411. Паліїв Д. Дисципліна народу! // Батьківщина. – 1939. – Ч. 8 (217). – 26 лютого. – С. 1.
412. Паліїв Д. Другого шляху нема! // Батьківщина. – 1939. – Ч. 14 (223). – 9 квітня. – С. 2.
413. Паліїв Д. Життя серед ночі // Батьківщина. – 1939. – Ч. 5 (214). – 5 лютого. – С. 1.
414. Паліїв Д. За солідарність українців // Батьківщина. – 1939. – Ч. 15 (224). – 23 квітня. – С. 1.
415. Паліїв Д. Здобудьтєся на відвагу // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 160 (1078). – 27 липня. – С. 3.
416. Паліїв Д. Земля українському народові! // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 50 (969). – 7 березня. – С. 2.
417. Паліїв Д. Інтернаціонал – умер // Батьківщина. – 1939. – Ч. 17 (226). – 2 травня. – С. 1.
418. Паліїв Д. Найпевніша зброя // Батьківщина. – 1939. – Ч. 25 (234). – 2 липня. – С. 1.
419. Паліїв Д. Народ невмирущий // Батьківщина. – 1939. – Ч. 12 (221). – 26 березня. – С. 1.
420. Паліїв Д. Ні мир ні війна // Батьківщина. – 1939. – Ч. 19 (228). – 21 травня. – С. 1.
421. Паліїв Д. Останні хвилини генерала // Памяті Вождя УГА. – Львів: Червона Калина, 1939. – С. 21-22.
422. Паліїв Д. Отвертий запит до Президії Центрального комітету УНДО // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 150 (1059). – 3 липня. – С. 2.
423. Паліїв Д. Перемога ідеї // Батьківщина. – 1939. – Ч. 7 (216). – 12 лютого. – С. 1.

424. Паліїв Д. Політична зрілість // Батьківщина. – 1939. – Ч.6 (215). – 10 лютого. – С. 1.
425. Паліїв Д. Сила в політичній організації // Батьківщина. – 1939. – Ч. 13 (222). – 2 квітня. – С. 1.
426. Паліїв Д. У відповідальний час // Батьківщина. – 1939. – Ч. 24 (233). – 25 червня. – С. 1.
427. Паліїв Д. У Новий рік! // Батьківщина. – 1939. – Ч. 2. (211). – 15 січня. – С. 1.
428. Паліїв Д. У 1939-ий рік! // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 5 (924). – 7 січня. – С. 2.
429. Паліїв Д. Українці! // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 67 (986). – 25 березня. – С. 1.
430. Паліїв Д. Українська рація. Львів, дня 30 серпня 1939 // Укр. вісті. – 1939. – Ч. 198 (1107). – 31 серпня. – С. 2.
431. Паліїв Д. Чи буде війна? // Батьківщина. – 1939. – Ч. 16 (225). – 30 квітня. – С. 1.
432. Паліїв Д. Тридцятиліття УСС // Календар “За народ”. – Львів, 1944. – С. 34-39.
433. Паліїв Д. Кілька думок сотника Д. Паліїва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом Дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк-Торонто, 1968. – Ч.5-6 (36-37). – С. 107-109.

Спомини та праці політичних діячів

434. Бандера С. Перспективи української революції. – Дрогобич, 1998. – 640 с.
435. Борець Ю. УПА у вирі боротьби. – Львів, 1995. – 303 с.
436. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. – Львів: Поклик сумління, 1993. – 166 с.
437. Верига В. Дмитро Паліїв – воїн і патріот (1896-1944) // Вісті комбатанта. – Торонто-Нью-Йорк, 1968. – Ч. 5-6. – С. 35-46.
438. Верига В. Листопадовий рейд. – Київ: вид. ім. Олени Теліги, 1995. – 190 с.
439. Верига В. Слідами батьків. Нарис історії 30 полку дивізії “Галичина” – 1-ої дивізії Української Національної Армії. – Львів, 2002. – 246 с.
440. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег: Тризуб, 1965. – 324 с.
441. Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід. Спогади. – Львів, 1998. – 371с.
442. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ: Знання, 1991. – 240 с.

443. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. – К.: Либідь, 1993. – 403 с.
444. Дмитрик І. Записки українського повстанця. (В лісах Лемківщини). – Львів: Червона Калина, 1992. – 160 с.
445. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців // Дзвін. – 1991. – Ч. 10. – С. 120.
446. Капустянський М. Зариси споминів 1929-1938 // Український історик. – 1987. – № 1-4. – С. 97-112.
447. Кедрин І. Життя. Події. Люди: Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – 357 с.
448. Книш З. Очима інших // ОУН: минуле і майбутнє. – Київ, 1993. – С. 50-60.
449. Книш З. Перед походом на Схід. – Торонто: Срібна сурма, 1970. – 313 с.
450. Книш З. При джерелах українського націоналізму. – Торонто: Срібна сурма, 1970. – 186 с.
451. Книш З. Становлення ОУН. – Київ: вид. ім. Олени Теліги, 1994. – 124 с.
452. Книш З. Сьогодні і завтра (Думки націоналіста). – Вінніпег: Тризуб, 1950. – 113 с.
453. Коновалець Є. Причинки до історії ролі Січових стрільців в Українській революції // Розбудова нації (Прага). – 1928. – Ч. 1. – С. 18-23; Ч. 2. – С. 60-64; Ч. 3. – С. 104-110; Ч. 4. – С. 153-158; Ч. 5. – С. 199-204; Ч. 6. – С. 241-244.
454. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. – Прага, 1928. – 39 с.
455. Крохмалюк Р. Як прийшло до створення Першої Української Дивізії “Галичина” // Вісті. – Мюнхен, 1963. – Ч. 110. – 113 с.
456. Кубійович М. Мемуари. Роздуми. Вибрані твори. Т.ІІ. – Париж-Львів, 2000. – 1023 с.
457. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. – Львів, 1931. – Нью-Йорк, 1960. – 443 с.
458. Кузьма Олекса. Чому ми програли. Підсумки листопадових баїв за Львів // Свобода (Львів). – 1928. – Ч. 45.
459. Кук В. Ми здобули моральну перемогу // Шлях перемоги. – 1992. – 4 серпня.
460. Кук В. Степан Бандера (1909-1999). – Івано-Франківськ, 1999. – 49 с.
461. Лозинський М. Моє співробітництво з Президентом Петрушевичем. – Львів, 1925. – 44 с.

462. Ломницький Я. Тернистою дорогою // Дзвін. – 1993. - № 4-5. – С. 102-105.
463. Майский И. Воспоминания советского дипломата. 1925-1945 гг. – Москва, 1987. – 784 с.
464. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН. – На чужині, 1949. – 514 с.
465. Мартинець В. Українська націоналістична преса // ОУН 1929-1954. – На чужині, 1955. – С. 229-246.
466. Мірчук П. На історичному закруті. – Торонто, 1959. – 72 с.
467. Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за її кордоном під проводом С. Бандери (причинки до історії, спогади). – Львів, 1997. – 143 с.
468. Назарук О. Зі Львова до Варшави: Утеча перед совітами в пам'ятних днях 2-13 жовтня 1939 р. – Львів, 1995. – 94 с.
469. Омелянович-Павленко М. Спомини. – Тернопіль, 1930. – 64 с.
470. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918-1919. – Прага, 1929. – 72 с.
471. Семчишин М. З книги Лева: Львів двадцятих-сорокових років. Спомини. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1998. – 146с.
472. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони: Повість мого життя. – Київ: Рада, 1995. – 318 с.
473. Ріпецький Я. Листопад 1918 р. Листопадовий зрив, українські Січові Стрільці, полковник Дмитро Вітовський в кривому дзеркалі споминів Лонгіна Цегельського. – Нью-Йорк-Детройт, 1961. – 48 с.
474. Христюк П. Українська революція: Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр. – Т. 3. – 160 с.; Т. 4. – Відень, 1922. – 192 с.
475. Цегельський Л. Від легенди до правди. Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим Листопадом 1918 року. – Нью-Йорк-Філадельфія: Булава, 1960. – 310 с.
476. Цьокан І. Від Денікіна до большевиків. – Відень, 1921. – 20 с.
477. Чубатий Микола. Перший листопад 1918 р. // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 3. – Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1966. – С. 39-42.
478. Шанковський Лев. Визвольні змагання 1917-1920-1926 рр. // Вісті (Мюнхен). – 1966. – Ч. 121. – С. 9-13.
479. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія, 1956. – 182 с.

Дослідження

480. Андрусішин Б.І. Питання соціальної революції у програмах ОУН-УПА-УГВР // Друга світова війна і Україна: Матеріали наукової конференції (27-28 квітня 1996 р.). – Київ: Інститут історії України НАН України, 1996. – С. 50-53.
481. Антонович М. Англійські дипломатичні джерела про українсько-польські взаємини на початку Другої світової війни // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С.304-307.
482. Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія. – Львів, 2000. – 528 с.
483. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945). – Львів, 2003. – 686 с.
484. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – Київ, 1998. – 256 с.
485. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. – Київ: Наук. думка, 1995. – 688 с.
486. Гражданская война в СССР. В двух томах. / Под ред. Н.Азовцева. – Москва: Воениздат, 1980. – Т. 1. – 368 с.
487. Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. – Москва: Советская Энциклопедия, 1983. – 704 с.
488. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: до питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр. – Львів: Україн. Технології, 1997. – 68 с.
489. Гунчак Тарас. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – Київ: Либідь, 1993. – 288 с.
490. Гунчак Т. У мундирах ворога: про історію дивізії зброї “Галичина”. – Київ: Час, 1993. – 205 с.
491. Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна: наука і культура. Вип. 26-27. – Київ, 1993. – С.44-78.
492. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітет // Україна в минулому. Вип. 6. – Київ; Львів: Інститут української археографії, 1994. – С.78-93.
493. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (Перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // Україна-Польща. Історична спадщина і суспільна свідомість. Вип. 1. – Київ, 1993. – С.23-29.

494. Дерев'янка М., Панчук А. ЗУНР в українській історіографії // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С.32-35.
495. Дещинський Леонтій, Голубко Віктор. З історії створення збройних сил Української Народної Республіки (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Розбудова держави. – Київ, 1996. – Ч.6. – С.50-55.
496. Зайцев О. Націоналізм і націоналістична демократія: Витоки конфлікту (1920-1939-і рр.) // Сучасність. – 1994. - № 2. – С.70-76.
497. Зайцев О.Ю. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922-1939): Автореф. дис. ...канд. історичних наук / АН України. Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. – Львів, 1994. – 22 с.
498. Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922-1939 рр.). – Укр. Історичний журнал. – 1993. - № 1. – С.72-84.
499. Зеленко К. Трагедія дивізії “Галичина” // Віче. – 1994. - № 1. – С. 108-119; № 2. – С. 137-147.
500. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С.156-160.
501. Іванцев І., Малолатій І. Суспільна свідомість провінції під час міжетнічних конфліктів у Галичині у 1918-1919 рр. // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 130-133.
502. Історія України: нове бачення: У 2-х т. Т. 2. Київ: Україна, 1996. – 494 с.
503. Іващук С. По той бік фронту (Антифашистська боротьба на території України, Білорусії та Польщі в роки Другої світової війни). – Львів, 1997. – 171 с.
504. Ільюшин І.І. ОУН і УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). – Київ, 2000. – 198 с.
505. Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 року національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 18-21.
506. Качкан В. Українське народознавство в іменах. У двох частинах. – Ч.1. – С. 223-224.
507. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття. – Львів, 2000. – 303 с.
508. Ковалюк Р. Український студентський рух на західноукраїнських землях ХІХ-ХХ ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2001. – 420 с.

509. Колянчук Олександр, Литвин Микола, Науменко Кім. Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. – 288 с.
510. Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С.49-51.
511. Красівський Орест. До питання про польсько-українські переговори та компроміси під час війни 1918-1919 рр. // Українсько-польські відносини у Галичині у ХХ ст. (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 95-98.
512. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (Друга половина ХІУ – перша чверть ХХ ст.). – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
513. Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20-30-х років: від конфронтації до “нормалізації” // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С.18-26.
514. Кульчицький С. Україна між двома світовими війнами (1920-1939 рр.). – Київ, 1999. – 335 с.
515. Кучерепа М. Національна політика Другої речі посполитої щодо українців (1919-1939 рр.) // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 250-253.
516. Лисенко О., Марущенко В. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: бібліографічний показник літератури за 1998-2002 рр. – Київ, 2002. – 113 с.
517. Литвин М. У кільці фронтів українсько-польської війни 1918-1919 рр. // Львів: Історичні нариси. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 357-384.
518. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Інститут Східно-Центральної Європи. – Львів, 1998. – 488 с.
519. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів: Інститут українознавства НАН України; Олір, 1995. – 368 с.
520. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Українські січові стрільці. – Київ: Знання, 1992. – 48 с.
521. Макарчук С.А. Українська республіка галичан. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
522. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.

523. Маланчук В.Ю. Історія однієї зради . – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1958. – 71 с.
524. Малик Я.Й., Вол Б.Д, Чуприна В.М. Історія Української державності. – Львів: Світ, 1995. – 76 с.
525. Медвідь О. Громадсько-політична діяльність Дмитра Паліїва // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. – Вип. 7. – Дрогобич: Коло, 2001. – С.139-148-
526. Медвідь О. Політика Фронту національної єдності напередодні Другої світової війни // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич: Каменярь, 2002. – С.362-370.
527. Медвідь О. Теоретичні постулати та методи партійно-політичної роботи Фронту національної єдності (1933-1939 рр.) // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. – Вип. 9. – Дрогобич: Каменярь, 2002. – С. 182-192.
528. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – Київ: Український письменник, 1993. – 414 с.
529. Павлюк О. Від злуки до розриву (Взаємини урядів УНР і ЗУНР у 1919 році) // Наука і суспільство. – 1994. - № 4-6. – С.6-10.
530. Патер І.Г. Союз Визволення України: Проблеми державності і соборності. – Львів, 2000. – 346 с.
531. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. – Київ: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 320 с.
532. Соляр І. Спроба консолідації національно-державницьких сил Західної України 1923-1925 рр. // Україна в минулому. – 1994. – Вип. 5. – С.123-131.
533. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання. Перший період діяльності (1925-1928). – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. – 70 с.
534. Україна-Польща: культурна спадщина і суспільна свідомість. – Київ: Либідь, 1993. – 264 с.
535. Шанковський Лев. Нарис української воєнної історіографії // Український історик. – 1970. – Ч. 4 (28). – С.65-67; 1971. – № 1-2 (29-30). – С. 58-69; № 3-4 (31-32). – С. 31-32; 1972. – Ч. 3-4 (35-36). – С. 55-71; 1973. – Ч. 3-4 (39-40). – С. 113-126; 1974. – Ч. 1-3 (41-43). – С. 48-64; 1975. – Ч. 1-2 (45-46). – С. 45-69.
536. Шанковський Лев. Нові матеріали до історії визвольної війни 1917-1920 рр. // Український історик. – 1974. – Ч. 4 (44). – С. 99-103.
537. Шанковський Лев. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен: Дніпрова хвиля. – 1958. – 319 с.

538. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період // Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2000. – С.405-427.
539. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919-1939 рр.) // Сучасність. – 1994. - № 2. – С. 77-82.
540. Швагуляк М. Пацифікація: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1993. – 52 с.
541. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1991. – Т.222. – Праці історико-філософської секції. – С. 111-145.
542. Шишка О. Слідами листопадових боїв. – Львів: Львівська Політехніка, 1993. – 236 с.
543. Якимович Богдан. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Просвіта, 1996. – 359 с.
544. Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Wshodna Galicje 1918-1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. – Warszawa: Wojskowy Instytut Historuczny, 1997. – 286 s.
545. Kozlowski M. Miedzy Sanem a Zbruczem. Walki o Lwow i Galicje Wshodnia 1918-1919. – Krakow: Znak, 1990. – 312 s.
546. Tomaszewski J. Lwow, 22 listopada 1918. // Przegląd Historyczny. T. 25.. – Z 2. – Warszawa., 1984. – S. 279-285.
547. Torzecki R. Kwestia ukrainzka w Polsce w latach 1923-1929. – Krakow, 1989. – 468 s.
548. Zurawski P. Sprawa ukrainska na konferencji pokojowej w Paruzu w roku 1919. – Warszawa, 1995. – 128 s.